

وزارت علوم ، تحقیقات و فن آوری
دانشگاه فنی و حرفه ای
دانشکده فنی و حرفه ای دختران دکتر شریعتی

پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ناپیوسته طراحی و دوخت

عنوان:

بررسی دستبافته های استان کرمان با تاکید بر گلیم شیریکی پیچ سیرجان

استادان راهنما :

تئوری : آقای تیرداد همپارتیان

عملی : خانم مرال نظری

دانشجو:

زهرا سیفی

بهار ۱۴۰۰

وزارت علوم ، تحقیقات و فن آوری
دانشگاه فنی و حرفه ای
دانشکده فنی و حرفه ای دختران دکتر شریعتی

پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ناپیوسته طراحی و دوخت

عنوان:

بررسی دستبافته های استان کرمان با تاکید بر گلیم شیریکی پیچ سیرجان

استادان راهنما :

تئوری : آقای تیرداد همپارتیان

عملی : خانم مرال نظری

دانشجو:

زهرا سیفی

بهار ۱۴۰۰

تشکر

این مجموعه که پایان نامه کارشناسی در رشته طراحی و دوخت می باشد ، با نظارت و همکاری علمی و عملی استادان ارجمند آقای تیرداد همپارتیان و سرکارخانم مارال نظری شروع و به پایان رسیده است. آنان که با راهنمایی دلسوزانه و نیز با بزرگواری و عطوفت خود اینجانب را رهین مرحمت و لطف خود ساخته اند .وظیفه خود می دانم از ایشان نهایت سپاسگذاری و تشکر را داشته باشم. ونیز از همه عزیزانی که در این مسیر یاری رسان اینجانب بودند علی الخصوص مجموعه آموزشی دانشکده فنی و حرفه ای دختران دکتر شریعتی نیز تشکر و قدردانی می گردد.

چکیده

در همه دنیا، در تمام طول تاریخ انسانها بخاطر زندگی کردن در زمین ناگزیر از ساختن وسایل و ملزومات زندگی بوده اند. برخی از این ملزومات جهت زیر اندازه‌های منازل و سایر مصارف دیگر بوده است که از طریق **بافتن**، ساخته می شده و با توجه به شرایط زمانی و مکانی دارای تنوع بوده است. در کشور ایران هم، هر استان دارای دست بافته های خاص خود است، که مردان و زنان روستایی و شهری، و عشایری آن استان مشغول به تولید هستند. استان کرمان هم نقش خود را در این زمینه ایفا کرده و تولید انواع دستبافته ها را در این استان از جمله قالی و گلیم و پته و... شاهد هستیم. دستبافته های این استان، بسیار متنوع است، که شامل دو گروه عمده دستبافته های داری و غیر داری می باشد. این پایان نامه پس از معرفی اجمالی و آشنایی با دستبافته های غیرداری، بر روی دستبافته های داری، خاصه **گلیم شیریکی پیچ** متمرکز می شود. گلیم شیریکی پیچ، نوعی گلیم است که در سیرجان تولید شده و دارای ویژگی هایی منحصر به فردی در طرح، نقش، بافت و سایر موارد است، که قابل بررسی و مطالعه است.

واژگان کلیدی: دست بافته ها، سیرجان، گلیم شیریکی پیچ، نقوش جانداري، نقوش هندسی

فهرست

.....مقدمه

بخش اول

۱..... فصل اول دستبافته ها و منسوجات استان کرمان

۲۰..... فصل دوم گلیم های استان کرمان

۳۳..... فصل سوم شهر سیرجان و منسوجات و بافته ها

بخش دوم

۴۶..... فصل اول گلیم شیریکی پیچ

۵۶..... فصل دوم. ساختار دار ، مواد اولیه و سایر ملزومات بافت

۷۶..... فصل سوم. طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ

بخش سوم

۹۴..... فصل اول پیشینه نقوش جاندار گلیم و بررسی نمونه ها

۱۱۸..... فصل دوم نقوش هندسی در گلیم شیریکی پیچ با بررسی نمونه ها

۱۳۳..... فصل سوم جایگاه گلیم شیریکی پیچ به عنوان یک صنایع دستی در اقتصاد امروز

۱۵۰..... نتیجه

۱۵۳..... فهرست منابع

۱۵۶..... فهرست اشکال

مقدمه

هویت فرهنگی هر ملت و قومی و هر سرزمینی به وسیله مولفه هایی شناخته می شود و مقدار زیادی از فرهنگ و آداب و رسوم و باور های هر فرهنگ از آثار بجا مانده و حاضر آن قابل شناسایی و درک است. شناخت این مولفه ها رسالتی است که برعهده تک تک مردم آن سرزمین است چرا که بقای فرهنگی آن ملت وابسته به آن است. از جمله این مولفه ها می توان به صنایع دستی، اشاره کرد. صنایع دستی به صنایعی گفته می شود که بوسیله دست یا حداقل بیشترین و مهمترین بخش ساخت آن بوسیله دست انجام شود. از جمله صنایع دستی، می توان به دستبافته ها اشاره داشت که، هم هنر بحساب می آید و هم صنعت. استان کرمان و بخصوص شهر سیرجان بواسطه وجود طوایف و اقوام مختلف از این لحاظ یعنی دستبافته ها دارای غنای بسیار خوبی است. و این غنای فراوان باعث جذب افراد بی شماری به این هنر صنعت ها می شود نگارنده پایان نامه نیز جزئی از این افراد بی شمار می باشد. با توجه به این علاقه مندی وی بر آن شده تا این دستبافته ها را بیشتر بشناسد. البته در ادامه این آشنایی، بیشتر با دستبافته های شهر سیرجان علی الخصوص نوعی گلیم، که در سیرجان به نام **گلیم شیریکی پیچ** معروف است ارتباط برقرار کرده است. لذا برآن شده تا بررسی جامع و کاملی در این رابطه انجام بدهد. پس موضوع پایان نامه دوره کارشناسی خود را بررسی دستبافته های استان کرمان با تاکید بر گلیم شیریکی پیچ سیرجان قرارداد داده است. گلیم شیریکی پیچ را می توان در حقیقت آخرین مرحله تکامل گلیم در رسیدن به بافت قالی دانست. از روی شباهتی که با قالی دارد که عمل پودپیچی روی آن انجام می گیرد و تارهای چله به صورت دو رشته تار به نام گره به هم زنجیره می شوند. از مناطق تولید گلیم شیریکی پیچ در کرمان می توان منطقه بافت و سیرجان را نام برد. شیریکی پیچ از جمله گلیم های ممتاز کشور ایران می باشد که به خارج از کشور هم صادر می شود. این نوع گلیم حاصل تخیل و تفکر زن روستایی و عشایر است. درمورد گلیم شیریکی پیچ کتاب و مقالات معدودی وجود دارد و آنچنان که شایسته است در مورد آن پراخته نشده است. لذا

تصمیم گرفته شد در این پایان نامه به این موضوع پرداخته شود و مطالب جزئی و پراکنده ای که در مورد این هنر صنعت وجود داشت را به صورت یک منبع کامل گردآوری گردود در اختیار عموم مردم و فرهیختگان قرار گیرد سختی این کار با ارزش از لحاظ فرهنگی از آنجاست که منابع کامل در این مورد وجود نداشته و در هر کتاب و مقاله و یا هر منبع اطلاعاتی دیگر نیز وجهی از این هنر صنعت بررسی شده است . حتی در کتابها و مقالاتی که به طور اختصاصی به این کار پرداخته اند نیز از شرح جامع آن خودداری کرده اند . با این شرایط نگارنده مطالبی جمع آوری و طبقه بندی ، و با ترکیب جدید مطالب را برای خوانندگان این پایان نامه ، مدوّن نموده است . با انجام این کار اولین مجموعه جامع در مورد گلیم شیریکی پیچ جمع آوری می شود و نیز علاقمندان می توانند راه را ادامه داده و این مجموعه را کامل تر کنند و در آخر و مهمتر از همه به هدف اصلی یعنی معرفی این هنر صنعت نائل گردند . برای تدوین این پایان نامه اقداماتی انجام گردیده است که ذیلأ به آن پرداخته می شود

هدف کلی یا غایی یا به عبارتی دیگر،هدف اصلی پایان نامه عبارت است از **آشنایی و بررسی دستبافته های استان کرمان با تاکید بر گلیم شیریکی پیچ سیرجان** اما پس از تعیین هدف اصلی خود به خود اهداف فرعی تری هم برای رسیدن به هدف اصلی بوجود می آید که در ذیل به آنها اشاره شده است.

-آشنایی با استان کرمان و شهر سیرجان

-شناخت انواع دستبافته های استان کرمان

-آشنایی با موارد استفاده از دستبافته ها

-شناخت شیوه های بافت گلیم شیریکی پیچ

-شناخت انواع طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ

- آشنایی با عوامل رونق و رکود تولید گلیم شیریکی پیچ

سوالاتی که این پایان نامه در صدد است که به آن پاسخ بدهد عبارتند از:

-در استان کرمان چه دستبافته هایی تولید می شود؟

-شیوه های بافت گلیم شیریکی پیچ چند نوع است؟

-چه نوع طرح و نقوشی در گلیم شیریکی پیچ سیرجان استفاده می شود؟

فرضیه هایی که مطالب این پایان نامه بر اساس آن مدون گردیده عبارتند از:

به نظر می رسد بوجود آمدن دست بافته های استان کرمان برگرفته از محیط پیرامون زندگی ساکنان و سبک زندگی و نیازهای آنان بوده و این عوامل تأثیری مستقیم در بافت آنها داشته اند.

و همچنین به نظر می رسد طرح ها و نقوش بکار رفته در دست بافته های استان کرمان هم برگرفته از محیط پیرامون زندگی ساکنان و فرهنگ و دین و باورهای آنان بوده و تأثیری که بطور مستقیم در زندگی روزمره آنان داشته است باعث توجه ویژه آنان در بکارگیری نقوش در این صنایع شده است.

روش جمع آوری اطلاعات در این پایان نامه بیشتر به صورت کتابخانه ای می باشد. یعنی از طریق مطالعه کتاب ها و مجلات و روزنامه ها و نیز مطالعه سایت های معتبر و تهیه فیش از مطالب مهم و نیز جمع آوری عکسها از این منابع بوده است. از روشهای جمع آوری دیگر نظیر،تحقیقات میدانی و مصاحبه نیز، مد نظر بوده که استفاده گردد ولی به علت محدودیت اجباری (شیوع بیماری) به صورت محدود استفاده شده. مصاحبه ها بصورت کتبی و تبدیل به پرسشنامه باز پاسخ گردیده است. و تحقیقات میدانی محدود به فروشندگان و شویندگان این دستبافته ها در تهران، گشته است.

بعد از جمع آوری مطالب و تهیه فیش از مطالب مهم ساختار کلی بخش ها و فصول ترسیم شد.

ابن پایان نامه در سه بخش و هر بخش دارای سه فصل تدوین گردیده است. بخش اول دارای فصل اول، با عنوان کلی دست بافته ها و منسوجات کرمان است، که همانطور که از نامش پیداست دستبافته ها و منسوجات استان کرمان شناسایی و معرفی شده که تقریباً از هر کدام از این دستبافته ها و منسوجات تصویری نیز در کنار توضیحات آنها گنجانده شده است. در فصل دوم از همین بخش به معرفی گلیم های استان کرمان پرداخته شده و از لحاظ نوع بافت و نوع مصرف همراه با ضمیمه تصویر شرح داده شده است. در فصل آخر این بخش به شهر سیرجان و منسوجات و دستبافته های آن توجه شده و به معرفی دستبافته ها و منسوجات این شهر و شهرستان که قسمتی از خاک استان کرمان است پرداخته شده است. در بخش دوم پایان نامه، در فصل اول، گلیم شیریکی پیچ سیرجان تعریف شده و سپس تاریخچه تولید، افراد و قومیت های تولید کننده و سایر مطالب مهم مربوط به آن شرح داده شده است. سپس در فصل دوم در مورد نقوش و طرح های گلیم شیریکی پیچ مطالب مهم و قابل توجهی عنوان گردیده است و در فصل آخر این بخش در مورد ساختار، مواد اولیه و سایر ملزومات بافت و نحوه بافت این محصول با مذاقه لازم و کافی به صورت مبسوط و مشروح سخن به میان آمده است. در بخش سوم فصل با عنوان پیشینه نقوش جاندارگی گلیم شیریکی پیچ با بررسی نمونه ها، پیشینه نقوش هندسی گلیم شیریکی پیچ با بررسی نمونه ها و جایگاه گلیم شیریکی پیچ در اقتصاد امروز وجود دارد که در این فصول کار توضیح، تفسیر، و تجزیه و تحلیل نقوش و طرح ها با کمک بررسی موردی انجام گرفته و در آخر در مورد اقتصاد وابسته به این نوع گلیم مطالبی عنوان گردیده است.

فصل اول

دستبافته ها و منسوجات استان کرمان

استان کرمان

موقعیت جغرافیایی استان کرمان

استان کرمان در جنوب شرقی ایران واقع شده و از شمال با استان‌های خراسان و یزد، از جنوب با استان هرمزگان، از شرق با سیستان و بلوچستان و از غرب با استان فارس همسایه است. مساحت این استان در حدود ۱۷۵۰۶۹ کیلومتر مربع می‌باشد. استان کرمان پس از استان خراسان دومین استان پهناور کشور می‌باشد و در حدود ۱۱ درصد از خاک ایران را در بر گرفته است. این استان یکی از مرتفع‌ترین استانهای کشور و شهرستان بافت آن با ۲۲۵۰ متر ارتفاع از سطح دریا مرتفع‌ترین شهرستان استان می‌باشد. ارتفاعات این استان از رشته کوه‌های مرکزی ایران چین خوردگی‌های آتشفشانی آذربایجان شروع می‌شود و تا بلوچستان امتداد دارد و دنباله آن چندین بار در فلات مرکزی به وسیله حوزه‌های پست داخلی و کویر قطع می‌شود. رشته کوه‌های مرکزی در این منطقه دشت‌های وسیع استان را از یکدیگر جدا می‌سازند. این کوه‌ها به طور کلی ۲ رشته عمده هستند که از شمال غربی به جنوب شرقی کشیده شده‌اند و مهم‌ترین آن رشته کوه‌های بشاگرد کوهبنان است. این رشته کوه‌ها دنباله کوه‌های جندق و بیابانک هستند که تا کرمان و بم گسترش یافته‌اند. رشته دوم کوه‌هایی هستند که از یزد تا کرمان و چال جازموریان کشیده شده‌اند و به موازات رشته اول امتداد دارند. سابقه سکونت و استقرار انسان در سرزمین کرمان به هزاره چهارم قبل از میلاد می‌رسد. این منطقه یکی از قدیمی‌ترین نواحی ایران به شمار می‌رود و در گذر زمان،

گنجینه‌های فرهنگی تاریخی گرانمایی در آن پدید آمده که نمایانگر روند تاریخی و حیات اقتصادی، اجتماعی آن است.^۱

بر اساس تحقیق روی صنایع دستی و هنرهای دستی استان کرمان به این نتیجه می‌رسیم که در مناطق عشایری و روستایی سیرجان، بردسیر، شهر بابک، بافت، رابر و... زنان عشایری و روستایی بسیاری از وسایل و ملزومات مورد نیاز زندگی روزمره خود را به کمک پشم، موی بز، پنبه و کرک با روش‌های گلیم بافی و قالی بافی به عنوان کفپوش سیاه چادرها و منازل روستایی، سفره، روانداز، رختخواب پیچ، تزئینات سیاه چادر، توشه دان و محفظه نگهداری وسایل غذاخوری نوار «تنگ»، خورجین و غیره بافته‌اند. همچنین، در مناطق بم، ریگان، فهرج و شهداد، اندوهجرد قلعه گنج، کهنوج، رودبار جنوب، منوجان، فاریاب، و... اغلب زنان بوسیله مواد اولیه در دسترس مانند برگ، سیس خرما، ملزومات زندگیشان را تولید کرده‌اند با بررسی دستبافته و حصیر بافی مناطق مختلف استان کرمان به این نتیجه رسیدیم که تمام اعمال زندگی روزمره حائز اهمیت بوده و زنان این خطه با دقت و ظرافت خاصی ملزومات زندگیشان را خلق کرده‌اند. همچنین گروهی از صنایع دستی که بوسیله آن کرمانی‌ها یا به طور کلی ایرانیها استعداد ذاتی، ذوق، سلیقه، هوش، ظرافت طبع و مهارت خود را به سایر عالمیان عرضه داشته‌اند. گرچه امروزه شرایط بافندگی در استان کرمان بغیر از گلیم بافی، آنهم در تکنیک‌های شیریکی پیچ و گلیم فرش آنچنان که باید شایسته و مناسب نیست. در ذیل چند نمونه از صنایع دستی استان کرمان را به اختصار معرفی می‌نماییم.^۲

---

^۱- ماشاالله جلالی فر و همکاران، استان شناسی کرمان، تهران، مرکز نشر کتاب‌های درسی، چاپ دوم، ۱۳۹۱، صص ۲ و ۴ و ۵ و ۵۱

^۲- عقیل سیستانی، معرفی صنایع دستی استان کرمان (با تاکید بر رشته‌های شاخص)، تهران، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، چاپ اول، ۱۳۹۸، ص ۵۶

قالی کرمان

با نگاهی به تاریخ متوجه می شویم که در آغاز قرن بیستم نام کرمان به عنوان یکی از معروفترین مراکز قالیبافی جهان بر سر زبان ها بوده است. گفته می شود در آستانه جنگ جهانی اول بیش از ۵۰۰۰ دار قالی در این استان وجود داشته است. امروزه این استان هنوز هم جایگاه ویژه ای در قالیبافی دارد. با تماشای هر یک از قالی های کرمان طرح و رنگ آن را متفاوت از دیگری می بینید. تکرار نقش و نگار در این قالی ها به ندرت اتفاق می افتد. افتخار این استان در صنعت قالیبافی، بافت فرش های سفارشی ۱۰۰ متری در گذشته می باشد. فرش کرمان بر روی دارهای عمودی بافته می شود اما در منطقه سیرجان و حومه ی آن استفاده از دارهای افقی نیز رواج دارد. این فرش به صورت ریز بافت و بیشتر در ابعاد ۶۰ در ۱۰۰ و ۱۵۰ در ۱۰۰ و ۱۲۰ در ۲۰۰ سانتیمتر بافته می شود و معمولا دارای ۴۰ رج در گره و گره ی آن از نوع "فارسی" است. در قالی کرمان طرح های شاه عباسی، افشان، ترنجی، خوشه، برگ فرنگی، درختی، شکارگاه و قاب قرآنی دیده می شود. قالیبافی علاوه بر شهر کرمان در مناطق رفسنجان، جوبار، ماهان، روار، کوهپایه، چترود، خانوک، هوتک، سرآسیاب و سردار نیز رواج دارد. استفاده از پشم مرغوب و نخ پنبه ای یکی از دلایل شهرت قالی کرمان است. در این استان فرش ها به صورت دو پوده بافته می شوند اما در منطقه ی راور نوعی از فرش بسیار مرغوب را به صورت سه پوده می بافند. یکی از انواع بسیار مهم قالی در استان کرمان قالیچه ی افشاری است که در ادامه به معرفی آن می پردازیم.

قالیچه های افشاری در منطقه ی سیرجان بافته می شوند. نام این نوع قالیچه از بافندگان آن نشأت می گیرد چرا که تار و پود آن را ایل افشار که به کرمان کوچ کرده اند در هم می آمیزند. با وجود طرح ها و رنگ های گوناگون که از ایلی به ایل دیگر متفاوت است استفاده از گره فارسی در بافت این نوع قالیچه کاملا مشهود می باشد. نقش ها شکستگی خاصی مانند نقش مرغی دارند و یا همچون نقش ترنجی به

نگاره های کوچک مزین شده اند. اصالت قالیچه های کرمان در کارهای ایلات افشار کاملاً قابل لمس است و درهم آمیختگی هنر مردم آذربایجان و کرمان در نقشه و طرز بافت آنها به خوبی دیده می شود.^۱ در شکل یک نمونه قالی را می بینید.

شکل ۱ نمونه قالی کرمان

در بافت قالی کرمان از بافت نامتقارن استفاده می شود و معمولاً سه پوده هستند. لازم به ذکر است در گذشته ای نه چندان دور سبکی در بافت قالی در کرمان بوجود آمد که به بافت بی گره معروف شد. که کیفیت قالی کرمان را خیلی پایین آورد و لطمه زیادی به شهرت قالی کرمان زد.^۱

۱- عقیل سیستانی، معرفی صنایع دستی استان کرمان (با تاکید بر رشته های شاخص)، تهران، ص ۳۰

گلیم بافی

خرید گلیم کرمان یکی از انتخاب‌هایی است که در سفر به این استان پیش روی شما قرار دارد. معروفترین گلیم کرمان با نام شیریکی پیچ یا سوزنی شناخته می‌شود و این نامی است که بافندگان ایلپاتی و گاه روستایی کرمان به آن نسبت داده‌اند. ظاهر این گلیم همچون قالی است و برای بافتنش هم همان قدر هنر و تجربه و وقت لازم است. بر خلاف انواع دیگر گلیم که پود آنها را شکل می‌دهد، در گلیم شیریکی پیچ، پود به غیر از اتصال تارها به یکدیگر نقش دیگری ندارد و تنها باعث استحکام درگیری نخ خامه با تارها می‌گردد. عشایر و روستاییان شهرهای سیرجان، بافق و کرمان از بافندگان این نوع گلیم به شمار می‌روند.^۲ در شکل دو نمونه گلیم را خواهید دید.

شکل ۲ نمونه گلیم بافته شده در کرمان

---

^۱ - بیژن اربابی، کارگاه صنایع دستی (بافت)، تهران، شرکت چاپ و نشر کتب درسی، چاپ نهم، ۱۳۹۴، ص ۱۴۶

^۲ - عقیل سیستانی، معرفی صنایع دستی استان کرمان (با تاکید بر رشته های شاخص)، تهران، ص ۱۴

سیس بافی

سیس بافی هنری است که تار و پود آن از درخت خرما به دست می آید. سیس یا به عبارت دیگر گیس درخت خرما به الیافی که در کنار درخت خرما می روید گفته می شود. در سیس بافی این الیاف را به صورت تار و پود در هم می آمیزند تا محصولات مورد نظرشان به دست آید. پادری، سبد، حصیر و طناب ضخیمی که در اصطلاح محلی به سازو معروف از جمله محصولات این هنر هستند^۱. در شکل شماره سه نمونه ای از سیس بافی را ملاحظه میفرمایید.

شکل ۳ نمونه سیس بافی در کرمان

---

^۱ - عقیل سیستانی، معرفی صنایع دستی استان کرمان (با تاکید بر رشته های شاخص)، تهران، ص ۵۹

حصیربافی

حصیربافی هنری اصیل است که جمعیت بسیاری از اهالی کرمان را به خود مشغول کرده است. زیرانداز، جانماز، نور گیر، دور کپرها و سبد از محصولاتی هستند که هنر حصیربافی در آنها به کار می رود. محصولات این هنر در نتیجه ی جدا کردن و خشک کردن شاخه های درخت و در هم تنیدن تار و پود تولید می شوند^۱.

شکل ۴ نمونه حصیر بافی در کرمان

پته دوزی

پته دوزی که جایگاه خاصی در کرمان دارد و معروف ترین صنایع دستی این استان است. پته که از انواع سوزن دوزی به شمار می آید که حاصل دوختن نخ های کرکی ابریشمی، الوان یا پشمی بر روی پارچه است و عموماً توسط زنان و دختران هنرمند کرمان انجام می پذیرد. پته دوزی بر روی پارچه ای به نام عریض و بر روی زمینه های سبز، قرمز، سفید، زرد، سرمه ای، نارنجی، مشکی، عنابی و قهوه ای صورت

^۱ - عقیل سیستانی، معرفی صنایع دستی استان کرمان (با تاکید بر رشته های شاخص)، تهران، ص ۵۹

می‌گیرد. قدمت این هنر تاریخی را می‌توان از پته‌ی بزرگی که مقبره‌ی نعمت... ولی را پوشانده است دریافت. ۱۶ نفر زن هنرمند در حدود یک قرن پیش دست به خلق چنین اثری زده‌اند. سوزن، قیچی، انگشتانه، پارچه و نخ و دستانی هنرمند کفایت تا یکی از زیبا‌ترین صنایع دستی کرمان شکل بگیرد. برای دوخت طرح‌ها ابتدا آنها را بر روی پارچه می‌کشند و سپس قدم به قدم با طرح پیش می‌روند. رایج‌ترین طرح این هنر به طرح پته‌ای یا درخت زندگی شهرت دارد که با نام‌هایی همچون پته میری، پته جقه‌ای، پته بادامی و پته ترمه‌ای نیز شناخته می‌شود. لچک ترنجی و نقش حیوانات به ویژه پرندگان از طرح‌های دیگری هستند که در پته‌ها دیده می‌شوند. یادگاری اختصاصی شما از کرمان می‌تواند جانماز، زیر لیوانی، سجاده، رومیزی و بسیاری لوازم دیگر باشد که به هنر پته دوزی آراسته است.^۱

در این نوع رو دوزی انواع نقش‌های گیاهی و تجریدی را در سراسر یا قسمتی از پارچه پشمی را با رشته‌های تابیده پشمی رنگین و کوک‌های مختلف می‌دوزند. و هدف اصلی آن تزیین است.^۲

شکل ۵ نمونه ترمه بافی در کرمان

^۱ - عقیل سیستانی، معرفی صنایع دستی استان کرمان (با تاکید بر رشته‌های شاخص)، تهران، ص ۷۸

^۲ - نصرالله تسلیمی و همکاران، آشنایی با صنایع دستی ایران (۱)، تهران، دفتر تالیف کتابهای درسی، چاپ دهم، ۱۳۹۴، ص ۲۵۱

عریض بافی

عریض نام نوعی پارچه ی نسبتاً ضخیم و پشمی است که مهم ترین کاربرد آن به عنوان پارچه ی زیرین هنر پته دوزی می باشد. این نوع پارچه در قدیم برای دوخت لباس هایی همچون کت و پالتو به کار می رفت. امروزه عریض بافی بسیار کمتر از گذشته ها تولید می شود و حتی در پته دوزی هم کمتر کاربرد دارد.^۱

شکل ۶ نمونه عریض بافی در کرمان

شال بافی

قبل از آنکه کرمان به هنر قالی بافی شناخته شود، شال بافی در میان کرمانی ها رواج زیادی داشته است.

---

^۱ - عقیل سیستانی، معرفی صنایع دستی استان کرمان (با تاکید بر رشته های شاخص)، تهران، ص ۷۸

حتی طرح های قدیم فرش کرمان بر گرفته از طرح های رایج در هنر شال بافی بود. رواج این هنر در میان مردم کرمان به حدی بود که در دوره هایی دو سوم مردم کرمان از همین طریق امرار معاش می کردند. مرغوبیت کرک بز در آب و هوای خشک این استان و وجود کارگر ارزان به دلیل عدم وجود فعالیت های زراعتی و صنعتی از جمله دلایل مرغوبیت شال کرمان در گذشته بودند. شال بافی در دوران قاجاریه به اوج خود رسید و حتی مقامات دولتی نیز آن را ترویج می نمودند. شال معمولاً سه متر طول و یک چهارم عرض دارد و بر اساس نقش و رنگ های مختلف می توان آن را در یکی از دسته های لاک، لاجوردی، بوته ای، شاخ گوزنی، احرامی، ترمه و زنگاری جای داد.

شکل ۷ نمونه شال بافی در کرمان

گبر دوزی

گبر دوزی یا زرتشتی دوزی هنری است که توسط زرتشتیان ابداع گردید. شواهد تاریخی نشان می دهد

که در زمان ساسانیان، زرتشتیان به بافت های ظریف علاقه داشته و در این دوران بر هر اروپاییان، چینی ها و ژاپنی ها نیز تاثیر گذاشته اند. در گبر دوزی درخت، طاووس، گل و نقوش هندسی را با نخ ابریشمی بر روی پارچه های ریز بافت نقش می کنند. ظرافت نقوش این هنر به حدی است که بخیه های آن فقط با ذره بین قابل مشاهده می باشند. دوخت ترکیب و هماهنگی کامل رنگها از دیگر ویژگی هایی است که در گبر دوزی به چشم می خورند. در زمانهای گذشته لباس عروس دختران خانواده مزین به این هنر بوده است. به دلیل نیاز به زمان طولانی، کار تهیه ی این لباس پس از تولد دختر آغاز می شد تا به موقع آماده شود^۱.

شکل ۸ نمونه گبردوزی در کرمان

---

^۱ - ملیحه حیدری، دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش هنر، آیین و هنر در یک اقلیت دینی هنر زرتشتی دوزی، اصفهان، دانشگاه هنر اصفهان، سال ۹۰، ص ۲

آجیده دوزی

آجیده دوزی یا لایه دوزی یا پنبه دوزی یکی از هنرهای سنتی ایران زمین است که ریشه در زمان هخامنشان دارد. حتی حجاری ها قدمت آن را زمان اشکانیان و ساسانیان نشان می دهند. در دوره ی صفویه این هنر به اوج خود رسید تا آنجا که حتی ژان شاردن در سفرنامه ی خود به آن اشاره کرده است. در ایران این هنر به صورت نقوش برجسته دیده می شود. در دوره ی صفویه ، زندیه ، افشاریه و قاجاریه آجیده دوزی بر روی پارچه ی قلمکار ریزنقش و به شکل بخیه دوزی انجام می شد. روبالشی ، البسه ، کلاه های درویشی و شب کلاه ، بقچه ، سوزنی ، سجاده ، روانداز ، روتختی ، روکرسی ، شنل و بعضی از وسایل آشپزخانه مزین به این هنر هستند. پارچه ی ابریشمی ، نخی ، پنبه ای ، مخملی ، ساتن ، کتان ، تافته ، اطلسی و پارچه های تلفیقی از نوع و جنس های مختلف به عنوان پایه ی این کار استفاده می شوند و نقوش هندسی ، گل و مرغ ، گل بته ای ، طره ای لچکی ، شمشه ای و اسلیمی رایج ترین نقش های به کار رفته در این هنر می باشند. امروزه نوعی کلاه درویشی مزین به هنر آجیده دوزی تولید می کنند که خطوط موازی ظریف به صورت برجسته بر روی آن قابل مشاهده است.

شکل ۹ نمونه آجیده دوزی در کرمان

خورجین بافی

خورجین نام کیسه ای است که برای قرار دادن بار بر پشت حیوانات باری از آن استفاده می شده است. به جز این کاربرد، این کیسه به مانند یک صندوقچه در حمل و نگهداری اشیاء نفیس و قیمتی میان عشایر نیز مورد استفاده قرار می گیرد. حتی یکی از وسایل جهیزیه ی دختران عشایر به حساب می آید. امروزه حتی از آن استفاده ی تزئینی نیز می کنند. در اکثر مناطق روستایی و عشایری این دست بافته را از پشم های رنگی، نخ پنبه ای و گاه موی بز و با نقوش هندسی تولید می کنند. تولید آن به صورت قواره ای و باعرض ۳۰ تا ۹۰ سانتی متر می باشد. مرکز تولید آن در اردبیل است اما کرمان نیز خورجین های مرغوبی دارد^۱.

شکل ۱۰ نمونه خورجین بافی در کرمان

^۱ - عقیل سیستانی، معرفی صنایع دستی استان کرمان (با تاکید بر رشته های شاخص)، تهران، ص ۲۴

ترمه

ترمه، پارچه ای گرانبها از الیاف بسیار لطیف است که با طرح‌های بسیار متنوعی در نقاط مختلف ایران بافته می‌شود. نقش‌های منحنی مانند بته جقه و گل‌های شاه‌عباسی در رنگ‌های مختلف در ترمه به کار می‌رود. در خصوص اینکه خاستگاه ترمه بافی، ایران یا کشمیر است، اختلاف نظر وجود دارد. اما در منابع تاریخی خاستگاه بافت ترمه ی ایران را کرمان دانسته اند. این پارچه ی نفیس پس از ورود به یزد و توسط هنرمندان یزدی به اوج کمال خود رسید. ترمه در ابتدا انحصاراً مورد استفاده ی زرتشتیان قرار می‌گرفت و بعد ها در بین عموم مردم رواج یافت

شکل ۱۱ نمونه ترمه بافی در کرمان

جاجیم

جاجیم یکی از مشکل‌ترین دستبافته غیر داری و در گروه نساجی سنتی است که بافت آن با گلیم متفاوت است. بافت جاجیم در کرمان بیشتر در مناطق بردسیر، جیرفت، سیرجان و بافت و ارزوئیه رواج

دارد.^۱ جاجیم گونه‌ای زیرانداز دورویه ی بدون پرز از پارچه ی کلفتی شبیه به پلاس اما نازکتر از آن است. بافت آن در بسیاری از نقاط ایران رواج دارد و نخ‌های رنگین و ظریف پشمی یا پنبه‌ای یا تلفیقی از آنها، تار و پود جاجیم‌ها را می‌سازند. جاجیم یکی از قدیمی ترین پارچه های دستباف ایران است و در حقیقت دست بافته ای شبیه گلیم به صورت راه راه و رنگین است که از نخ های پشمی یا پنبه ای و ابریشم و بعضا کرک بافته می شود.^۲ مهم ترین ماده اولیه مصرفی در تولید جاجیم نخ پشمی الوان می باشد. به طور کلی باید گفت از نخ پشمی در تار و پود جاجیم استفاده می گردد و تنها نخ پنبه ای در پود نازک آن کاربرد دارد. ضمن آن که برای تولید نخ جاجیم های ابریشمی نیز از نخ ابریشمی در تار و پود نخ پنبه ای در پود نازک استفاده می شود. نخ های پشمی یا ابریشمی الوان، همراه با طرح های اصیل و سنتی رایج در مناطق تولید ویژگی خاصی به جاجیم می بخشد و عمده ترین تفاوت جاجیم های تولیدی مناطق مختلف، طرح های آن است که در هر منطقه، ویژگی ها و خصوصیات خود را داراست. جاجیم معمولا به صورت نواری یه عرض ۳۰ تا ۳۵ سانتی متر بافته شده و بر اساس کاربردهایی که دارد در قطعات مورد نظر بریده می شود و مورد استفاده قرار می گیرد. جاجیم بافت که بر خلاف دیگر بافته ها، تارنماست و پود آن دیده نمی شود بافتی متناوب دارد و تارهای آن در نقش اندازی ها معلق است. این تارهای معلق اضافی موجب می شود که جاجیم بافته ای برجسته به نظر آید. رنگ تارها نیز، متناسب با نقش مورد نظر بافنده، فرق می کند. این ویژگی ها ایجاب می کند که طرح و ترکیب بندی نقش های جاجیم بافت به صورت خطی باشد. تار، در راستای درازای بافت است؛ از این رو، نقش پردازی جاجیم منحصر است به نقش محرمت قائم (نقش مایه ای به شکل نوارهای پهن بافته شده در طول یک تخته جاجیم) و نیز نقش مایه های چهارخانه و

---

^۱ - عقیل سیستانی، معرفی صنایع دستی استان کرمان (با تاکید بر رشته های شاخص)، تهران، ص ۸۶

^۲ - بیژن اربابی، کارگاه صنایع دستی (بافت)، ص ۲۷

شطرنجی و طرح های سرتاسری که در جهت درازای بافت امتدادپذیر باشد. برای بافت جاجیم، دستگاه (دار) جاجیم بافی به صورت افقی روی زمین قرار می گیرد. مجموعه تارها (چله ها)، که نسبت به سایر بافته ها، متراکم تر و رنگ آن ها متغیر است، به طول تقریبی ۲۰ تا ۳۰ سانتی متر، به موازات هم به فاصله چند سانتی متری زمین، در کنار هم کشیده می شوند. تارها در ابتدای دستگاه، به دور چوبی به نام سردار و در انتها به دور چوبی به نام زیردار که به زمین متصل شده اند، می چرخند. در دستگاه جاجیم بافی، از چوب هایی استفاده می شود که بافنده به مقتضای طرح و نقش، با آن ها تارهایی را که می خواهد روی بافته معلق بمانند، بلند می کند و پودگذاری می نماید. به این طریق، چند ورد به طور غیرمستقیم وارد دستگاه بافندگی می شود. هر بار که پود از میان تارها عبور می کند، با جا به جا کردن چوبی که در میان تارهاست، جای این دو رشته تار عوض می شود. پود، ضمن بافت، در زیر تارها پنهان می شود و تارها از روی کار دیده می شوند. تعداد پود در بافت های دیگر، مانند گلیم و غیره، متعدد و رنگ آن متنوع است و می تواند نقش های بیشماری را ایجاد نماید، ولی در جاجیم بافت چون رشته های تار نقش را به وجود می آورند و تعداد و رنگ آن ها محدود است و پس از بافته شدن تارها به دو چوب سردار و زیردار، دیگر نمی توان آن را کم و زیاد کرد، نقش پردازی نیز محدود است. امروزه از تولید جاجیم برای زیرانداز، پشتی، ساده، رختخواب پیچ، مفرش، پتو، روفرشی، رومبلی، انواع پشتی، ساک، رویه کرسی و... استفاده می گردد.

شکل ۱۲ نمونه جاجیم در کرمان

شکل ۱۳ نمونه جاجیم در کرمان

فصل دوم

گلیم های استان کرمان

تعریف گلیم:

در لغت نامه دهخدا به پوشش معروفی که از موی بز و گوسفند بافته می شود، گلیم اطلاق شده است. این پوشش، در اغلب نقاط جهان و بیشتر زبان ها به کیلیم یا گلیم معروف است.

بررسی تاریخی گلیم از دیرباز تا کنون: در طول تاریخ انسان همواره برای حفاظت خود در برابر تغییرات اقلیمی به استفاده از منسوجات روی آورده است. تولیدات نساجی در طول هزاران سال از دور هم تنیدن الیاف گیاهی شروع و به بافت قالی و پارچه ظریف امروزی انجامیده است. شیوه بافندگی بدون پرز یاگره و به اصطلاح گلیم بافت و تخت بافت یکی از انواع منسوجات به ویژه از نوع گسترده است این شیوه بافت و محصول حاصل از آن که با عنوان کلی گلیم معروفیت یافته است، اغلب در میان عشایر و روستاییان رایج است مشقت کوچ های فصلی، زحمت دامداری، گله داری با زندگی پر دردسر در مناطق صحرایی مانع نشده است که عشایر و صحرا نشینان دستبافته هایی به وجود آورند که سودمندی در مصرف سهولت در حمل و نقل و به ویژه زیبایی یگانه و ممتازی را یکجا در خود جمع داشته باشد.^۱

گلیم از جمله ی قدیمی ترین زیر انداز هایی است که توسط بشر ابداع شده و مورد استفاده قرار گرفته است. بر طبق نتایج تحقیق مورخان، هنر گلیم بافی از اولین صنایع دستی بوده که قدمت آن به ۳۰۰۰ سال پیش از میلاد می رسد. قدمت این هنر زودتر از هنر قالی بافی تعیین شده است. انسان های اولیه برای بافتن پارچه از الیاف ظریف، و برای بافتن گلیم از الیاف ضخیم تر استفاده می کردند، با مرور زمان و با ایجاد تغییر و تحول در روش بافت پارچه، دیگر دست بافت ها نیز، دچار تحول گردید. با مطالعه و بررسی

---

^۱-السترهال، گلیم، شیرین همایونفرو نیلوفرالفت شایان، تهران، نشر کارنگ، چاپ اول، ۱۳۷۷، ص ۱۱

وسایل بافندگی که از شهر بهشهر بدست آمده، تاریخ بافت گلیم را متعلق به ۶۰۰۰ سال قبل از میلاد مشخص کرده اند. آثاری که در تپه ی سیلک کاشان به دست آمده (متعلق به ۴۷۰۰ سال پیش) همگی بیانگر قدمت دیرینه ی این هنر است. پروفیسور آرتورپوپ، درمورد تاریخچه ی جهانی گلیم اظهار نظر جالبی کرده است؛ وی معتقد است؛ اولین فرش، از نی گیاهان ظاهری باتلاق های سفلی بین النهرین تهیه شده بود، که از نظر شکل شبیه به حصیر بوده است. در ایران، گلیم بافی از عمده ترین فعالیت های عشایر دشت مغان، اهر و مشکین شهر است و تقریباً در تمام روستاهای کشورمان به ویژه در آذربایجان شرقی و غربی، سیستان بلوچستان، کرمان، فارس، کرمانشاه، ایلام، کردستان، کهگیلویه و بویراحمد یافت می شود.^۱ در کل شروع عصر طلایی گلیم در ایران به قرن دهم برمی گردد.^۲

گلیم ایران: یکی از هنرهای دستی و بومی مناطق مختلف ایران، گلیم بافی است که گرچه دارای روش بافت یکسانی است، ولی وجه تسمیه آنها در تنوع نقشهای به کار رفته است بافت گلیم عمدتاً صنعتی دستی بوده که توسط مردم روستاها و ایلات و عشایر در بیشتر مناطق ایران بافته می شده است. این بافت بیشتر از پشم تشکیل شده است. گلیم های ایرانی بخاطر سادگی در بافت و طرح، چندان مورد توجه اروپاییان و آمریکاییان قرار نمی گرفت؛ اما کنجکاوی و اشتیاق جمعی کوچک از جمع آورندگان و فروشندگان آگاه غربی، راه ورود گلیم های ایرانی را در دهه های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ میلادی به مغرب زمین باز کرد؛ اما همچنان تعداد محدودی از گلیم ها در نمایشگاه های هنری و بومی در معرض نمایش قرار می گرفت. به تدریج، کیفیت قوی، و طرح و رنگ گلیم های قشقایی و لری که مربوط به جنوب و جنوب

---

^۱ - سوده مقصودی، عقیقه حیدری، زهرا عسگری، بررسی گلیم شیرکی پیچ سیرجان، سومین کنفرانس ملی جامعه شناسی، تهران، خرداد ۹۴، صص ۵ تا ۵۲

^۲ - حسین یآوری، شناخت گلیم و گلیم مانند های آن، تهران، انتشارات آذر، چاپ اول، سال ۱۳۸۹، صص ۱۳

غربی ایران بود، موجب گردید که بسیاری از هنرمندان، گلیم را برای تزیین و دیوارآویزهای بزرگ به کار گیرند. این علاقه، رو به فزونی گذاشت و باعث شد که در طول ۲۰ سال اخیر، انواع گوناگونی از گلیم های ایرانی وارد کشورهای غربی گردد. تحولات گوناگون شصت و چند سال اخیر در سرزمین هایی که گلیم بافی در آنجا رواج دارد، آثار مطلوبی بر تولید سنتی این نوع دست باف گذاشته است، که بیشتر در گلیم های جدید دیده می شود، که بنا بر تقاضای خریداران غربی بافته می شود. در سالهای اخیر، انگیزه های بافت گلیم تغییر بسیار کرده است. گلیم هایی که برای فروش به سیاحت گران و جهانگردان و یا مصارف عمومی در بازار بین المللی بافته می شود، به طور کلی جایگزین نمونه های سنتی تولید شده است. در روستاها و مناطق عشایری گلیم های جدیدی با انگیزه های تجاری می توان یافت که با کیفیت و قیمت های مختلف بافته شده اند.^۱

انواع گلیم در کرمان

در حال حاضر گلیم وسیله ای است که به عنوان زیر انداز و پرده در چادرهای عشایری و خانه های شهرنشینان استفاده می شود. دیگر دست بافت هایی که از گلیم بدست می آید، عبارتند از : سجاده ، خورجین، جوال ، جل ، پشتی ، سفره ی آرد و^۲...

---

^۱ - سوده مقصودی، عقیقه حیدری ، زهرا عسگری ، بررسی گلیم شبرکی پیچ سیرجان ، ص ۶

^۲ - عقیل سیستانی، معرفی صنایع دستی استان کرمان (با تاکید بر رشته های شاخص)، تهران، ص ۲۵

سفره

یکی از ابزار و وسایلی است که کرمانیها از گلیم می بافند.^۱ پرویز تناولی در کتاب نان و نمک در مورد سفره نوشته است: «سفره بر دو نوع است: یکی سفره آردی و دیگری سفره غذاخوری. سفره آردی، که به آن سفره نان هم می گویند، سفره ای است نسبتاً کوچک و چهارگوش به ابعاد تقریبی یک متر در یک متر. این سفره را هنگام درست کردن خمیر نان زیر سینی خمیر پهن می کنند تا از ریخت و پاش آرد و خمیر بر روی زمین جلوگیری شود. سفره آردی مصرف دیگری هم دارد و آن نگهداری از نان است. به همین علت به سفره آردی سفره نان هم می گویند.^۲

شکل ۱۴ نمونه سفره در کرمان

^۱- همان منبع ص ۲۵

^۲- پرویز تناولی، نان و نمک، تهران، انتشارات کتابسرا، چاپ اول، ۱۳۷۰، ص ۲۵

زیلو

که قبلاً در اغلب مناطق روستایی با نخ پنبه ای بافته می شد و بیشتر به عنوان زیر انداز تابستانی مورد استفاده قرار می گرفت. در بیشتر نقاط، مخصوصاً در کرمان زیلو با دستگاه های بافندگی بافته می شد. زیلو ظاهری زمخت دارد و از نظر تنوع رنگ و نقش قابل مقایسه با دیگر انواع گلیم نیست. عمده ترین ماده اولیه زیلو بافی را نخ پنبه ای تابیده شده تشکیل می دهد و معمولاً شش تا هشت نخ یک لا در کنار یکدیگر قرار می گیرند و تابیده می شوند و به مصرف پود می رسند. زیلو شباهت زیادی به حصیر دارد.

گلیمچه

نوع دیگری از گلیمهای ایرانی گلیمچه است که در کرمان و روستاهای اطراف کرمان با استفاده از شیوه بافت و مواد اولیه دیگر انواع گلیم تهیه می شود. تفاوت آن با گلیم های معمولی کوچک بودن آن است و نقوش آن نیز متنوع تر از گلیم است. گلیم های کرمان اکثراً دارای اشکال ساده و نقوش آن بیشتر به صورت خطوط افقی است در حالی که گلیمچه های اطراف کرمان غالباً دارای نقوش متنوع هستند.

لاس یا پالاس

ظاهری شبیه گلیم درشت بافت دارد و در برخی مناطق نزدیک به استان یزد در کرمان بافته می شود تار و پود آن از پنبه است. و در اندازه های ۲۵۰ در ۳۵۰ بافته میشود. قالیهایی بدون پرز که فرشهای گره دار یا ماهوتی نیز نامیده میشوند.

نمکدان

پرویز تناولی در کتاب نان و نمک راجع به نمکدان نوشته است: «نمکدان محفظه ای است برا نگهداری و حمل نمک. این محفظه بیشتر برای چوپا نها بافته می شود تا نمک مورد نیاز گله هایی را که به کوه و صحرا م ببرند همراه داشته باشند. علاوه بر مصارف چوپانی، نمکدان مصرف خانگی هم دارد. بیشتر عشایر ذخیره نمک خود را در همین نمکدانهای دستباف می ریزند و آن را به گوشه ای از چادر در نزدیکی محل طباشی می آویزند و هنگام درست کردن غذا یا خمیر نان مستی از آن را به کار میبرند»^۱.

سجاده ای

گلیم سجاده ای سطح کوچک قابل حمل و تمیزی است با نقش ممتاز محراب که میتوان آن را بر روی زمین گسترد آن طور که محرابش رو به قبله باشد. گلیم های سجاده ای گاهی اوقات به صورت پرده و تزئین درب مساجد به کار برده می شود. برای نماز گزار بافته میشود و نقشی نزدیک به نقش محراب قالی دارد و به دلیل کوچکی و سبکی حجم آن نماز گزار میتواند آن را با خود حمل کند.

چیق

---

^۱ - پرویز تناولی، نان و نمک، ص ۴۴

در بیشتر ایلها برای دیوار چادر با قسمت کردن چادرها به کار برده می شود. چیق ها پشت و رو ندارند و از هر دو طرف همان زیبایی را دارند. نقوش خاص چیق ها به دلیل واحد درشت بافت، که در چیق یک نی است همان نقوش سنتی گلیم هاست که بنا به روش بافت تغییر کرده است.^۱

مفرش

مفرش نیز برای بستن اسباب خانه از قبیل رخت خواب و سایر ضروریات زندگی و مسافرت مورد استفاده بوده است و اکنون فقط در ایل هایی که هنوز به زندگی کوچ نشینی خود ادامه میدهند وجود دارد.^۲

شکل ۱۵ نمونه مفرش در کرمان

جوال

^۱ - عقیل سیستانی، معرفی صنایع دستی استان کرمان (با تاکید بر رشته های شاخص)، ص ۲۷

^۲ - رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته، در رشته ارتباط تصویر، دانشگاه تهران پردیس بین المللی کیش، تیر ماه ۱۳۹۳، ص ۲۶

کیسه های بزرگ و (توبره) یا توربا است. این کیسه ها را چادر نشینان به دیوار می آویزند. مورد استفاده آن نوعی انبار آذوقه است^۱. با تغییر و تحول در بافت گلیم، بافت های تزئینی نیز در گلیم پدید آمده، این بافت ها شامل گلیم های حجم دار، رومبلی، رو کوسنی و ... می باشند. بافت این گونه بافته ها هیچ وقت به صرف تزئین نبوده و صرفا برای جابجایی و نگهداری مواد و ابزارها بافته می شدند. و اکثرا از گلیم و قالی و سایر موارد بافتنی برای این منظور استفاده می شد.^۲

شکل ۱۶ نمونه جوال در کرمان

جُل

از آنجا که ایلات و عشایر اسب را حیوانی با ارزش محسوب می کردند به تولید دست بافته هایی برای پوشش این حیوان نیز اهمیت می دهند. جل اسب را معمولا مانند جاجیم کم عرض می بافند و سپس

^۱ - همان منبع، ص ۲۶

^۲ - بیژن اربابی، کارگاه صنایع دستی (بافت)، تهران، شرکت چاپ و نشر کتب درسی، چاپ نهم، ۱۳۹۴، ص ۳۳

قطعات بافته شده را به یکدیگر متصل می سازند . بافت جل اسب در میان عشایر قشقایی و شاهسون کرمان به صورت سوزنی نیز متداول است.^۱

شکل ۱۷ نمونه جل سوزنی قشقایی در کرمان

تقسیم بندی گلیم:

گلیم از نظر ابعاد و اندازه: در سایز های متفاوت بافته می شود. سایز های متداول از کوچکترین سایز ۲۰ در ۲۰ سانتی متر تا بزرگترین سایز ۸۰۰ در ۶۰۰ سانتی متر

۱- گلیم معمولی: این نوع گلیم، مانند قالی دارای ابعاد عادی است؛ اما نوع بزرگ آن با مساحت بیشتر از ۱۲ متر برای مفروش نمودن مکان هایی چون مسجد ها و تکیه ها و چادرها بافته می شود.

---

^۱ - همان منبع ، ص ۳۳

۲- گلیم چه: این نوع گلیم که به عنوان تودری و یا پاگرد از آن استفاده می شود، حداکثر دارای ابعادی معادل ۱۸۰ در ۱۱۰ سانتی متر است

از لحاظ جنس و تار و پود:

الف) پنبه ای است؛ یعنی تار و پود آن از نخ پنبه ای فراهم آمده است و معمولاً اندازه و لای نخ این نوع گلیم مانند نخ زیلو می باشد.

ب) پنبه پشمی است؛ یعنی نخ تار (چله ها) این گلیم پنبه ای، و نوع پود آن، پشمی است.

ج) پشم در پشم؛ یعنی، تار و پود این نوع گلیم از نخ پشم است.

د) ابریشمی: یعنی نخ پود آن که به ندرت و به صورت هنری و زینتی بافته می شود، ابریشمی است؛

و از لحاظ استفاده در مکانهای خاص چون گلیم مسجد (که با نخ محکمتر و بافتی مرغوب به شکل کناره با عرض ۸۰ صدم تا ۱۰۱۰۰ متر و طول دلخواه بافته می شود)، جنس نخ تار و پود آن پنبه ای است و حاشیه آن به رنگ سفید چرک و رنگ زمینه ی حاشیه های آن معمولاً آبی رنگ می باشد. در این نوع گلیم همانند زیلو به ویژه در حاشیه های آن معمولاً با خط نسخ مطلبی نوشته می شود و این نوشته ها اغلب حاوی مطالب زیر است: ۱. نام واقف ۲. ذکر اندازه و تعداد رج شماره گلیم، ۳. نام محل استفاده از آن ۴. تاریخ وقف ۵. سایر تذکرات و یاد آوری ها مانند عدم نقل آن به جای دیگر، التماس دعا و ...

گلیم معمولی از لحاظ یک رو و دو رو بودن:

الف) گلیم یک رو؛ این نوع گلیم یک رو بافته می شود و مورد استفاده قرار می گیرد.

ب) گلیم دورو؛ نوعی دیگر از گلیم است که از دو طرف بافته می شود و مورد استفاده قرار می گیرد

محل بافت گلیم: همان گونه که از نام گلیم ها پیداست ، این گلیم ها در مناطق خاصی از کشور (مناطق عشایری) بافته می شوند. و بنام همان مکان های بافت مشهورند و عبارتند از:

الف) گلیم قشقایی؛ بافت این نوع گلیم در بین عشایر و ایلات قشقایی معمول است، و دارای رنگ های زیبا، شاد، و نقوش متنوع و خطوط هندسی است.

ب) گلیم سیرجان: که بیشتر با نام شیریکی پیچ یا سوزنی معروف است. ج) گلیم بیدکردوئییه و بافت^۱

انواع بافت گلیم از نظر دکتر مجید علم

الف) بافت ساده: گلیم به صورت ساده بافته می شود و پود ها از لا بلای تارها عبور کرده و ایجاد نقش می کند. که به آن بافت جاجیمی گفته می شود. که در نهایت به صورت راه راه رنگی در می آید.	۱- پود گذاری
ب) بافت شکاف دار: مثل بافت ساده است اما پود به جای طی کردن تمام عرض گلیم مقداری را طی کرده و بر می گردد. و در اثر همین کار یک شکاف عمودی در گلیم ایجاد می شود و قابلیت طرح انداختن پیدار می کند.	
ج) بافت بدون شکاف: مثل بافت شکاف دار است با این تفاوت که به جای برگشتن و ایجاد شکاف در رنگ گناری خود حلقه زده و برمی گردند.	
د) بافت مورب: مثل بافت شکافدار است با این تفاوت که در هر رفت و برگشت یک ردیف به عقب برمی گردند و این باعث طرح مورب می شود.	
۲- پود پیچی: در این نوع بافت بر خلاف شیوه پود گذاری خامه به جای عبور زیر و رو به لابلای تار پیچیده می شود. ^۱	

^۱ - سوده مقصودی ، غفیفه حیدری ، زهرا عسگری ، بررسی گلیم شیرکی پیچ سیرجان ، ص ۶ تا ۲

نکته لازم بذکر اینکه از نظر دکتر حسین یاوری آخرین مرحله تکامل گلیم در رسیدت به بافت قالی شیوه
بود پیچی است.^۲

---

^۱-مجید علم، گلیم شیریکی پیچکرمان، کرمان ، مرکز کرمان شناسی، چاپ اول، ۱۳۹۱، صص ۲۹ و ۳۰

^۲-حسین یاوری آشنایی بیشتر با برخی از گلیم های دست بافت کشور ، تهران، سازمان صنایع دستی ایران، چاپ اول، ۱۳۶۶، ص ۶۶

فصل سوم

شهر سیرجان و منسوجات و بافته ها

سیرجان:

شهری تاریخی در جنوب غربی استان کرمان و مرکز شهرستان سیرجان است. این شهر در ۹۶۰ کیلومتری تهران و ۱۷۵ کیلومتری کرمان قرار دارد و با توجه به قرارگرفتن در تقاطع محورهای مواصلاتی یزد-بندرعباس و کرمان-شیراز از دیرباز مورد توجه بوده است. قدیمی ترین سند تاریخی درباره سیرجان این نوشته ابن اثیر است: "گشتاسب یکی از پادشاهان قدیم ایران بود و دین سلیمان را داشت، دین زرتشت را پذیرفت و در کوهستانی که تمبور نام داشت جای گرفت و در حالت تقیه به عبادت مشغول شد". به عقیده استاد باستانی پاریزی، کوه تمبور همان است که در مشرق سیرجان و حدود چهار گنبد قرار گرفته و به همین نام مشهور است. شهرستان سیرجان با جمعیتی نزدیک به ۳۰۰۰۰۰ نفر، در گذشته های دورتر کرسی ولایت کرمان، و مهمترین مرکز دادوستد قالی های افشاری باف و گلیم به حساب می آمده است^۱

سوغات سیرجان: قالی، گلیم شیرکی بافت سیرجان مسقطی، لواشک، پسته، قوتو(قاووت)، نان کلیسیرو و آش اماچ. شیرینیهای خانگی از جمله باقلوا، کماج سهن و دیگر شیرینیهای سنتی می باشد.

بازارها: بازارهای سیرجان شامل یک بازار تاریخی وبزرگ و تعدادی بازار جدید ساز است. سیرجان شهری است که بیشتر ماهیت تجاری و صنعتی و اقتصادی دارد.

---

^۱ - موسی الرضا خالقی فر، تاثیر طرح و نقش قالی افشاری باف کرمان بر گلیم شیرکی پیچ، پایگاه مجلات تخصصی نور(کتاب ماه هنر)، شماره ۱۶۹، مهر ۱۳۹۱، ص ۴

دستبافته ها:

مسلمانان چون شهر سیرجان جزو استان کرمان است همه دستبافته های موجود در کرمان در شهر سیرجان هم بافته می شود. اما با تکنیک ها و مواد اولیه منحصر به خود. مثلا در مورد قالی، قالی سیرجان به لحاظ نرمی و کیفیت درست است که توان رقابت با قالی شهر کرمان را ندارد اما زیبایی ها و ویژگی های خود را داراست. در زمینه گلیم در این سرزمین همه نوع گلیم بافته می شود اما گلیم شیریکی پیچ جایگاه ویژه ای را دارد. از جمله گلیم ها میتوان به: سجاده، خورجین، جوال، جل، پستی، سفره ی آرد و... اشاره نمود. بر اساس تحقیقات روی صنایع دستی و هنرهای دستی استان کرمان به این نتیجه می رسیم که در مناطق عشایری و روستایی سیرجان، زنان عشایری و روستایی بسیاری از وسایل و ملزومات مورد نیاز زندگی روزمره خود را به کمک پشم، موی بز، پنبه و کرک با روش های گلیم بافی و قالی بافی به عنوان کفپوش سیاه چادرها و منازل روستایی، سفره، روانداز، رختخواب پیچ، تزئینات سیاه چادر، توشه دان و محفظه نگهداری وسایل غذاخوری نوار «تنگ»، خورجین و غیره بافته اند.

تکنیک های بافت گلیم در سیرجان

گلیم بافی در منطقه سیرجان، به لحاظ شیوه بافت، به دو گروه ساده باف (پودگذاری) و پیچ باف (پودپیچی) تقسیم می شود. گروه ساده باف، با تکنیک های ساده باف (پودنما، پودرو)، تک قاب (متصل، تارپیوند)، جفت قاب (دوقلابه، پودپیوند)، پود معلق، پود اضافه، چاک دار و تکنیک ترکیبی گلیم فرش بافته می شوند. از گروه پیچ باف یا پود پیچی به گلیم شیریکی پیچ باید اشاره کرد که مشهورترین و متداول ترین تکنیک بافندگی در منطقه سیرجان بشمار می رود. این تکنیک بافت، ثبت ملی شده و در آستانه ثبت جهانی است^۱.

---

^۱-عقيل سيستاني، معرفي گلیم سیرجان، تهران، عصر انتظار، چاپ اول: تابستان ۱۳۹۶، ص ۴

گلیم ساده بافت

تکنیک گلیم بافی ساده باف (ساده متعادل، پود نما)؛ ترکیبی از تاروپود و ابتدایی ترین و ساده ترین نوع بافت است. این گلیم، از گذشته دور، در اغلب مناطق عشایری و روستایی بافته شده و بیشتر، به دلیل نداشتن نقش، کاربرد زیرانداز یا آسری داشته است. معمولاً این گلیم، ساده باف و مسطح است و اغلب به صورت کف ساده و راه راه رنگی بدون نقش بافته شده. اصولاً گلیم ساده باف به دو شیوه گلیم ساده متعادل (حصیربا ف) و پود نما (پودرو) بافته شده اند. پراکندگی این نوع بافت در تمامی ایات و طوایف بافنده و مناطق بافندگی سیرجان مشاهده شده است.^۱

شکل ۱۸ نمونه گلیم ساده باف

گلیم تک قلاب

تکنیک گلیم بافی تک قلاب یا به گویش بومی تاس باف در برخی گلیم و دستبافته عشایری و روستایی مناطق مختلف سیرجان کاربرد داشته است. در این نوع بافت، محل پیوستن پود های (خامه) هرقطعه رنگ به دُر تار پیچیده می شود. تقریباً این تکنیک در گذشته در تمامی ایلات افشار، بُچاقچی، خواجهوئی، رائینی، خراسانی و لری و دیگر طوایف بافنده سیرجان کاربرد داشته است. اغلب گلیم نقش دار با بسیاری

^۱همان منبع، ص ۵

از نقش های ساده متداول منطقه بافته شده با این تکنیک، تاس باف نیز نامیده می شوند و بیشتر به عنوان زیرانداز و سفره مورد استفاده قرار می گیرند^۱.

شکل ۱۹ نمونه گلیم تک قلاب

گلیم جفت قلاب

تکنیک گلیم بافی جفت قاب (دوقلابه، پودپیوند) مانند دیگر تکنیک ها، با دار زمینی، بیشتر به دست گلیم بافان ایل افشار، بافته شده است. در این نوع بافت، محل پیوستن پود (خامه) هر قطعه رنگ به هم، روی تارها صورت نمی گیرد؛ بلکه پودها میان تارها به هم می پیوندند^۲.

---

^۱- عقیل سیستانی، معرفی گلیم سیرجان، ص ۴

^۲- همان منبع، ص ۷

شکل ۲۰ نمونه گلیم جفت قلاب

گلیم پود معلق

تکنیک گلیم بافی پود معلق (تکنیک سوزنی ضخیم)؛ یکی از پیچیده ترین تکنیک های بافت گلیم در منطقه سیرجان و استان کرمان به ش ار می رود و به خصوص در گذشته بافت آن در بسیاری از عشایر متداول بوده است. در این روش، پودهای رنگی طوری بافته می شوند که فقط بر سطح گلیم مشاهده می گردند؛ یعنی زمانی که بافنده برای یک طرح پیچیده، که دو رنگ یا بیشتر را به هم می آمیزد، لازم شوند. غیر از آن، در بقیه موارد، آنها در پشت دستبافته قرار می گیرند^۱.

---

^۱ - عقیل سیستانی، معرفی گلیم سیرجان، ص ۸

شکل ۲۱ نمونه گلیم پود معلق

گلیم شیریکی پیچ:

گلیم شیریکی پیچ یا سوزنی یکی از شاخص ترین دستبافته های عشایر و روستائیان استان کرمان (مشخصا سرجان) محسوب میشود که با سابقه ای چند صد ساله در سنت های بافندگی عشایر کرمان به خصوص افشارها و بچاقچی ها ریشه دوانده است.^۱ از سالیان سال در بین ایلات عشایر در این شهرستان بافته می شده است و هم اکنون بجز ایلات عشایر و روستاییان و تعدادی از خانم های ساکن شهر نیزه این نوع دستبافته روی آورده اند. شیریکی پیچ نامی است که بافندگان عشایر و روستایی کرمان بر نوعی از گلیم گذاشته اند، نام شیریکی پیچ به قولی از شریکی پیچیدن دو تار با هم و به نقل قول دیگری از شریکی کار کردن دو یا چند بافنده باهم بر روی آن گذاشته شده است. بافت آن نیز به اندازه بافت قالی زمان میبرد. در مورد تاریخچه این گلیم اطلاعات زیادی در دست نیست. دکتر پرهام ((شیرکی بافی)) را جزء بافته های پیچ باف ایل عرب مقیم فارس می داند، و می نویسد ((گروهی از عرب های یکجانشین در

---

^۱ - موسی الرضا خالقی فر، تاثیر طرح و نقش قالی افشاری باف کرمان بر گلیم شیرکی پیچ ، ص ۵

سرچهان و مردم فارسی زبان همین ناحیه دست اندر کار شیرکی بافی هستند که طرح و نقش اغلب آنها شبکه سرتاسری از لوزی های رنگارنگ است که گهگاه به همان طرح و نقش گره های ایلات عرب بافته میشود)). برخی منابع نیز ((شیرکی)) را در گروه پلاس های عشایر کرمانی جای داده اند. ((شیرکی نام یک محل یا قبیله نیست، این نام در طبقه بندی پلاس های غرب کرمان به کار میرود که کار قبایل مختلفی است. بخشی از عشایر غرب کرمان شامل قبایل ترک، لر و عرب ایل خمسه دست اندر کار شیرکی بافی هستند. منزلگاه این مردمان قسمت های شرقی فارس، بین آباده داراب است ولی بسیاری از آنها به قسمت های شرقی کرمان و میناب نیز سفر میکنند.^۱ به هر تقدیر گلیم پیچ بافهای عشایری کرمان سابقه ای دیرینه دارد و با توجه به آنکه بافندگان اصلی آن عشایر این منطقه هستند قدمت آن به شروع زندگی عشایری-ورود ایل افشار و بچاقچی به کرمان مقارن با دوره صفویه و افشاریه در این منطقه مرتبط است و چه بسا که این دستبافته ها میراث نیاکان آنها از دشتهای آسیای میانه باشد.^۲ در بافت این نوع از گلیم، از گره فرش استفاده می شود. شناخته شده ترین ایات بافنده شیریکی پیچ در منطقه سیرجان، ایات افشار، بچاقچی، رائینی و طایفه شول است. اگرچه تاحدودی خوانین ایل قرائی از این تکنیک در گذشته استفاده کرده اند، ولی در چنددهه اخیر تقریباً تمامی ایلات و طوایف بافندگان بافنده روستایی و شهری این منطقه، به کار برده اند. از بین ایات ذکر شده در قدیم افشار و بچاقچی مهم ترین و اصلی ترین ایات بافنده

---

^۱ - موسی الرضا خالقی فر، تاثیر طرح و نقش قالی افشاری باف کرمان بر گلیم شیرکی پیچ، ص ۵

^۲ - همان منبع، ص ۶

گلیم پیچ، به لحاظ کیفیت بافت و غنای طرح و نقش، بوده اند. امروزه تولید و فروش این نوع گلیم در منطقه سیرجان، از رونق بسیار خوبی برخوردار است.^۱

شکل ۲۲ نمونه گلیم شیریکی پیچ

گلیم فرش

به دستبافته ای که در بافت آن از ترکیب دو تکنیک گلیم بافی و قالی بافی استفاده شود، گلیم فرش قالی بری گفته می شود. امروزه بافت گلیم فرش در منطقه سیرجان عمومیت زیادی دارد و در تمام ایلات و طوایف عشایری، روستایی و شهری منطقه سیرجان به کار می رود.^۲

---

^۱- عقیل سیستانی، معرفی گلیم سیرجان، ص ۹

^۲- عقیل سیستانی، معرفی گلیم سیرجان، ص ۱۸

شکل ۲۳ نمونه گلیم فرش

قالیچه های افشار:

در منطقه سیرجان قالیچه هایی موسوم به افشاری بافته می شود که دارای معروفیت خاصی است. این قالیچه ها توسط ایل افشار که به کرمان کوچ کرده اند بافته می شود.

از نظر قالیبافی، ایلات افشار و روستاییان این منطقه هر یک از دیگری چیزهایی اقتباس کرده اند و اگر رنگ ها ایلاتی است، برخی نقش ها کاملاً با طرحهای ایلاتی متفاوت است. با این همه چادر نشینان گره ترکی و روستائیان گره فارسی به کار می برند. نقش ها شکستگی خاصی دارند (مانند نقش مرغی) و یا نقش ترنجی که بافتن هر یک پوشیده از نگاره های کوچک است. در واقع اصالت قالیچه های کرمان را در کارهای ایلات افشار باید جستجو کرد که نقشه و طرز بافت آنها وجه مشترکی از هنر مردم آذربایجان و کرمان است که به خوبی با هم آمیخته شده اند. فرش افشاری باف کرمان یکی از مهمترین سبک های فرش ایلیاتی به شمار می رود که در طی سال های گذشته با فراز و نشیب های بسیاری روبه رو بوده است. بسیاری از فرش شناسان بزرگ به دلیل پیچیدگی و درهم آمیختگی فرش افشاری باف از

غیرافشاری باف (فرش های افشاری که کار بافندگان غیرافشاری می باشد) تشخیص آنها را امری مشکل دانسته و چون راه حلی برای آن نیافتند دستبافته های این حوزه را با عناوینی چون «افشاری» یا «منطقه کرمان» مورد بررسی قرار داده اند

از مهمترین مشکلات در زمینه بررسی فرش افشارباف می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- کمبود دستبافته های اصیل افشاری

۲- از رونق افتادن قالی بافی اصیل افشاری باف و فقدان طراحی و نقش پردازی اصیل

۳- پراکندگی بیش از اندازه افشارها در چهار حوزه افشارنشین (شهر بابک، بردسیر، سیرجان و بافت)

۴- تلفیق سبک های فرش بافی افشارباف بعد از مهاجرت به نواحی ایران

۵- توجه به فرش شهری باف کرمان از اواخر قرن نوزدهم همزمان با فعالیت شرکت های خارجی انگلیسی و آمریکایی و مهجور ماندن فرش افشار باف

۶- کمبود منابع و پروژه های تحقیقاتی در حوزه فرش افشاری باف^۱

به طور کلی انواع زیراندازهای عشایری، دارای طرحها و نقوش بسیار زیاد و همچنین متنوع می باشند، و از آنجایی که تمام این طرح ها و نقوش ذهنی بوده، و نتیجه ابداع و خلاقیت عشایر هستند، به صورت ساده و هندسی می باشند و به علت اینکه بر اساس نقشه قبلی بافته نمی شوند از خطوط شکسته و هندسی برخوردارند و همه اینها از عقاید، روحیات، باورداشتها و ذهنیات عشایر سرچشمه می گیرند.

از انواع طرح های قالی های ایل افشار سیرجان می توان به سه کله، موسی خانی، ترنج و پنج ترنج، بندی شول، بابا بیگی و حشمت اشاره کرد که هر کدام از این زیر اندازها، با نقوش متعددی بافته می شوند. که

---

^۱ - موسی الرضا خالقی فر، تاثیر طرح و نقش قالی افشاری باف کرمان بر گلیم شیرکی پیچ، ص ۴

برخی از مهمترین این نقوش عبارتند از: هفت رنگو، خوشه انگوری، محراب، شی دستمالو، گل قشقه ای قجرو یا قمرو، شانه، کفگیر، مرغ پشت و رو یا گل بادامی، برگدار، چرخک، مداخل، شاخ، نقش خان، مازنجیل، قلیچ باغی، چوگن، کجک، چنگک، ازو، کرمکو، قلاب، نقوش حیوانات و..... سه کله یکی از سبک های رایج افشاری است و می توان گفت یکی از متداولترین طرح های بافته شده در بین افشارهای منطقه سیرجان و فارس است.^۱ معمولا این نقشه در بین بافندگان سیرجان (بلورد و اسطور، محمود آبادسید، حسین آباد)، کوه پنج بردسیر و مناطقی از بافت رواج دارد. نامگذاری این نقشه برپایه ساختار طرح آن است که سه کنگره چلیپا مانند در انتهای عرضی زمینه قالی قرار گرفته اند.^۲ به گونه ای که بافندگان قالی هر کدام از آنها را یک «کله» به حساب می آورند (شکل ۲۴) گاهی هم این مربع های چلیپا مانند (کله) به تعداد بیشتر در قالیچه ها تکرار می شوند (شکل ۲۵)

شکل ۲۵ قالیچه سه کله با تعداد مربع بیشتر^۳

شکل ۲۴ قالیچه سه کله

^۱-بهنام حاجیوند، «طرح ها و نقوش افشارهای فارس». پژوهش فرش، ویژه نامه داخلی مرکز تحقیقات، شماره ۱، ۱۳۸۳، ص ۱۰

^۲-کامران حسین خانی، «بررسی سیر تحول فرش افشار کرمان» پایان نامه کارشناسی ارشد صنایع دستی، دانشگاه هنر تهران، ۱۳۸۶، ص ۱۱

^۳- موسی الرضا خالقی فر، تاثیر طرح و نقش قالی افشاری باف کرمان بر گلیم شیرکی پیچ، ص ۵

فصل اول

گليم شيريكى پيچ

گلیم شیریکی پیچ

شیریکی پیچ نامی است که بافندگان عشایر و روستایی کرمان بر نوعی از گلیم گذاشته اند ، نام شیریکی پیچ به قولی از شریکی پیچیدن دو تار با هم و به نقل قول دیگری شریکی کار کردن دو یا چند بافنده با هم بر روی آن گذاشته شده است .^۱ در بافت این نوع گلیم از گره فرش استفاده می شود و نقش های آن گاهی اوقات به وسیله پرزها دیده میشود و در بعضی اوقات نیز طرح ها بروی گلیم بافته می شود . شیریکی پیچ ظاهری شبیه قالی دارد و همانند قالی با گره بافته میشود و بر خلاف دیگر انواع گلیم که پود باعث تکمیل و نمایند نقوش می شود و در این جا پود تنها نقش اتصال تارها را برعهده دارد و همیشه در پشت گوشت(پرز) گلیم مخفی است و قابل رویت نمی باشد و گره این گلیم نیز بردو نوع است.

۱ - گره متن : با این گره نخ رنگی از روی دو تار میگذرد و سپس به پشت برگردانده می شود از زیر رشته اصلی روی عبور و ایجاد گره میکند

۲ - گره آبدوزی : در این گره پود دوبار روی دو تار قرار میگیرد و خط پهن تری ایجاد میکند .

(آبدوزی: در اطراف اضلاع جفت گل خطوطی موازی بافته میشود که آبدوزی نام دارد و باعث برجسته شدن نقوش میشود).^۲

شیریکی پیچ ها که در گروه سوماک ها جای می گیرند ساختار تکنیکی پیچیده تری نسبت به گلیم های ساده دارند بطوریکه می توان آنها را در مراحل بعدی تکوین گلیم بافی و حد فاصل گلیم بافی و فرش بافی به شمار آورد . تا قبل از سه دهه پیش بافت شیریکی پیچ بیشتر جنبه خود مصرفی داشت به طوری که توسط عشایر و روستانشینان جهت تامین نیازهای خانواده‌هایشان تولید می شد اما سرانجام ارزش های بالای هنری و کاربردی این گلیم ها باعث شد سیل بی شماری از خریداران و تولید کنندگان این محصول به مراکز بافت محلی این گلیم (سیرجان) هجوم آوردند تا آنجا که امروزه

^۱ - مریم نویدی ، ابولقاسم دادور ، ناصر شهبازی ، بررسی طرح ها و نقوش قالی افشار باف سیرجان، پایگاه مجلات تخصصی نور(پژوهش در هنر و علوم انسانی

د، ۱۳۹۶، شماره ۷، صفحه ۴

^۲ - همان منبع صفحه ۷

پس از گذشت چند دهه سهم قابل توجهی از تقاضای بازار داخلی و خارجی را تولیدات این مناطق به خود اختصاص داده اند.^۱ برخلاف گلیم های ساده در گلیم شیریکی پیچ پود عامل بوجود آمدن نقش نیست و این ریس های گلیم است که با پیچش خود دور شت ها با رنگ های مختلف نقش را بوجود می آورند.^۲ تا اینجا در بخش اول تعریف و توضیح اجمالی در مورد تعریف گلیم شیریکی پیچ آشنا شدیم. و پس از توضیح مختصر و مفیدی که در بخش دوم به آن پرداختیم لازم است تا با پیشینه ای از این هنر صنعت و دست اندرکاران ترویج آن آشنا شویم و توجه خوانندگان این تحقیق را به آن جلب کنیم.

پیشینه ی گلیم پیچ باف

قدیمی ترین مراکزی که در زمینه ی گلیم پیچ باف در منابع به آنها اشاره شده است، مناطق آذربایجان، آناطولی (آسیای صغیر) و قفقاز جنوبی هستند. آلستر هال، حکومت های اسلامی در ایران، آناطولی و شمال آفریقا بین قرون اول تا دوازدهم را از عوامل توسعه یافتن شیوه پیچ بافی در گلیم می داند. در این دوران حکومت های سلجوقی، عثمانی، مغول، صفوی، ممالیک و بربرهای شمال آفریقا، حامیان بزرگ هنر نساجی و بافندگی بوده اند. بسیاری از این فرمانروایان، با ایجاد کارگاه های بافندگی و دور هم جمع کردن بافندگان و رنگرزیهای از سراسر آسیا برای این که به اهداف تجملی خود دست یابند، ناخواسته بافندگان را تحت تأثیر سبک های نوین شهرنشینان قرار می دادند و آنها شیوه هایی غیر از شیوه های بومی خود را تجربه می کردند و با خود به سرزمین های اصلی خویش می بردند که یکی از این شیوه ها، شیوه پیچ بافی در گلیم است.^۳ یکی از زیراندازهای برجای مانده از دوران مزبور، بین قرون اولیه اسلام تا قرن دوازدهم هجری، گلیمی پیچ باف است که بر اساس نظر آلستر هال گمان می رود دارای منشأی عثمانی باشد. آلستر هال شیوه ی بافت گلیم مزبور را در گلیم

^۱ - موسی الرضا خالقی، تأثیر طرح و نقش قالی افشاری باف کرمان بر گلیم شیریکی پیچ، ص ۶

^۲ - رسول پروان، مطالعه مستندنگارانه شیوه بافت گلیم شیریک پیچ معاصر سیرجان، دوفصلنامه علمی- پژوهشی انجمن ملی فرش ایران، تابستان ۱۳۹۶، شماره ۳۱ صفحه ۸

^۳ - آلستر هال و دیگران، گلیم، ص ۱۵

های «صحنه»^۱ در کردستان ایران مشاهده کرده است.^۲ البته شیوه پیچ بافی در سایر دستبافته‌ها مانند پارچه، دارای سابقه‌ای بس کهن‌تر است. پارچه‌های کتانی پیچ بافی در سوئیس کشف شده است که متعلق به ۲۰۰۰ سال پیش از میلاد است و علاوه بر آن منسوجات کهن دیگری در قاره آسیا (ایران)، در قاره آفریقا (مصر) و در قاره آمریکا (پرو) نیز یافت شده که با شیوه پیچ بافی تهیه می‌شده‌اند.^۳ در اوایل سده بیستم، قالی‌شناسان بر این عقیده بودند که گلیم پیچ باف فقط در **شماخی**، شهری در قفقاز (کشور آذربایجان) بافته می‌شده است و مطابق این باور نام **سوماک** یا **سوماخ** را برای آن، برگزیدند.^۴ در صورتی که این نوع گلیم علاوه بر کشور آذربایجان در بین بافندگان گروه وسیعی از کشورهای ایران و عثمانی نیز رواج داشته است.^۵ در ایران **گلیم پیچ باف** گروه وسیعی از هنرمندان گلیم باف را به خود مشغول داشته است که انواعی از این شیوه‌ی گلیم بافی به نام‌های **رندی** در استان‌های فارس و خوزستان، **ورنی** در استان‌های اردبیل و آذربایجان شرقی، **سوماک** در استان خراسان و **شیریکی پیچ** در استان کرمان از آن جمله محسوب می‌شوند.^۶ شیوه پیچ بافی گلیم در بین ایلات ایران علاوه بر ایلات شمال غربی کشور، میان بافنده‌های بختیاری، لری، بلوچ، قبایل اویماق (قبایل ترک قزلباش در دوره صفویه) و کردهای کردستان عراق نیز متداول است^۷ و در بین بازمانده‌های ایلات استان کرمان از جمله افشار و بچاقچی نیز رواج دارد و به سایر بافندگان فرش در حوزه سکونتگاه آنها در این استان نیز تسری یافته است. فرش بافی ایلیاتی و عشایری در استان کرمان، که گلیم بافی هم جزوی از دستبافته‌های عشایری است، در شهرستان‌های سیرجان، بافت، رابر، ارزوئیه، شهرابک، بم، جیرفت و توابع آنها رایج است و در بین آنها منحصراً شهرستان‌های

^۱- صحنه از شهرستان‌های استان کرمانشاه است. بانک اطلاعات تقسیمات کشوری، پایگاه اطلاع رسانی، وزارت کشور ایران <http://portal2.moi.ir>

^۲- آلستر هال و دیگران، گلیم، ص ۱۵

^۳- همان منبع، ص ۵۵

^۴- این گونه بافت را به اشتباه سوزن دوزی یا سوماخ می‌نامند. سوزن دوزی برخلاف نامش و شباهتش به گلدوزی و سوزن دوزی، بافندگی با نخ‌های پود است که در حین کار به دست باف اضافه می‌شود. عبارت سوماخ منسوب به شهری در قفقاز به نام سوماخ یا شماخی است که در قدیم پایتخت شیروان بوده است و امروز جزو آذربایجان به حساب می‌آید. لازم به تذکر است که از دیرباز بافنده‌های هنرمند آذربایجان، قالی‌های پیچ باف بسیار زیبایی بافته‌اند. آلستر هال و دیگران، ص ۵۵

^۵- حسین یآوری شناخت گلیم و گلیم مانده‌های ایران، ص ۵۵

^۶- همان منبع، ص ۵۴ و ۱۲۳ و ۱۲۴ و ۱۲۵

^۷- آلستر هال و دیگران، گلیم، ص ۵۴

سیرجان، بافت، ارزوئیه و جیرفت به تولید گلیم شیریکی پیچ می پردازند. فرش ایلپاتی در استان کرمان، مربوط به ایلات و عشایر کوچنده در این استان است. « گلیم پیچ باف » در طی سده های گذشته در ایلات و ولایت کرمان رایج بوده است که مهم ترین آنها ایل افشار است. این ایل حدود پنج سده قبل از مرکز پیچ بافی ایران یعنی آذربایجان به ولایت کرمان کوچ کرده و در مناطق سیرجان، بافت و ارزوئیه به بیلاق و قشلاق پرداخته است و سپس به مناطقی از توابع جیرفت، به خصوص منطقه اسفندقه نیز مهاجرت داشته است.

نقش ایلات و عشایر در ترویج گلیم پیچ باف در کرمان

۱- ایل افشار

راه مهاجرت گسترده ی ایل افشار که اصالتاً از آسیای مرکزی و از قبایل غز هستند،^۱ در زمان سلجوقیان در اوایل قرن پنجم هجری به ایران باز شد. لیکن باید توجه داشت؛ پیش از این دوران نیز دسته هایی از آنها به ایران آمده بودند. تعداد قابل توجهی از ترکان در دوره سلطان محمود غزنوی از ماوراء النهر، به خراسان کوچ داده شدند و از آنجا گروهی از آنها در دوره سلطان محمود و گروهی دیگر در دوره سلطان مسعود، به آذربایجان رفتند. موج دوم مهاجرت افشارها به ایران در زمان حمله مغولان در قرن هفتم است که در این مرحله از مهاجرت در آذربایجان سکنی گزیدند قبایل اتحادیه قزلباش بوده و در اوایل قرن دهم قبیله ای مهم و تأثیرگذار در آذربایجان محسوب می شد. دو استان خوزستان و کهگیلویه، از قرون میانه تا اوایل قرن یازدهم هجری مهم ترین مرکز تجمع افشارها بودند، که شاه عباس اول تجمع آنها را در هم شکست. در اثر این واقعه، دسته هایی از آنها به آذربایجان رفتند و از آن پس آذربایجان به صورت مهمترین زیستگاه آنها درآمد. ایل افشار که از پراکنده ترین اقوام ترک در بین استان های ایران بوده است،^۲ افراد و شاخه های آن را در بین ایلات و عشایر

^۱ پرویز تناولی، دستبافته های افشار ایلات جنوب شرقی ایران، تهران، فرهنگستان هنر، ۱۳۸۹، ص ۱۳

^۲ پرویز تناولی، دستبافته های افشار ایلات جنوب شرقی ایران، صص ۱۴ و ۱۵ و ۱۶

خوزستان، شوشتر، شادگان(دورق)، رامهرمز، کهگیلویه، خمسه (زنجان)، آذربایجان، قزوین، فارس، کرمان، خراسان، سیستان و همدان می توان دید، اما بر اساس سرشماری عشایر کوچنده ایران در سال ۱۳۸۷ ایل افشار تنها در استان های کرمان و هرمزگان بیلاق و قشلاق داشته است و در سایر استان ها از جمله کهگیلویه، رامهرمز و شادگان و ... در دوران تاریخی حضور داشته و سپس آنجا را ترک کرده است. ایل افشار در بین ایلات کوچنده به استان کرمان، بزرگترین ایلی است که از آذربایجان به کرمان مهاجرت کرده و در منطقه سیرجان و نواحی بافت و ارزوئیه به قشلاق و بیلاق پرداخته است. با توجه به این که ایل افشار تأثیر به سزایی در تولید مهم ترین و اصلی ترین نوع قالی و گلیم ایلیاتی استان کرمان، یعنی قالی و گلیم افشاری داشته است و همچنین با توجه به این که از مرکز پیچ بافی گلیم یعنی آذربایجان و آسیای صغیره منطقه کرمان مهاجرت کرده است، هم از نظر تعیین ریشه های فرهنگی گلیم شیریکی پیچ و هم از جهت تعیین قدمت گلیم پیچ باف در استان کرمان حائز اهمیت است. منابع تاریخی به اتفاق، زمان ورود ایل افشار به استان کرمان را اوایل دوره صفویه یعنی اوایل قرن یازدهم هجری می دانند و اختلاف نظرهای پژوهشگران بسیار محدود و تفاوت نظر آنها از نظر سال ورود به کرمان به دو دهه نمی رسد. مجدالاسلام کرمانی ورود ایل افشار به کرمان را به سرکردگی بهرام بیگ یا بایرام بیگ در قرن دهم هجری در زمان پادشاهی شاه اسماعیل صفوی ثبت کرده است. آلستر هال نیز معتقد است که این ایل پس از نافرمانی از شاهان صفوی در قرن دهم از مجاورت این پادشاهی در شمال غربی ایران به سایر مناطق کشور کوچانیده شده و بخشی از آن به مناطق کوهستانی ولایت کرمان که مناسب برای دامپروری بود نقل مکان کرده است و دستبافته های سنتی خود را شامل قالی های گره دار و گلیم های متنوع و گوناگونی که در میان قبایل شمال غربی ایران رایج بوده، به این منطقه آورده است.^۱ بنابراین بر اساس منابع تاریخی ورود ایل افشار به استان کرمان سابقه ای در حدود پنج قرن دارد که مطابق آن سابقه ی گلیم پیچ باف در این استان که قدمتی هم سنگ حضور ایل افشار دارد، باید به پانصد سال پیش برگردد. ایل افشار در اوایل ورودشان

^۱ - آلستر هال و دیگران، گلیم، صص ۲۴۴ و ۲۴۷

به کرمان، در سرتاسر این ولایت پراکنده بودند و با گذشت زمان محدوده‌ی به نسبت مشخصی را برای قشلاق و ییلاق انتخاب کردند.^۱ در اواخر قرن سیزدهم (در عصر قاجاریه) احمد علی خان وزیری نویسنده کتاب جغرافیای کرمان ایل ترک زبان افشار را عمده ایلات کرمان نوشته است و قشلاق آن را بلوک ارزوئیه و ییلاق آن را بلوک اقطاع (یک ناحیه از بافت و اسفندقه) تعیین کرده است. بر اساس منابع تاریخ محلی سیرجان و بافت، ایل افشار در دو مرحله به استان کرمان کوچ کرده است: ابتدا از رضائیه (ارومیه) و زنگان از توابع آذربایجان به فارس و سپس به اقطاع و حدود بافت و سیرجان آمده است. ارتباط بین کوچ ایل افشار در اوایل صفویه و مهاجرتی که از مسیر فارس به استان کرمان در منابع تاریخ محلی آمده است، با توجه به این که منابع تاریخ محلی زمان دقیق و روشنی را برای آن معلوم نکرده اند، بر ما مشخص نیست. در استان کرمان هنوز گروهی از افشارها زندگی چادرنشینی دارند، اما اغلب آنها در روستاها مستقر شده و هویت قبیله‌ای خود را از دست داده اند. بر اساس سرشماری دهه‌های گذشته و همچنین منابع تاریخی، عمده‌ی قشلاق و ییلاق ایل افشار در شهرستان بافت و کمترین‌ی آن در شهرستان سیرجان بوده است. مطلب دیگری که در این زمینه در تاریخ محلی بافت آمده است، قشلاق برخی ایلات و عشایر منطقه‌ی بافت به مناطق جیرفت، کهنوج و رودان است که احتمال حضور ایل افشار در این مناطق را محکم تر می‌گرداند.^۲ پرویز تناولی در این زمینه، نوشته است که کوه‌های جبالبارز، اقامتگاه افشارها نیست؛ اما فرشی به نام «فرش کوهی» یا «افشار کوهی» دارند که با فرش افشاری وجوه مشترکی دارد و شاید بتوان آن را شاخه‌ای از مکتب فرش افشاری شمرد.^۳ همچنین ارتباط دست بافته‌های جبالبارزی با ایل افشار در رکعت‌های آنها نیز دیده می‌شود و بیشتر رکعت‌های جبالبارزی پیچ باف هستند.^۴ «رکعت» یا به لهجه محلی شهرستان بافت «رکت» دستبافته‌ای است که کاربرد آن برای عشایر در حمل و نگهداری رختخواب

^۱ - پرویز تناولی، دستبافته‌های افشار ایلات جنوب شرقی ایران، ص ۱۳

^۲ - هوشمند اسفندیاریور، تاریخ بافت کرمان: مرکز کرمان شناسی، ۱۳۸۴، چاپ اول، ص ۱۱۷

^۳ - پرویز تناولی، دستبافته‌های افشار ایلات جنوب شرقی ایران، صص ۴۶ و ۴۷

^۴ - همان منبع، ص ۵۰

یا چیزهایی مشابه آن بوده است و به آن رختخواب پیچ یا مفرش نیز گفته اند. شواهد و قرائن مذکور می تواند دلایل مُتقنی بر ترویج دستبافته های ایل افشار از جمله شیوه « پیچ بافی گلیم » در برخی مناطق بافندگی جیرفت باشد. در تأیید این مطلب، اکنون قالی بافی و گلیم بافی در بین روستائیان و عشایر مناطق اسفندقه، ساردوئیه و جبالبارز در شهرستان جیرفت رایج است. البته این نکته را نیز باید یادآور شویم که حضور تولیدکنندگان گلیم شیریکی پیچ در دهه گذشته در جیرفت بخصوص در اسفندقه نیز از عوامل رونق گلیم بافی در این منطقه بوده است. احتمالاً تجار و تولیدکنندگان گلیم نیز آگاهانه با توجه به پیشینه ی قالی بافی و گلیم بافی در منطقه جیرفت (اسفندقه) برای تولید گلیم شیریکی پیچ به این مناطق مراجعه کرده اند.^۱

۲- ایلات بچاقچی و شول

از دیگر ایلاتی که نمی توان تأثیر آن را بر دست بافته های عشایری استان کرمان به خصوص شهرستان سیرجان نادیده گرفت، ایل بچاقچی است. در این ایل پس از دامپروری، صنایع دستی از جمله ریسندگی و بافندگی منبع مهمی در درآمد خانواده بوده است. در بین دست بافته های مرغوب این ایل، از جمله قالی، قالیچه، جاجیم، گلیم، خورجین، پلاس، نمکدان و... گلیم شیریکی پیچ نیز دیده می شود. قدیمی ترین اطلاعی که از ایل بچاقچی وجود دارد، مربوط به سفرنامه ابن بطوطه در اوایل قرن هشتم هجری در زمان حکومت ایلخانان مغول در آناتولی است. به احتمال قوی دستبافته های بومی آناتولی نیز در این ایل رایج بوده است. با تکیه بر همین سابقه ی حضور در مرکز پیچ بافی آناتولی می توان پایه گذاری شیوه ی « گلیم پیچ باف » در ایل مزبور را استنباط کرد. به احتمال، ایل بچاقچی در طی قرن دهم هجری از سیواس به منطقه آذربایجان ایران کوچ کرده است. زیرا در قرن یازدهم در دوره صفویه، از طوایف مهم در ارومیه ارشلوها هستند که ارشلوهای سیرجان (از ایل

^۱ - رسول پروان، نقش تاریخی ایلات افشار و بچاقچی در شکل گیری « گلیم پیچ باف » در ولایت کرمان، مطالعات تاریخ فرهنگی؛ پژوهش نامه ی انجمن ایرانی تاریخ، سال هفتم، شماره ی ۲۵، پاییز ۱۳۹۴، ص ۱۲

بچاقچی) شاخه ای از آنها محسوب می شوند.^۱ منابع تاریخ محلی در مهاجرت ایل بچاقچی از آذربایجان به کرمان اتفاق نظر دارند. در دوره قاجاریه، تاریخ نگار وقایع کرمان، احمدعلی خان وزیری، بچاقچی را جزء ۵۲ تیره ی افشار در ولایت کرمان دانسته و جمعیت آنها را ۲۰۰ خانوار ثبت کرده است. کتاب تاریخ سیرجان موطن اصلی این ایل را منطقه آذربایجان نوشته و آورده است که در دوره نادرشاه افشار، به منطقه سیرجان کوچ داده شده اند. سکونتگاه و ییلاق آنها کوهستان چارگنبد و روستاهای بلورد و کهن شهر و قشلاق آنها عین البقر و مراتع پیرامون آن بوده است. ایرج افشار سیستانی نیز از قول ریش سفیدان و مطلعان ایل بچاقچی نوشته است که نادرشاه افشار این ایل را از قره داغ آذربایجان به سرزمین کرمان کوچانده است؛ اما باستانی پاریزی زمان مهاجرت ایل مزبور را از آذربایجان به کرمان مشخص ننموده و نوشته است که زمان مهاجرت آنها معلوم نیست.^۲ در کتاب علی اکبر بختیاری نیز در این زمینه آمده است: «آن زمان ایل قشقای از آذربایجان به فارس کوچانده شدند، بچاقچی نیز جزء آن ایل بوده است که بعداً به سیرجان مهاجرت کرده اند.»^۳ آلستر هال نیز در مورد ایل بچاقچی که آن را از طوایف افشار می دانسته، نوشته است: «افشار، بوچاق چیان یا بورچارق چی گروهی پراکنده و بی نظم از شهرستان زنجان در کردستان شمالی هستند که توسط نادرشاه ابتدا به فارس و سپس به کرمان منتقل شدند.»^۴ قالی ها، جاجیم ها و گلیم های شیریکی پیچ طایفه ی آرشلو از طوایف پرجمعیت ایل بچاقچی، نشان دیگری از نقش پررنگ این ایل در تولید گلیم پیچ باف و ترویج این شیوه گلیم بافی در استان کرمان بخصوص سیرجان است. همچنین طایفه عباسلو نیز از دیگر طوایف این ایل، بافندگان هنرمند قالیباف را در خود جای داده و تولیدات قالی زنان این طایفه با نام قالی افشاری مورد توجه بوده است. ایل یا طایفه «شول» از دیگر گروه هایی است که نقش پررنگی در بافتن گلیم شیریکی پیچ در شهرستان سیرجان دارد. «شول»

^۱ - پرویز تناولی، دستبافته های افشار ایلات جنوب شرقی ایران، ص ۱۷

^۲ - رسول پروان، نقش تاریخی ایلات افشار و بچاقچی در شکل گیری «گلیم پیچ باف» در ولایت کرمان، ص ۱۳

^۳ - علی اکبر بختیاری، سیرجان در آئینه زمان، مرکز کرمان شناسی، ۱۳۷۹، چاپ اول، ص ۲۲۳

^۴ - آلستر هال و دیگران، گلیم، ص ۲۵۲

در منابع تاریخی، گاهی به عنوان ایل و گاهی به عنوان طایفه مورد بررسی قرار گرفته است. ایرج افشار سیستانی از شول به عنوان طایفه یاد کرده است و طایفه شول در ذیل ایل بچاقچی ثبت شده است. این طایفه از دید سیسیل ادواردز نیز به دور نمانده و درباره ی آن می نویسد: ^۱ «در کرمان ایل ترک دیگری به نام شولی وجود دارد که ظاهراً به هیچ یک از دو تیره افشار و بچاقچی متعلق نیست. این ایل در ۲۵ مایلی جنوب سعیدآباد نزدیک جاده بندرعباس سکنی گزیده اند.» آلستر هال نیز در کتاب گلیم آورده است که «شول ها» در سده سیزدهم از لرستان آمده اند.

بنابر این با توجه به زبان ترکی رایج در طایفه شول و قرین بودن مهاجرت این طایفه با مهاجرت ایل بچاقچی از فارس به کرمان طایفه شول مطابق نظر افشار سیستانی از طوایف ایل بچاقچی است که رایج بودن گلیم شیریکی پیچ در این طایفه نیز در راستای آن قرار می گیرد. در حال حاضر زنان طایفه ی شول که یکجانشین در روستا هستند، به بافندگی گلیم شیریکی پیچ مشغول می باشند. تاریخچه ی گلیم شیریکی پیچ و دستبافته های ایلایاتی مناطق مختلف بافندگی در استان کرمان با پیوستگی فرهنگی ای که بین ایلات و عشایر آن وجود دارد، کاملاً درهم تنیده است و مهاجرت ها و قشلاق و ییلاق عشایر، این پیوستگی را دوچندان کرده است. در تأیید این مطلب باید به پراکندگی ایل افشار در استان کرمان اشاره کنیم. این ایل در بیشتر مناطق این استان در برهه های مختلف تاریخی حضوری چشمگیر داشته است. در راستای همین پیوستگی، ایل بچاقچی علاوه بر سکونتگاه اصلی خود سیرجان، در شهرستان بافت نیز حضور داشته و یک طایفه ی نسبتاً کوچک از آن به نام «طایفه بچاقچی بنگان» در دهه ی پیش در شهرستان بافت، قشلاق و ییلاق می کرده است و افراد این ایل علاوه بر سیرجان و بافت، در رودان و جیرفت نیز زندگی می کردند.^۲ به دیگر کلام، گلیم شیریکی پیچ دارای خاستگاه مشترک ایلی و عشایری در مناطق بافندگی آن است و بررسی هر یک از مناطق بافندگی گلیم شیریکی پیچ در استان کرمان بدون در نظر گرفتن دیگر مناطق، پژوهشی ناقص

^۱ - رسول پروان، نقش تاریخی ایلات افشار و بچاقچی در شکل گیری «گلیم پیچ باف» در ولایت کرمان، ص ۱۵

^۲ - هوشمند اسفندیارپور، تاریخ بافت کرمان، ص ۱۵

خواهد بود و تاریخ فرش در این مناطق آنچنان در هم تنیده است که هیچ یک بدون دیگری وجود مستقل ندارد.

فصل دوم

ساختار دار ، مواد اولیه و سایر ملزومات بافت

در این بخش سعی گردیده است که، ابزارها و مواد و شیوه بافت و مراحل بافت گلیم شیریکی پیچ را به جهت آشنایی خوانندگان بصورت زبان محلی مورد استفاده در سیرجان بیان گردد. لذا برای اینکه خوانندگان مقاله، این بخش از مقاله را بهتر متوجه شوند می بایست ابتدا با چند اصطلاح و تعریف آن آشنایی پیدا کنند. پس از توضیح اصطلاحات به صورت مختصر در ذیل، مطالب مربوط به بخش ارائه می شود.

چَرخو: چرخ نخ ریزی دستی است که کرک و پشم را با آن می ریسند. ریس: به خامه فرش در اصطلاح محلی سیرجان ریس می گویند. شت: به تار فرش یا چله در اصطلاح محلی سیرجان شت می گویند. گُرک: گُرک در لغت نامه دهخدا پشم نرمی را گویند که از بُن موی بز بروید و آن را به شانه برآورند و ریسند و شال و امثال آن بافند و از آن نمد و کلاه و مانند آن هم بمالند. همچنین در فرهنگ جامع فرش ایران در برابر واژه گُرک آمده است: «پشم یا پرز بسیار نرم. پرزهای نرم و لطیفی که از بن موهای بز می روید و آن را می چینند و پس از رسیدن در بافتن پارچه های کرکی به کار می برند. شتر نیز کرک دارد. الیاف کرک که بسیار ظریف و نرم و گرم است به نزدیک پوست حیوان می روید. برخی به غلط پشمی را که از زیر بغل و سینه گوسفند چیده می گردد و از لحاظ نرمی و لطافت بهتر از پشم سایر نقاط بدن حیوان است کرک می نامند»^۱ در بین بافندگان شهرستان سیرجان نیز همین اصطلاح نادرستی که آقای دانشگر در فرهنگ جامع فرش ایران برای کرک آورده است رایج است.

دار کردن یا دراز کردن: برپا کردن دستگاه گلیم بافی یا قالببافی در اصطلاح محلی سیرجان دار کردن یا دراز کردن گلیم یا قالی می گویند. گُرد: بافندگان گلیم در استان کرمان به کوچی گُرد می گویند. فرهنگ جامع فرش ایران کوچی را این چنین تعریف کرده است: «کوچی وسیله ای است که به منظور جداسازی بیشتر تارهای رو و زیر از هم در بافت های نامتقارن در زیر چوب هاف بر روی دار(در دارهای عمودی) و کمی برجسته نصب می گردد تا بافنده در گذراندن پود به راحتی عمل نماید. در

^۱-احمد دانشگر، فرهنگ جامع فرش ایران، تهران، ۱۳۷۲، نشر دی، ص ۴۴۳

تعریف نیره، که معادل کوچی ثبت شده، آمده است: چوب نسبتاً ضخیم و درازی است که در کمر دستگاه دار به آن محکم می شود و تکیه گاه چله ها است. به عبارت دیگر نخ های چله پشت به وسیله نزله به نیره قلاب می گردد و نخ های چله رو آزاد می ماند^۱. پستافه: ریشه یابی واژه پستافه بر اساس پژوهش های میدانی در روستای دارستان سیرجان به این صورت است: پستافه یا پسبافه همان هاف است که هنگام بافتن پس زده می شود و به آن پی دم نیز می گویند. در فرهنگ جامع فرش ایران در برابر واژه هاف آمده است: چوبی است نازکتر از نیره که برای جدا کردن تارهای زیر از رو بکار می رود. به هنگام چله کشی، نخ چله یک در میان از زیر و روی هاف عبور داده می شود.^۲ راست رو: چوب (نورد) سمت راست دستگاه قالیبافی چپ رو: تیر سمت چپ دستگاه دار که آن را بازو یا باهوی چپ نیز می گویند.^۳ لویر: در برخی مناطق قالیبافی سیرجان گره قالی را لویر می گویند. تون: در اصطلاح محلی سیرجان به چله ها تون می گویند. در لغت نامه دهخدا ذیل واژه تان آمده است تارهای طولانی را گویند که جولاهگان (بافندگان) به جهت بافتن ترتیب داده اند. تار، ریسمان های طول پارچه است. تار را نیز گویند که نقیض پود باشد و رشته نکنده را هم گویند که جولاهگان از پهنای کار زیاده آورند و آن را نبافند محمد معین در حاشیه برهان آرد از ریشه اوستایی تن (تنیدن). همچنین در فرهنگ جامع فرش ایران در ذیل اصطلاحات مرتبط با واژه تون آمده است ۱- تونکشی یا چله کشی ۲- تونگر: کارگر بافنده قالی، اصطلاحی است رایج در باختران. تونه: تون یا تار، چله اصطلاحی است که بیشتر در یزد و آذربایجان و در بین روستاییان و عشایر کشور رایج است.^۴ گروگ: در اصطلاح محلی سیرجان به گلوله نخ گروک می گویند. کناره پیچ: تارهای کناری فرش که شیرازه دوزی بر آن انجام می شود.

^۱ - احمد دانشگر، فرهنگ جامع فرش ایران، ص ۴۵۴

^۲ - همان منبع، ۵۶۷

^۳ - همان منبع، ۱۸۵

^۴ - احمد دانشگر، فرهنگ جامع فرش ایران، ص ۱۷۰

شیرازۀ فرش را نیز عموماً کناره پیچ گویند.^۱ تیراش: مہری مؤید محسنی در کتاب گویش مردم سیرجان در برابر واژہ تیراش، واژہ وِردنہ را آورده است. خُردِکو یا تہ پود: همان پود نازک است.

نیم لول بافت: در فرهنگ جامع فرش ایران ذیل اصطلاح نیم لول باف آمده است: شیوہ ای است در بافت فرش و آن چنین است کہ در چله کشی فاصلہ چله ها بہ میزان یک قطر نخ تعیین می گردد.^۲ این تعریف در مقایسہ با تعاریف مربوط بہ لول باف و تخت در دایرہ المعارف مزبور در مورد گلیم شیریکی پیچ مورد بررسی قرار گرفت و بر اساس چگونگی قرار گرفتن چله های زیر و رو در گلیم شیریکی پیچ، این نتیجہ بہ دست آمد کہ شیوہ بافت این نوع گلیم نیم لول باف است. **گرہ یا پیچ:** بہ صورتی کہ توصیف شد، مربوط بہ بافندہ راست دست است و در صورت چپ دست بودن بافندہ ہمہ این موارد برعکس است. **بریدن گلیم:** بریدن شت ها و پایین آوردن گلیم از روی دار پس از اتمام آن است.

مواد اولیه، ابزار بافندگی، شیوہ چله کشی و بافت گلیم شیریکی پیچ سیرجان

ایلات افشار، بچاقچی و شول با شرایط مساعد دا مپروری در ولایت کرمان، در قرون گذشتہ بہ ولایت کرمان بہ ویژہ بہ مناطق سیرجان و بافت سرازیر شدند.^۳ زن عشایر با وجود پشم، کہ محصول دامداری ایل بود، بہ منظور استفادہ بہینہ از سرمایہ های ایل و برای رفاه و آسایش خانوادہ با رشتن پشم با دوک چرخو ورنگرزی ریسہا توانست فر شہایی زیبا ببافد و خواستہ یا ناخواستہ نقشی مہم در اعتلای فرهنگ و هنر مناطق مزبور بر عہدہ گیرد و میراثی گرا نبہا از خود بر جای گذارد. گلیم شیریکی پیچ تمام پشمی است و شت و پود و ریس آن از پشم است. تمامی ریس گلیم قالی از پشم معمولی تہیہ می شود؛ اما ریس گلیم سوزنی از جنس کُرک است. توضیح این کہ کرک بہ

^۱ - همان منبع، ۴۵۴.

^۲ - همان منبع، ۱۵۰.

^۳ - رسول پروان، مطالعہ مستندنگارانہ شیوہ بافت گلیم شیریک پیچ معاصر سیرجان، صص ۳۵ و ۳۸ و ۳۹.

معنای پشم های ظریف گوسفند است که در اصطلاح کرک می نامند و به معنای کرکی که در بین موهای بز و شتر می روید نیست. شت و پود و ریس گلی مبافی در منطقه سیرجان در دوران گذشته بصورت دستی رشته می شد و تنها فناوری به کاررفته در آن دوک و چرخو بود که در اختیار بافندگان قرار داشت. در حال حاضر در شهرستان سیرجان کارخانه ریسندگی برای تولید مواد اولیه گلیم و قالی وجود ندارد. تولیدکنندگان گلیم، درصد قابل توجهی از ریس و شت و پود گلیم را از کارخانه های ریسندگی مشهد خریداری می کنند و بخشی از آن نیز از کارخانه های ریسندگی و رنگری کاشان و اصفهان تهیه می شود. رنگرزانها در شهرستان سیرجان معدودند و به انگشتان یک دست هم نمی رسند و درصد کمی از مواد اولیه گلیم منطقه را تأمین میکنند. ریس در این رنگرزانها هم به صورت گیاهی و هم به صورت شیمیایی رنگری می شود. در گذشته تولیدکنندگان فرش در سیرجان گاهی مبادرت به خرید پشم محلی از دامداران و عشایر منطقه می کردند و برای مراحل رشته شدن به کارخانه های ریسندگی می فرستادند و ریس رشته شده رنگ نشده را با همت رنگرزان محلی رنگری می کردند؛ اما این سنت نیک، که حاصل آن گلیم های اصیل سیرجانی بود، در بین تولیدکنندگان برجیده شده و اکثر تولیدکنندگان به خرید خامه رنگ شده از کارخانه ها بسنده کرده اند. در صورتی که پشم ناحیه کرمان برای فرشبافی فوق العاده عالی بوده و هست. در تولید ریس گلیم های سوزنی به دلیل ظرافتی که دارند عمدتاً از پشم های ظریف وارداتی از نیوزلند، اروگوئه و استرالیا از جمله مریوس استفاده می شود؛ اما ریس گلیم قالی هایی که نسبت به گلیم سوزنی ضخیم تر و درشت بافت تر هستند، با پشم بومی ایران تهیه می شود و در صورتی که مثل گلیم سوزنی ظریف باشند، از پشم های ظریف خارجی در آنها استفاده میکنند. در واقع شاخص استفاده از پشم های وارداتی ظرافت گلیم است و در گلیم های ظریف چه گلیم سوزنی و چه گلیم قالی از پشم خارجی استفاده می شود. در بافت گلیم قالی، علی رغم این که دو نوع بافت یعنی پیچ بافی و قالی بافی کاربرد دارد، ریس های قسمت گلیم بافی و قسمت قالی بافی همانند هستند و با یک نوع ریس بافته

می شوند. در گلیم سیرجان دو نوع شتِ پشمی وجود دارد: ۱- شتِ ظریفی که برای دار کردن گلیم سوزنی و گلیم قالی های ظریف کاربرد دارد ۲- شتِ با ظرافتِ کمتر که برای گلیم قالی های پشمی و نسبتاً ضخیمی که با پشم داخلی بافته می شوند، به کار می رود. شتِ پشمی نسبت به ریس تاب بیشتری دارد. تابِ بیشتر سبب می شود استقامت کششی نخ، که از ویژگی های اصلی چله است، بالا رود. در بافت گلیم شیریکی پیچ، نمره نخِ پود مصرفی در گلیم با شت برابر است و در صورتی که پود با تعداد لایِ بیشتری در گلیم به کار رود، از ظرافت آن کاسته می شود. برای دار کردن یا دراز کردن گلیم اولین ابزاری که مورد نیاز است دستگاه گلیم بافی یا همان دار است. آنچه از یافته های باستان شناسی برمی آید، ابتدایی ترین دارهای بافندگی همان دارهای افقی بود ه اند که برای حمل و نقلِ آسان در نهایتِ سادگی از چوب تهیه می شده اند. قدیمی ترین نشانی که از دار افقی دیده شده است مربوط به تصویری از این دار بر روی کاسه ای مصری متعلق به ۴۰۰۰ سال قبل از میلاد است.^۱

این نوع دار با قدمتی دیرینه در بسیاری از مناطق فرش بافی، به خصوص مناطقی که هنوز مشغول به زندگی عشایری و کوچ نشینی هستند، باقی مانده است. دلیل استفاده از دار زمینی یا افقی توسط عشایر سهولتِ حمل و نقلِ آن در قشاق و بیلاق و سهولتِ گسترده آن بوده است. ایلات مختلف در ولایت کرمان از جمله ایل افشار در سیرجان موجب رواج این نوع دار در مناطق ایلیاتی باف شده اند.^۲

درصد بسیار ناچیزی از دارهای گلیم بافی به صورت ایستاده یا عمودی هستند. تجربه تولیدکنندگان

گلیم نشان داده است که دار گردان فارسی، که در بافتن قالی کرمان رایج است، برای گلیم بافی مناسب نیست. آنچه از شواهد برمی آید، گلیم همانند قالی استقامت لازم در مرحله پایین کشی را ندارد و در

حین پایین کشی دچار عیوبی از جمله کیسی می شود که بخشی از آن مربوط به استقامت نداشتن

چله های پشمی برخلاف چله های پنبه ای است و بخشی دیگر نیز ارتباط مستقیم با تک پوده بودن

^۱ - آلستر هال و دیگران، گلیم، ص ۴۶

^۲ - حسین یاوری شناخت گلیم و گلیم ماندهای ایران، صص ۹۹ و ۱۰۰

گلیم و پرز نداشتن آن دارد که از استقامت کششی گلیم می کاهد. البته گاهی گلیم هایی با اندازه های بزرگ با مراقبت بسیار زیاد روی دار عمودی دار می کنند که با نظارت مستقیم و مستمر ناظر فنی همراه است. دستگاه بافت گلیم شیریکی پیچ همانند دار گلیم ساده (دار افقی فارسی ثابت) دارای یک کوجی یا گرد و هاف (پی دم) یا پستافه است. در گذشته دار این نوع گلیم در منطقه سیرجان، از چهار میخ چوبی به طول حدود یک متر تشکیل می شد که به زمین کوبیده می شدند و ۷۰ تا ۸۰ سانتیمتر آنها در زمین فرو می رفت. دو تیرک چوبی به عنوان سردار و زیردار در پشت میخ ها قرار می گرفت و چهارچوب دار شکل می گرفت. میخ های چوبی و تیر کها تمامی فشار چله ها را تحمل می کردند و در صورتی که در حین بافت چله ها شل می شد با دیلمی سردار یا زیردار را به عقب اهرم می کردند و سنگی در بین سردار و میخ ها قرار می دادند تا چله ها به میزان لازم سفت شود. در حال حاضر چهارچوب این دار، فلزی (آهنی) و شامل تیرهای راست رو و چپ رو، ۱۰ سردار و زیردار است. هر یک از دو سر سردار و زیردار به درون یک سر راست رو و چپ رو فرو می روند و به یکدیگر متصل می شوند و چهارچوب دستگاه گلیم را می سازند. در دو طرف سردار دو پیچ تعبیه شده است که برای تنظیم کشش چله ها مورد استفاده قرار می گیرد. (شکل ۲۵)

شکل ۲۵ دار گلیم بافی افقی از جنس آهن

بعد از دار گلیم شیریکی پیچ، ابزار بافندگی از ملزومات اصلی کار است. از ابزار بافندگی این نوع گلیم شانه (کلوزار) برای پودکوبی و قرار دادن پیچ های گلیم در جای خود است. شانه ای که در بین گلیم بافان منطقه سیرجان رایج است دست های سنگین و برآمده و چوبین دارد که حدود ۱۵ تا ۲۰ تیغه آهنی بر سر آن نصب شده است. دیگری چاقوی گلیم بافی است که برای بافت گلیم قالی کاربرد دارد و به وسیله آن سر لویرها را در هنگام قالی بافی می بُرند. در گلیم سوزنی چاقوی قالیبافی کاربردی ندارد. و برای بریدن ریس ها از قیچی استفاده می کنند. از ابزار قدیمی و سنتی گلیم بافی شاخ بز کوهی است که برای پیش کشیدن پی دم یا پستافه از آن استفاده می کنند. در خصوص ابزار بافندگی گلیم شیریکی پیچ این نکته حائز اهمیت است که فناوری های جدید تاثیر چشمگیری در ساختن و کاربری این ابزار نداشته و در طی سده ها در ابزار ساده و ابتدایی گلیم بافی تغییر چندانی رخ نداده است. (شکل ۲۶)

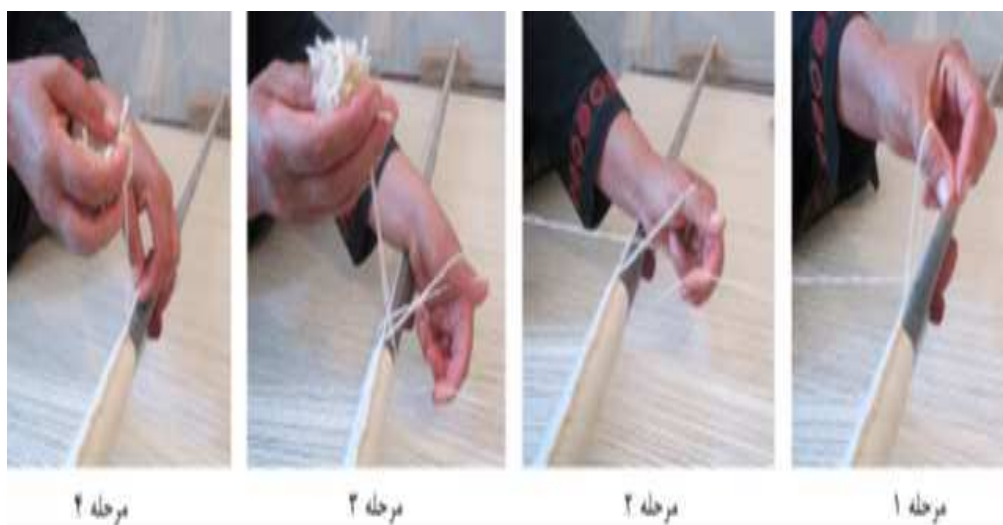
شکل ۲۶ سمت راست: شانه گلیم بافی و قالیبافی. وسط: چاقوی گلیم و قالیبافی. سمت چپ: قیچی

شیوه چله کشی و بافت

اولین مرحله برای دراز کردن گلیم تونیدن کار است. تونیدن گلیم شیریک پیچ توسط سه نفر انجام می شود که دو تای آنها پشت کار را می گیرند. و یک نفر تونیدن را انجام می دهد. کلاف های پشمی چله را قبل از شروع کار به گروک تبدیل می کنند و قطر گروک شت را تا حدی می رسانند که از زیر سردار و زیردار عبور کند. دار چهار پایه دارد که در زیر راست رو و چپ رو قرار دارند و دار را در

فاصله حدود ۱۰ سانتیمتری از سطح زمین نگه می دارند. در ابتدای چله کشی، عرض کار را به اندازه ای می گیرند که از راست رو و چپ رو حدود ۱۰ سانتیمتر فاصله داشته باشد که کناره پیچ به راحتی پیچیده شود. با انجام عملیات تونیدن، شت ها سردار و زیردار را دور می زنند و یک زیگزاگ یا ضربدر در وسط دار به وجود می آید. چله کشان، که اصولاً همان بافندگان هستند، پشت کار را می گیرند یعنی فاصله بین شت ها و میزان کشش آنها را با مهارتی که در این کار دارند تنظیم می کنند. گلیم شیریکی پیچ همانند قالی رجشمارهای متعددی ندارد و فاصله بین شت ها در واریز کردن آن ها برای گلیم سوزنی و گلیم قالی از دو صورت خارج نیست: گلیم سوزنی و گلیم قالی ظریف که در هر ۱۰ سانتیمتر حدود ۶۲ شت واریز می شود. دوم گلیم قالی پشمی نسبتاً ضخیم که در هر ۱۰ سانتیمتر حدود ۵۲ شت واریز می شود. بعد از اتمام عملیات تونیدن گلیم و واریز چله ها، نوبت بستن گرد یا گرد گرفتن می رسد. گرد در گذشته از جنس چوب بوده است؛ اما در طی زمان به لوله ای فلزی تبدیل شده است که در دو انتهای آن دو شیار به منظور بستن یک نخ چند لا در طول آن وجود دارد. این نخ برای بستن نخ گردگیری و ثابت کردن جایگاه شت ها در طول گرد در شیارهای دو سر آن بسته می شود. برای این که گرد بتواند فاصله لازم در بین شت های زیر و رو را به وجود آورد، دو پاره آجر یا تخته صاف در زیر آن بین گرد و راست روها قرار می دهند و گرد بر روی آن می نشیند. نخ گردگیری از جنس شت لیکن چهارلاست و بافنده آن را به نخ تعبیه شده بر روی گرد گره می زند و ضمن اینکه طول آن را به صورت توده ای از شت به اندازه کل عملیات گردگیری در دست راست خود نگه می دارد، در مرحله اول نخ گردگیری را از زیر نخ تعبیه شده بر روی گرد به صورت حلقه روی انگشت شصت دست چپ می اندازد و توده نخ را به سمت خود نگه می دارد (شکل ۲۷ مرحله ۱) در مرحله دوم برای این که نخ گردگیری از زیر اولین چله عبور داده شود، بافنده چله مزبور را بالا نگه می دارد (شکل ۲۷ مرحله ۲) در مرحله بعدی توده نخ گردگیری را از زیر گرد به پشت چله ای که در مرحله قبل بالا گرفته بود می برد و از روی گرد بالا می آورد و از حلقه ای که در مرحله یک ایجاد

کرده بود عبور می دهد(شکل ۲۷ مرحله ۳) با کمی کشیدن نخِ گردگیری، شت یا همان چله در حالت کششِ مختصری قرار می گیرد؛ به طوری که میزان کشش شتهای زیرین در تمام عرض کار و فاصله این شت ها تا گرد یکسان می شود و این کار به صورت یک شت در میان (یک شت زیر و یک شت رو) تا پایان گردگیری تکمیل می شود(شکل ۲۷ مرحله ۴) بافنده در حین گردگیری چوب باریکی زیرگرد می گذارد (در گذشته تیراش گذاشته می شد). تا نخِ گردگیری را روی آن با کشش یکسان سفت نماید و پس از هر ۲۰ الی ۳۰ سانتیمتر گردگرفتن، این چوب از زیر گرد بیرون کشیده می شود و کشش یکسانی برای شت هایی که در زیر گرد بسته شده اند ایجاد می کند و شت ها نیز به گرد محکم نمی شوند تا در زمان جابه جایی گرد برای بازکردن دهنه کار یعنی فاصله گرد از محل بافت مشکلی ایجاد نشود.

شکل ۲۷ چهار مرحله گردگیری گلیم شیریکی پیچ

در مرحله بعدی باید شت ها به گونه ای در دهنه کار قرار بگیرند که بافنده بتواند ریس ها را به صورت پیچ به دور آنها ببافد. به این منظور پس از گردگیری باید دهنه کار باز شود و زیگزاگ ایجادشده در شت ها که در وسط دار قرار گرفته است، به قبل از گرد یعنی به ابتدای بافت انتقال یابد. بافنده هاف را

بین شت ها، مابین زیگزاگ و سردار قرار می دهد و با آن زیگزاگ ایجاد شده را تا زیر گرد می آورد . سپس با فشار دست به سطح شت ها در دهنه کار، زیگزاگ را به قبل از گرد می رساند و چله چندلای تابیده شده ای را مابین زیگزاگ و گرد از بین چله ها عبور می دهد . سپس با ضربات نرم دفتین یا همان شانه، زیگزاگ با دقت به ابتدای بافت - چسبیده به زیردار - انتقال می یابد. دهنه کار باید از یک وَجَب و چهار ناخون (حدود سی سانتیمتر) بیشتر نباشد تا کار شل نشود . زمان لازم برای دراز کردن یک گلیم ذرع و نیم، از تونیدن کار تا باز کردن دهنه کار و آماده شدن برای بافت حدود هشت ساعت طول می کشد. اکنون بافنده می تواند عملیات بافت را آغاز کند. پس از مرحله باز کردن دهنه کار، مرحله زدن شله است که منظور کرباس بافی ابتدای بافت است. شله کوبی با پس و پیش کردن پستافه و کوبیدن چندین پود نسبتاً ضخیم بر روی هم بافته می شود . بسته به اندازه گلیم، بین ۵ تا ۸ سانتیمتر به این کار اختصاص می یابد که در ابتدا و انتهای گلیم برای جلوگیری از باز شدن پیچ ها بافته می شود . بعد از این که حدود ۳۰ سانتیمتر از ابتدای گلیم بافته شد، الواری در زیر قسمت بافته شده گلیم قرار داده می شود تا بافنده بر روی آن بنشیند و کار بافت را انجام دهد . آجرهایی در زیر تخته قرار می گیرد تا تخته در زیر گلیم بچسبد و وزن بافنده را تحمل کند و به این ترتیب از پارگی و عارض شدن عیب بر گلیم جلوگیری شود . زمان لازم برای بافتن یک گلیم ذرع و نیم، اگر عملیات بافت به صورت مداوم انجام شود، حدود یک ماه است و با بافتن پاره وقت دو ماه طول می کشد. شیوه پیچ بافی در گذشته برای تزئین سفره ها در بخش های کوچکی از سطح بافت کاربرد داشت . پرویز تناولی ساختار بافت سفره های افشاری را ترکیبی از انواع بافت گلیم از جمله گلیم ساده، چا کدار، دوقلابه و پیچ بافی نوشته است . وی شیوه پیچ بافی را در نمکدان های افشاری و دیگر عشایر کرمان در کنار

انواع بافت های تختی که در آنها به کار رفته مشاهده کرده است.^۱ شیوه پیچ بافی در گلیم شیریکی پیچ از نوع پیچ باف مرکب است. در این شیوه، برخلاف پیچ باف ساده که پودکشی ندارد، پس از هر رج پیچ بافی یک رشته پود ضخیم یا روپود کشیده می شود.^۲ ۵۰ به عقیده برخی مطلعین این نوع گلیم در گذشته پود خردگو یا ته پود نیز داشته است که به مرور زمان حذف شده است. نقش پود در گلیم شیریکی پیچ همچون قالی نگه داشتن تارها در کنار یکدیگر است.^۳ پود در گلیم شیریکی پیچ در پشت پیچ ها پنهان است و نقش اتصال عرضی چله ها را بر عهده دارد. پس از اتمام هر رج، پود با شانه کوبیده می شود و در زیر پیچ ها و لویرهای قسمت قالی بری پنهان می شود و پیچ ها را در جای خود محکم می کند. تفاوت گلیم قالی و گلیم سوزنی از نظر پوددهی در این است که در گلیم قالی قسمت های قالی بافی، علاوه بر پود کلفت، پود ته پود یا نازک نیز نیاز دارد. گلیم شیریکی پیچ با توجه به این که پیچ باف است و پود نیز بر روی هر رج کوبیده می شود، نسبت به گلیم معمولی کمی ضخیم تر است.^۴ پیچ بافی در شیوه بافت گلیم شیریکی پیچ علاوه بر این که باعث استحکام این نوع گلیم می شود، در نقش پردازی نیز قابلیت هایی همانند قالی برای بافنده ایجاد می کند و برخلاف گلیم های ساده، پود عامل به وجود آوردن نقش نیست و این ریس های گلیم هستند. که با پیچش خود دور شت ها با رنگ های مختلف نقش را به وجود می آورند. آلستر هال معتقد است که پیچ بافی بافنده را قادر می سازد تا بافت هایی جالب و نقش هایی ابداعی را که در گلیم های دیگر دیده نمی شود ببافد.^۵ در واقع هر پیچ به مثابه یک خانه نقشه گلیم است و مانند قالی می توان نقشه های پیچیده را روی آن اجرا کرد. در شهرستان سیرجان دو نوع گلیم شیریکی پیچ مشاهده می شود. یکی به گلیم سوزنی معروف است و به طور کامل از شیوه بافت سوماک تبعیت می کند و دیگری تلفیقی از شیوه بافت سوماک و بافت قالی است که به گلیم فرش یا گلیم قالی شهرت دارد. در واقع گلیم سوزنی نامی

^۱ - پرویز تناولی، نان و نمک، تهران، انتشارات کتابسرا، ۱۳۷۰، صص ۳۵ و ۷۳

^۲ - آلستر هال و دیگران، گلیم، ص ۵۰

^۳ - رسول پروان، مطالعه مستندنگارانه شیوه بافت گلیم شیریک پیچ معاصر سیرجان، دو فصلنامه علمی-پژوهشی انجمن علمی فرش ایران، سال هفتم، شماره ۱، ۱۳۹۶، ص ۸

^۴ - حسین یآوری، شناخت گلیم و گلیم مانند های آن، ص ۵۴

^۵ - آلستر هال و دیگران، گلیم، ص ۵۴

مصطلح است و روی گلیم شیریکی پیچ هیچ گونه سوزن دوزی انجام نمی شود. آلستر هال هم در کتاب خود نوشته است که گلیم های پیچ باف را به اشتباه سوزندوزی می نامند.^۱ در واقع ریشه واژه سوزنی برای گلیم پیچ باف در هاله ای از ابهام قرار دارد و پژوهش های میدانی این مقاله نیز موفق به ریشه یابی واژه سوزنی برای گلیم شیریکی پیچ نشد و پژوهش های کتابخانه ای نیز نتیجه مشخصی برای آن نداشت. لذا تنها می توان فرضیاتی در این زمینه مطرح کرد. می توان احتمال داد عامل نامگذاری گلیم سوزنی در سیرجان در ارتباط با اصطلاح گلیم های سوزنی شمال غربی ایران باشد. احتمالاً به دلیل ارتباط تاریخی و فرهنگی و شباهت هایی که بین ورنی و گلیم شیریکی پیچ است، منجر به نامگذاری نوعی از گلیم شیریکی پیچ تحت عنوان گلیم سوزنی شده است. همچنین این فرضیه را نیز می توان طرح کرد که این نام گذاری می تواند از سوی تولیدکنندگان و بافندگان گلیم برای مشخص کردن تفاوت گلیم ساده شیریکی پیچ با گونه گلیم قالی مورد استفاده قرار گرفته باشد. ترکیب پیچ بافی با قالی بافی تحولی است که گلیم پیچ باف سیرجان طی دهه های گذشته از نظر شیوه بافت تجربه کرده است. شیوه گلیم فرش یا گلیم قالی با روش نی ملول بافته می شود. در این شیوه برخی از حاشیه ها و گل ها همانند قالی با گره فارسی در روی گلیم بافته و سپس پرداخت می شود که به قسمت های قالی بافی قالی بُری می گویند. پرویز تناولی ترکیب بافت تخت با بافت پرزدار را در نمونه هایی از نمکدان های افشاری و دیگر عشایر کرمان که متعلق به اواسط قرن چهاردهم به بعد بوده اند مشاهده کرده و ترکیب بافت های تخت مثل گلیم بافی، پیچ بافی و... را با بافت پرزدار نوشته است.^۲ همچنین پژوهش های میدانی نشان می دهد که در دهه های گذشته بافتن قالی در بخش هایی از سفره ها و بقچه های گلیمی که به شیوه پیچ بافی بوده اند کاربرد داشته است. لیکن عمر شیوه گلیم قالی تحت نام شیریکی پیچ در سیرجان بین ده تا پانزده سال بیشتر نیست. در واقع در یک و نیم دهه گذشته، با ترکیب شیوه گلیم بافی و قالیبافی، دستبافته ای متفاوت عرضه شد که در

^۱ - آلستر هال و دیگران، گلیم، ص ۵۵

^۲ - پرویز تناولی، نان و نمک، ص ۵۵

بازار داخلی و خارجی فرش ایران جایگاه ویژه‌ای دارد. باید توجه داشت که سهم غالب در گلیم قالی سطح پیچ بافی است و همواره سطح محدودی از گلیم به قالیبافی یا قالی بری اختصاص می‌یابد. در طی سالیان گذشته بافندگان و تولیدکنندگان گلیم قالی سطح قالی بری را از گل‌هایی به صورت مجزا شروع کردند و طبق تجربه به این نتیجه رسیدند که برای جلوگیری از افشان شدن و بدنام شدن پرزهای این گل‌ها در عملیات تکمیلی شور بهتر است که به جای گل‌های تک سطح وسیع تری را قالی بری کنند که انسجام پرزها را به دنبال داشته باشد. به این جهت، ابتدا در برخی طرح‌ها حاشیه بزرگ برای قالی بری انتخاب شد و در طی زمان در طرحی مانند قالی باقی در متن گلیم درون قالیها را قالی بری کردند که این شیوه قالی بری هم اکنون به ساده بافی دور قاب‌ها انتقال یافته است (شکل ۲۸) در بافتن گلیم شیریکی پیچ دو نوع پیچ بافی وجود دارد ۱- شیوه‌ای که چند پیچ متوالی به یک رنگ بافته می‌شود که در اصطلاح به گره متن شهرت دارد ۲- پیچ‌هایی که در ایجاد نقطه چین دور نقش‌ها یا خطوط عمودی کاربرد دارد که در اصطلاح به آنها گره آبدوزی گفته می‌شود. در پیچیدن گره متن، که چند پیچ در کنار هم هستند، ابتدا ریس در دست راست بافنده قرار می‌گیرد و سپس در سمت چپ اولین شت مورد نظر قرار داده می‌شود. سپس از روی دو جفت شت به زیر گلیم هدایت می‌شود و از بین دو جفت شت مزبور به روی شت‌ها برمی‌گردد و برای پیچیدن جفت شت بعدی به همین ترتیب ادامه داده می‌شود. هدایت شت‌ها توسط دست چپ بافنده که تا نیمه در بین آنها فرو برده شده است انجام می‌شود. پس از پیچیدن ریس، سر اضافی آن برای محکم شدن پیچ و جلوگیری از باز شدن آن از لابه لای شت‌ها به پشت گلیم هدایت و پس از کوبیدن پود در جای خود محکم می‌شود. سر اضافی در پشت گلیم در مراحل تکمیلی با شعله آتش کز داده می‌شود. ^۱(شکل ۲۹)

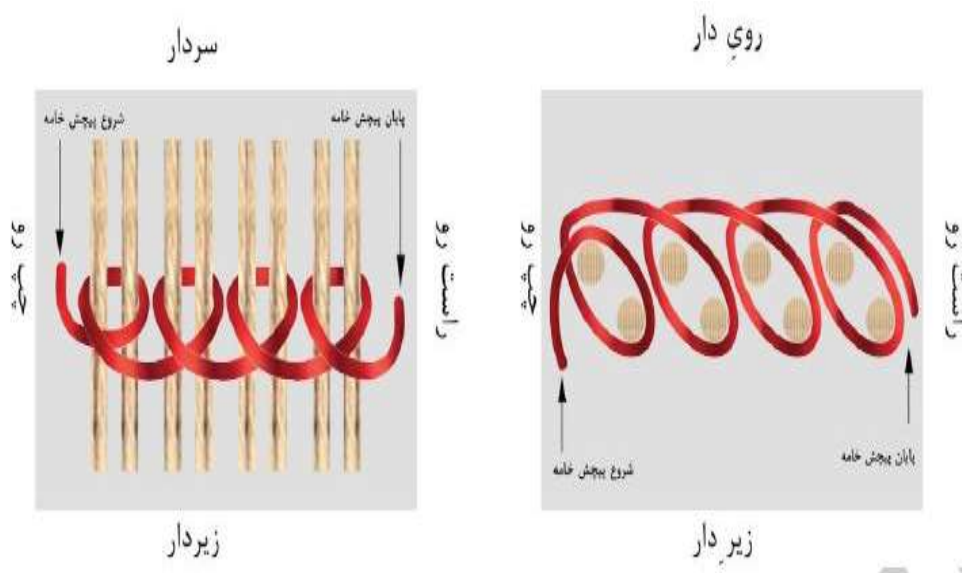
---

^۱ -رسول پروان، مطالعه مستندنگارانه شیوه بافت گلیم شیریکی پیچ معاصر سیرجان، دو فصلنامه علمی-پژوهشی انجمن علمی فرش ایران، ص ۹

شکل ۲۸ سمت راست گلیم قالی که حاشیه بزرگ و دور قاب های متن به صورت قالی بری بافته و روگیری شده است. سمت

چپ: گلیم سوزنی که تمام سطح گلیم به صورت پیچ باف بافته شده است.

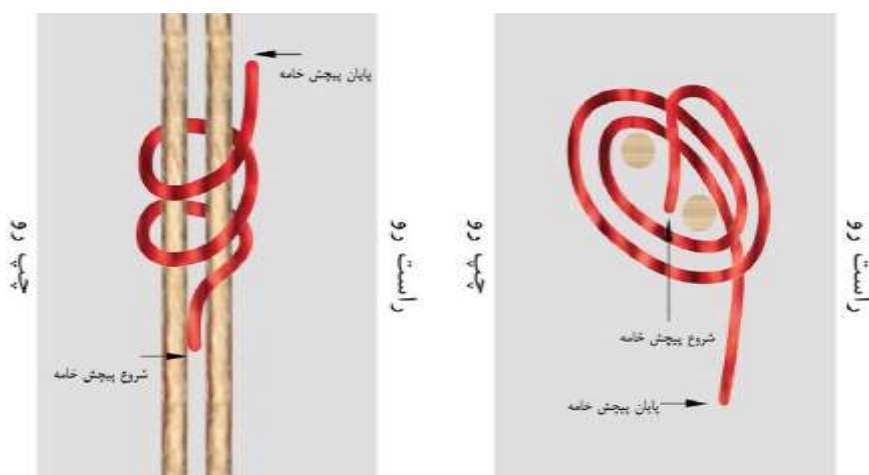
شکل ۲۹ گره متن. سمت راست: نمای گره های پیچ باف که با برش چله ها تصور شده است و از سمت زیردار به آن نگاه شده

است. سمت چپ: نمای چله ها که خامه به دور آن پیچیده شده است و بیننده از کنار زیردار به آن نگاه می کند.

در پیچیدن گره آبدوزی، که برای ایجاد نقطه چین های دور نقوش و خطوط عمودی در نقشه گلیم به کار می رود، ابتدا ریس در بین یک جفت شت زیر و رو قرار داده می شود و سپس دو بار به دور شت زیر و رو پیچیده می شود و برای این که خطوط و دورگیری نقوش در سطح گلیم بهتر نمایان شوند، بافنده دو پیچ را روی هم فشرده می کند تا یکنواخت به نظر آیند. برای این که گره در جای خود قرار گیرد، دو سر پیچ که به پشت گلیم هدایت شده است، توسط بافنده به پایین و پشت گلیم کشیده و با

قرار گرفتن و کوبیدن پود بر روی آن محکم می شود. به دلیل این که خامه گلیم در پیچ های آبدوزی دو بار روی هم پیچیده می شود، سطح بافت در قسمت هایی که با گره های آبدوزی بافته شده است جلوتر از سطحی که با گره های متن بافته شده است قرار می گیرد. به این سبب با گره های آبدوزی متعددی که در حاشیه بافته می شود، به مرور در طی بافتن گلیم قسمت های ساده بافی، که با گره های متن بافته شده اند، گاهی تا چهار رج از قسمت حاشیه عقب می افتند. در این جا بافته برای جبران این عقب ماندگی چند رج گره متن را به صورت تکراری روی این قسمت ها می بافت تا سطح بافت یکسان شود.^۱ (شکل ۳۰)

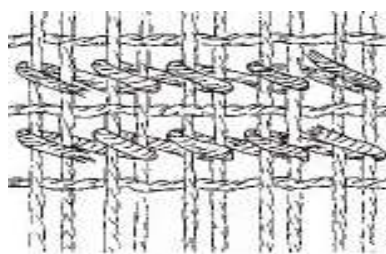
شکل ۳۰ گره آبدوزی. سمت راست: نمای گره پیچ باف که با برش چله ها تصویر شده است و از سمت زبردار به آن نگاه شده است.

سمت چپ: نمای چله ها که خامه به دور آن پیچیده شده است و بیننده از کنار زبردار به آن نگاه می کند

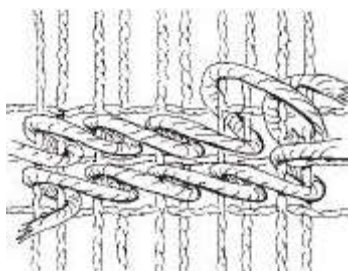
معمولاً وقتی بافته یک ریس رنگی را برمی دارد، سعی می کند طول ریس را به اندازه ای بگیرد که پیچ های نزدیک به هم را با آن ببافد. به این صورت که بافته وقتی گره متن یا گره آبدوزی را بافت، ریس را با قیچی نمی برد و با رد کردن آن از زیر شت های گلیم به گره یا گره های بعدی هم رنگ می رساند و در صورتی که گره های بعدی با فاصله خیلی زیادی قرار نداشته باشند و باعث هدر رفتن خامه نشوند، ادامه می دهد. این شیوه با پیوسته کردن پیچ ها در استحکام گلیم تأثیر بسزایی دارد. به این

^۱ - رسول پروان ، مطالعه مستندنگارانه شیوه بافت گلیم شیریکی پیچ معاصر سیرجان، دو فصلنامه علمی-پژوهشی انجمن علمی فرش ایران، صص ۱۱۰ و ۱۱۱

ترتیب ریس های زائدی که در پشت گلیم رها می شود و ریس هایی که از زیر شت های گلیم برای سرعت بخشیدن به بافت عبور داده می شوند، باعث می شود که گلیم شیریکی پیچ گلیمی یک رویه از کار درآید. عملکرد گرد و پی دم در دارهای زمینی فارسی برای عملیات بافندگی بسیار با اهمیت است. چوب گرد و چوب پی دم وظیفه دارند که شت ها را در وضعیت مناسبی برای عملیات بافت و پودکوبی قرار دهند. برای شروع بافت پی دم به عقب هدایت می شود. عقب بردن پی دم برای بافت به این دلیل است که شت های زیر و رو در فضای بین گرد و دم کار به هم نزدیک شوند و گرفتن یک جفت از آنها به سادگی انجام شود. برای عملیات پودکوبی پی دم به نزدیک و زیر گرد کشیده می شود و عملیات پودکوبی انجام می گیرد. معمولاً قطر چوب گرد بیشتر از قطر چوب پی دم است. کناره یکنواخت و مستقیم به دور از اعوجاج در زیبایی گلیم تأثیر بسزایی دارد. در شکل زیر انواع پیچش پود را در تارها به نحو دیگر می بینیم (انواع بافت گره متن) که باعث بوجود آمدن موج ها و برجستگی های گلیم می شود در ضمن دوباره یاد آوری می گردد که این نوع گلیم یک رویه است.^۱ (شکل ۳۱ و ۳۲ و ۳۳)

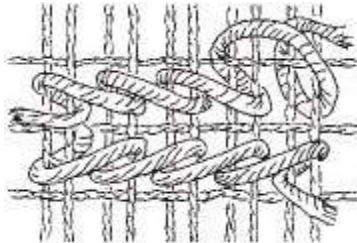

شکل ۳۱ بافت پیچشی معکوس (گره متن)

شکل ۳۲ بافت پیچشی ساده (گره متن)

^۱ - بیژن اربابی، کارگاه صنایع دستی (بافت)، ص ۷۹

شکل ۳۳ بافت پیچشی جناقی (گره متن)

به طور معمول بافندگان گلیم با یک تسمه پارچه ای، که به قسمت بافته شده گلیم دوخته می شود، دو طرف گلیم را به راست رو و چپ رو می بندند تا عرض گلیم را در اندازه دقیق خود نگه دارند. در حین بافت مهار کردن کناره گلیم برای جلوگیری از تو رفتن یا بیرون آمدن از عرض گلیم از مهار ته‌های مهم بافنده در مدیریت کردن بافت است. معمولاً کناره پیچ در گلیم شیریکی پیچ روی دار و هنگام بافت به صورت متصل پیچیده می شود و ریس پیچیده شده در آن از ریس های گلیم است که نسبت به اندازه گلیم به دور یک، دو یا چند رشته شت بیرونی در دو طرف گلیم پیچیده می شود. کناره پیچ در گلیم شیریکی پیچ به شیوه های گوناگونی اجرا می شود. گاهی در حین تونیدن گلیم، قبل از گردگیری چند رشته نخ شت به هم تابیده شده (تعداد لای آن بستگی به اندازه گلیم دارد) در دو طرف طولی شت ها به زبردار و سردار می بندند و کناره پیچ را بر روی آن به صورت متصل به کناره گلیم می بافند که به صورت برجسته در کناره های طولی گلیم دیده می شود و بافتن آن نیز راحت تر است. در شیوه دوم بافنده از شت های بافت استفاده می کند و شیرازه را دور دو یا چهار شت انتهایی دو طرف عرض گلیم می بافتد و کناره پیچ ظریفی را برای گلیم که هم سطح بقیه بافت دیده می شود به وجود می آورد. معمولاً رنگ کناره پیچ هم‌رنگ متن گلیم در نظر گرفته می شود. گلیم شیریکی پیچ در اندازه های متعددی از کوچک ترین اندازه ۱۰ در ۱۰ سانتیمتر شروع می شود و به بزرگترین اندازه ها حتی بزرگتر از ۴ در ۶ متر نیز می رسد. اندازه های رایج عبارت اند از: ۱- دستگیره آشپزی در اندازه

های ۱۰ در ۱۰ و ۱۵ در ۱۵ سانتیمتر و زیرتلفنی در اندازه های ۲۰ در ۲۰، ۳۰ در ۴۰، ۳۰ در ۴۰، ۲۵ در ۲۵ و ۵۰ در ۵۰ سانتیمتر.^۱

۲- جای دستمال کاغذی، کیف دستی و کیف پول (شکل ۳۴)

شکل ۳۴ گلیم شیریکی پیچ به صورت کیف.

۳- خَرک در اندازه های ۱۲۰ در ۳۰، ۳۰ در ۹۰، ۱۵۰ در ۳۰ و ۱۸۰ در ۳۰ سانتیمتر که برای تزئین سطوح

با عرض کم مانند میزهای پذیرایی مبلمان و سطوح کابینت آشپزخانه مورد استفاده قرار می گیرد.

۴- سفره و بقچه در اندازه های ۱۱۰ در ۹۰، ۱۰۰ در ۹۰، ۱۵۰ در ۱۵۰، ۱۲۰ در ۱۲۰ و ۱۷۵ در ۱۷۵ که این

اندازه ها تقریباً منسوخ شده و بافت آنها به ندرت در بین بافندگان رایج است. ۵- کناره در عرض ۷۵ سانتیمتر و طول ۲، ۵/۰۲، ۳ و ۵/۳۰ متر و همچنین کناره در عرض ۸۰ سانتیمتر و طول ۲ تا ۶ متر.

۶- اندازه های رایج از پادری تا گلیم بزرگ نیز به ترتیب ۱۱۰ در ۶۰، ۷۰ در ۹۰ و ۱۲۰ در ۸۰ سانتیمتر،

۱/۵ در ۱/۵، ۲/۲۰ در ۱/۴۰، ۲/۲۰ در ۲/۳۰، ۱/۵۰ در ۱/۸۰، ۱/۱۰ در ۱/۲۰، ۲ در ۳، ۵۰ در ۲، ۲ در ۲، ۲ در ۱/۷۰

۲/۵۰ در ۲/۷۰، ۴۰/۷۰ در ۱/۷۰، ۲/۵۰ در ۳/۵۰، ۳ در ۴، ۳ در ۵، ۴ در ۶، ۶ در ۸، متر می باشد. در بین اندازه

های رایج در گلیم شیریکی پیچ اندازه های ۲ در ۱/۵ و ۱/۷۰ در ۲/۴۰ و ۳ در ۲ متر بیشترین فروش را

^۱ - رسول پروان ، مطالعه مستندنگارانه شیوه بافت گلیم شیریکی پیچ معاصر سیرجان، دو فصلنامه علمی-پژوهشی انجمن علمی فرش ایران، ص ۱۱

در بازار دارند و توجه مشتریان داخلی و خارجی این نوع گلیم را به خود جلب کرده اند؛ اما بیشترین میزان تولید با این مطلب همخوانی ندارد و مربوط به اندازه های پادری ۶۰ در ۹۰ و ذرع و نیم است. از دلایل استقبال بافندگان به تولید گلیم در اندازه های کوچک این است که فضای ساختمان زندگی بافندگان محدود شده و دارهای در ابعاد پایین تر برای فضای منازل آنها مناسب تر است. دومین دلیل در این زمینه احتیاج نداشتن به همکاری چند بافنده در بافتن گلیم های با ابعاد کوچک است و بافنده با استقلال کامل به تنهایی در هر زمانی بدون محدودیت به بافت می پردازد و علاوه بر استقلال کاری، گلیم را در مدت زمان کوتاهتری به اتمام می رساند. نتیجه این رویکرد تطابق نداشتن تولیدات با تقاضای مشتریان است که از معضلات تولید گلیم شیریکی پیچ به صورت خویش فرمایی است. تزئیناتی که در حین بافت و گاهی پس از بریدن گلیم به آن افزوده می شود، بستگی به سلیقه بافنده و پسند بازار فروش آن دارد. یکی از این تزئینات گلمپک است که در طول گلیم گاهی در حین بافت و گاهی پس از بریدن گلیم به آن بافته یا دوخته می شود. اخیراً این نوع تزئین کمتر مورد پسند بافندگان واقع شده است و اغلب بافندگان مسن تر این تزئین را در گلیم می بافند. ریشه ها نیز پس از بریدن گلیم تزئین می شود. گاهی بافندگان ریشه ها را در دسته های چندتایی با یک رشته خامه رنگی می پیچند و انتهای آن را همانند گلمپک آزاد می گذارند و گره می زنند. گاهی ریشه ها برای تزئین به صورت گیس باف بافته می شوند. گاهی شیلۀ ابتدا و انتهای بافت باز می شود و گرهی تزئینی برای جلوگیری از باز شدن سر و ته گلیم به نام دوگره به ریشه ها زده می شود. همچنین از تزئینات ابتدا و انتهای گلیم، گره ملیله ای است که در بین شیلۀ کوبی یا کربا سبافی ابتدا و انتهای گلیم اجرا می شود.^۱

---

^۱ - رسول پروان، مطالعه مستندنگارانه شیوه بافت گلیم شیریکی پیچ معاصر سیرجان، دو فصلنامه علمی-پژوهشی انجمن علمی فرش ایران، صص ۱۱ و ۱۲

فصل سوم

طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ

نقشه ها و طرح های مورد استفاده در گلیم شیرکی پیچ

طرح های شیریکی پیچ که امروزه بافته می شوند عبارتند از: راه راه، انواع گلدانی، گل فرنگ موسی خانی طرح ترنج دار، گل سه کله، گل شول، محرمات، گل حشمتی، گل بادامی، گل خشتی بندی و طرحهای تلفیقی. انواع نقش مایه هایی که در این بافته ها در قالب های گوناگون نمود می یابند عبارتند از: نقش حیوانات و پرندگان، نقوش گیاهی، انواع نقش مایه هایی که در حاشیه و متن به کار می روند و خرده نقش ها. بافنده شیریکی پیچ همچون سایر بافندگان گلیم، آنچه را می بیند در ذهن خود تصویر و بر بافته تجرید می نماید. نقوش گلیم در این رشته تقریباً ذهنی است و تراوش ذهن بافنده، دیدبافنده است و اما طراحی نیز صورت می پذیرد و طراحان بنا به سلیقه خریداران و مصرف کنندگان نقوش را طراحی کرده ولی ابتدا حفظ اصالت مهمترین پارامتر بوده است. از جمله مهم ترین آنها، نقش تجریدی موجوداتی چون: شتر، بز، آهو، سگ، گربه، بوقلمون، طاووس، گنجشک، کبوتر و غیره می باشد. نقشهای یاد شده گاه به صورت نقش اصلی در متن قرار گرفته و گاه نقش فرعی و جا پرکن دارند؛ همچنین در بعضی موارد تمام زمینه را می پوشاند و نقوش تزئینی و خرده نقش ها، فضای خالی را پر می کند.^۱

نقوش این گلیم بنا بر امکانات و طریقه بافت خاص خود گاه از حالت هندسی فراتر رفته و تقریباً نیم گردان میشوند. معمولاً تقارن در نقوش وجود دارد اما در مواردی هم هماهنگی و توزن غیر متقارن بدست می آید. نقش بته جقه با دو گل گرد در میان نقوش شیریکی پیچ دیده می شود. از لحاظ دور دار بودن، نقش دارای اهمیت است. حاشیه ها اغلب زنجیره ای و مرکب از یک شکل هندسی مکررند که بین دو خط موازی (آبدوزی) قرار دارند که آنها را حاشیه چرخنی نیز مینامند. در گل های متن (کشمیری، موسی خانی سماوری، حشمتی، راه راه - محرمات (خطی)، ترنج و گلدانی و درختی (گل و بته)، خشتی - قابی، بندی، (لوزی) و سه کله مشهورند. این گلیم با ترنج وسط کمتر دیده می شود و نقش های رایج آن عبارتند از: گل قارا - گل عباسی - گل کرمانی و جفت گل. در بعضی موارد دو بافت همزمان صورت می پذیرد که به آن گلیم فرش یا گلیم برجسته می گویند که نو پا بوده و بعلت تنوع زیاد از بازار خوبی برخوردار است.^۲

^۱ - مریم نویدی، ابولقاسم دادور، ناصر شهسواری، بررسی طرح ها و نقوش قالی افشار باف سیرجان، صفحه ۴

^۲ - سوده مقصودی، عقیقه حیدری، زهرا عسگری، بررسی گلیم شیرکی پیچ سیرجان، صفحه ۹

راه راه و محرّمات

بافندگان ایللیاتی و روستایی به صورت ذهنی مبادرت به بافتن آنها می نمایند. طرح های راه راه به صورت طرح های خطی افقی یا عمودی بافته می شود. که نقوش بین نوارها را شبکه های زنجیره واری از نقش مایه های محلی همچون مرغو، خرچنگی، بیستو و... می پوشاند. (اشکال ۳۵ و ۳۶) گاهی نام گلیم راه راه را محرّمات می نامند. در گلیم راه راه نقش ها به صورت عمودی یا افقی بافته می شود اما در گلیم محرّمات معمولاً یک نقش به صورت مایل بافته می شود (اشکال ۳۷ و ۳۸)

شکل ۳۶ گلیم راه راه عمودی

شکل ۳۵ گلیم راه راه افقی

شکل ۳۸ طرح محرّمات با نقش گل هشت پر

شکل ۳۷ طرح محرّمات با نقش گل بادامی

گلدانی (گل و گلدان): حالتی شبیه به یک گلدان پایه بلند دارد و «گلدان» این طرح گلیم شیریکی پیچ مجموعه بزرگی را شامل می شود. نقش در اندازه های مختلف در گلیم ها به کار می رود. «گل و گلدان» گاهی اوقات از نگاره های گیاهی در آن استفاده می شود. نقش ممکن است یک یا دوگلدان بزرگ، وسط گلیم را پر کند، یا نقش گلدان های کوچک در سراسر گلیم تکرار شود (شکل ۳۹) در نوعی از گلیم های طرح خشتی، نقش گل و گلدان در هر قاب خشتی، در رنگ های متنوع و زیبا قرار می گیرد. (اشکال ۳۹ و ۴۰)

شکل ۴۰ نقش گلدان در قاب مربع گلیم خشتی

شکل ۳۹ نقش گلدان در وسط گلیم

سه کله

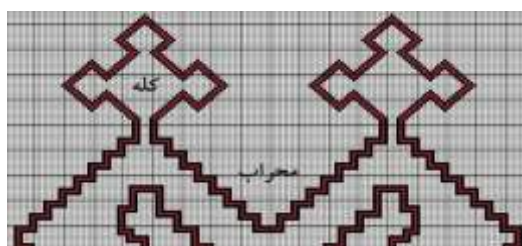
سه کله از جمله طرحهای مشترک بین قالیچه و گلیم است. بافنده گلیم، این طرح را با سلیقه و ذوق هنری خود یا با همان نقشه قالیچه می بافد، و با ترکیب طرح های دیگر گلیم، طرحی تلفیقی می آفریند (اشکال ۴۱ و ۴۲) این طرح یکی از سبک های رایج افشاری است و می توان گفت یکی از متداولترین طرح های بافته شده در بین افشارهای منطقه سیرجان و فارس است معمولاً این نقشه در بین بافندگان سیرجان (بلورد و اسطور، محمود آباد، سید، حسین آباد)، کوه پنج بردسیر و مناطقی از بافت رواج دارد. نامگذاری این نقشه برپایه ساختار طرح آن است که سه کنگره چلیپا مانند در انتهای عرضی زمینه گلیم قرار گرفته به گونه ای که بافندگان قالی هر کدام از آنها را یک کله (شکل ۴۳) به حساب می آورند. گاهی هم این مربع های چلیپا مانند (کله) به تعداد بیشتر در گلیم ها تکرار می شود. در قسمت بالا و پایین گلیم (زمینه یا متن قالیچه) سه مربع دیده می شود، که در سه گوشه آنها سه مربع کوچک متصل می باشد و این مربع ها با خطوطی پلکانی شکل به هم وصل شده اند و

فضایی خالی را به وجود آورده اند، که به آن **محراب** (شکل ۴۳) می گویند. البته محراب گلیم هم با نقوش گردی که **سیبکو** نام دارد، پر می شوند. در قسمت داخلی متن گلیم همین خطوط پلکانی در ابعاد بزرگتر بافته شده اند، که به آنها **شی دستمالو** یا به زبان ترکی **یاقلق آلتی** اطلاق می شود. در مرکز گلیم سه ترنج بزرگ وجود دارد، که به **گل قشقه ای** (شکل ۴۴) معروف است. دور تا دور گل قشقه ای را نقشی فرا گرفته است که عشایر افشار به آن **پا** می گویند. این نقش در سایر مناطق عشایر نشین نیز بافته می شود، گویا این نقش از نقوش اقتباسی قفقاز می باشد. در داخل گل قشقه ای دو نقش دیده می شود، که به شکل بعلاوه روی هم قرار گرفته اند، که یکی معروف به **گل گشنیزو** در نقش عمودی و دیگری **جیران** در نقش افقی نامیده می شود (شکل ۴۴). زمینه گلیم سه کله با گلهای رنگارنگ بسیار زیادی پر می شود، که همچون ستاره در حال درخشش هستند و زمینه ی تیره گلیم را روشن کرده اند، شاید به همین علت به آنها **گل قمر و** (شکل ۴۵) گفته می شود. قمر و همان ماه یا ستاره به لهجه ی کرمانی است. در بیشتر موارد نیز به آن **گل قجری** می گویند.

شکل ۴۲ گلیم با طرح سه کله

شکل ۴۱ طرح سه کله با زمینه راه راه

شکل ۴۳ نقشه کله و محراب در قالیچه سه کله

شکل ۴۴ نقش گل قشقه ای در وسط قالیچه سه کله

شکل ۴۵ نقش گل قمری

گل فرنگ یا موسی خانی

طرح دیگری که در گلیم ها استفاده می شود موسی خانی است. موسی خانی نحوه قرار گرفتن آن متنوع است. گاهی یک گل موسی خانی در وسط قرار می گیرد و گاهی گلدان موسی خانی در چهار طرف یک طرح لچک، ترنج را می سازد گاهی نیز ممکن است نقش جا پر کن را ایفا نماید. موسی خان نام یکی از خان های افشاری است.^۱ نظر پرویز تناولی در این مورد این بود که استفاده از این نقوش گرچه مربوط به اواخر قرن نوزدهم یا کمی بیشتر از آن است اما بیشتر در شال بافی از آن استفاده می شده است.^۲ (اشکال ۴۶ و ۴۷)

شکل ۴۷ نقش موسی خانی در گلیم شیریکی پیچ خستی

شکل ۴۶ طرح موسی خانی و سه کله در گلیم شیریکی پیچ

^۱ - سوده مقصودی، عقیقه حیدری، زهرا عسگری، بررسی گلیم شیریکی پیچ سیرجان، صفحه ۱۱
^۲ - موسی الرضا خالقی، تاثیر طرح و نقش قالی افشاری باف کرمان بر گلیم شیریکی پیچ، ص ۶

خشتی یا قاب قابی

اساس طرح خشتی، قاب های متعددی است که در هر یک تصویر مستقلی وجود دارد که می تواند تکراری (نقش ها معمولاً در حالت مورب تکرار می شوند) یا تک باشد. بافندگان خوش ذوق در این طرح و طرح های دیگر، بافت قالی را به گلیم اضافه کرده و قسمت هایی از گلیم را برجسته می بافند، که به آن گلیم فرش یا گلیم برجسته می گویند. بافت گلیم به صورت برجسته نوپا بوده و به دلیل تنوع زیاد از بازار خوبی برخوردار است. در این طرح از رنگ های مکمل استفاده می شود.^۱ (اشکال ۴۸ و ۴۹)

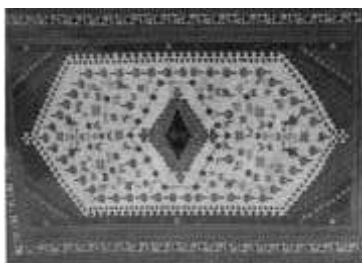
شکل ۴۹ گلیم فرش خشتی

شکل ۴۸ گلیم شیریکی پیچ خشتی

ترنج

نقش ترنج، هم در مرکز گلیم بافته می شود و هم به صورت نقوش تک گل در سطح گلیم ممکن است پراکندگی داشته باشد. بافندگان شیریکی پیچ با سازماندهی کلیت طرح بر اساس طرح فرش افشاری باف و کمک گرفتن از ویژگی های نقش پردازی گلیم، ترکیبی خلاقانه در این طرح پدید آورده اند که از آن جمله می توان به خلوت بافی متن زمینه به مدد نقوش چاپرکن حیوانی و گیاهی اشاره کرد. بسیاری از آنها نقوش گیاهان یا حیوانات و پرندگان و آبزبان جزئی از طبیعت و زندگی اطراف بافنده می باشند که با ایفای نقش مثبت و منفی در زندگی او اثرگذار بوده اند (اشکال ۵۰ و ۵۱)

شکل ۵۱ گلیم با نقش ترنج

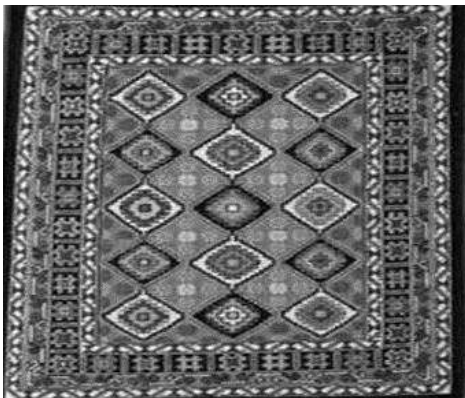

شکل ۵۰ گلیم با نقش ترنج

^۱ - موسی الرضا خالقی، تاثیر طرح و نقش قالی افشاری باف کرمان بر گلیم شیریکی پیچ، ص ۸

شول یا بازوبندی

ایل شول از جمله عشایر کرمان به شمار می‌رود که در نواحی سیرجان و بندر عباس دوره بیلاق و قشلاق خود را سپری می‌کنند. هرچند شول‌ها ریشه‌ای لری دارند ولی در تقسیم‌بندی ایلات در شمار افشارها جای گرفته‌اند. از دیگر نقش‌های مورد استفاده در گلیم نقش لوزی است که از نظر اندازه، ترکیبات رنگی و تزئینات داخلی و تعداد به کاررفته در گلیم متفاوت است و بنا به ذوق و سلیقه بافنده تنوع نقش پیدا می‌کند. مهم‌ترین ویژگی این نقوش ساختار ساده و بی‌آلایش آنها است که در عین سادگی و یکنواختی تأثیرگذاری بیشتری نسبت به نقش مایه‌های شلوغ و پرکاردارد. (اشکال ۵۲ و ۵۳)

شکل ۵۳ گلیم شیریزی پیچ با طرح بندی شول

شکل ۵۲ طرح شول در متن گلیم سه کله

حشمت

بر اساس تحقیقات محلی، بعضی آن‌را نام زنی از اهالی بلورد می‌گفتند که جهت قدردانی از کمک داوود خان سعیدی، یکی از خان‌های قدیم سیرجان، قالیچه‌ای را با این طرح و نقش بافته و به او هدیه نموده است و بعضی حشمت را نام یکی از افراد بزرگ و سرشناس قدیم سیرجان می‌دانستند که یا فرش‌های داشته که نقشی شبیه به این نقش در آن وجود داشته یا دستور بافت چنین فرش‌هایی را داده است و نام این نقش به نام او ثبت گردیده است. در وسط قالیچه حشمت، ترنج شش ضلعی خود نمایی می‌کند که ترنج لوزی شکلی در درون آن قرار دارد و اطراف ترنج لوزی را خرده نقش‌هایی از گیاهان و حیوانات پر می‌کند. در چهار گوشه قالیچه، چهار گلدان پرگل قرار دارد که زیبایی قالیچه را دوچندان می‌کند و نسبت به سلیقه بافنده در قالیچه‌ها متفاوت است. در عرض قالیچه، در فاصله بین گلدان‌ها نقش دیگری به صورت تقارن بافته می‌شود که فضای خالی زمین را پر کند. (شکل ۵۴)

شکل ۵۴ گلیم با طرح حشمت

طرحهای تلفیقی

امروزه طرح های تلفیقی بزرگترین گروه شیریکی پیچ ها را به خود اختصاص داده اند. شاید به جرأت بتوان گفت بزرگترین ارمغان ازدیاد تولید طی دو و سه دهه اخیر رواج گسترده طرح های تلفیقی باشد. این طرح ها که بیشتر بر اساس طرح های اصیل افشاری باف آفرینش شده اند نشان از خلاقیت مثال زدنی بافندگان شیریکی پیچ دارند. تسلط زنان فرش باف افشاری بر نقشه های ذهنی باف و هم خوانی این طرح ها با محدودیت های ساختاری گلیم در کنار گرایش آنها به گلیم بافی بنا به انگیزه های اقتصادی مهمترین عوامل در هم آمیزی نقشه های افشاری باف به صورت تلفیقی بر پهنه گلیم ها می باشند^۱. (شکل ۵۵)

شکل ۵۵ گلیم با طرح تلفیقی

^۱ - مریم نویدی، ناصر شهسواری، بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان، صفحه ۵ تا ۸

بابا بیگی

این طرح نام یکی از طوایف افشاری در سیرجان به نام بابا بیگی یا بابا بگی است. و از جمله طرح های مشترک گلیم بافان و قالی بافان سیرجان است.^۱ که با ساختاری مشابه به طرح گلیم ها یا در ترکیبی تلفیقی با نقوش ترنج های هندسی و گل های موسی خانی در بافته های منطقه به چشم می خورد کل طرح بابابیگی مانند طرح بندی شول هم از جهت عرضی و هم از جهت طولی به قطعات منظم لوزی شکل تقسیم شده است که شبکه ای قابیابی شکل را نمایان می کند. (شکل ۵۶) نمونه این نقشه را گلیم فروشان بازاری **لاله ای** می نامند. نام می نهند که علت آن را می توان در شبیه بودن طرح بابا بیگی به گل لاله دانست. (شکل ۵۷) این گونه گلیم ها در زمره فرش ها و گلیم های باغی جای می گیرند و گونه دیگر تفسیر آن سروهای چهارگانه است که در میان کرت های یک باغ مصفا کاشته و به سوی آسمان نیلگون سر کشیده اند.^۲

شکل ۵۷ نقش بابا بیگی و شباهت آن به ۴ گل لاله

شکل ۵۶ گلیم با طرح بابا بیگی

نقش مایه ها

نقش مایه های به کار رفته در گلیم شیریکی پیچ، بسیار زیبا و از تنوع فراوانی برخوردار است. بعضی از این نقش مایه ها توسط طراحان، با توجه به سلیقه خریداران و مصرف کنندگان، طراحی شده و نام خاصی ندارند و برطبق نقشه بافته می شوند. اما نقش مایه های قدیمی، با تنوع رنگ چشم نواز در کنار

^۱ - موسی الرضا خالقی، تاثیر طرح و نقش قالی افشاری یاف کرمان بر گلیم شیریکی پیچ، ص ۷
^۲ - پرویز تناولی، افشار، دست بافته های ایلات جنوب شرقی ایران، ص ۵۶

این نقوش جدید، همچنان بر تارک گلیم ها می درخشند و زیبایی گلیم را با مفهومی که در دل آنها نهفته است، دوچندان می کنند^۱.

نقش خان یا چلیپا

نقشی است که محور اصلی آن از یک صلیب یا چلیپا تشکیل شده است. نماد و نشانه ی چلیپا نیز در طی اعصار و در فرهنگ های مختلف، معانی گوناگونی یافته است. به عنوان مظهر و نماد آتش، به عنوان نماد مهرپرستی (میترائیسم) و گردونه ی خورشید، نماد خورشید و گردونه ی مهر و... و به نظر آلستر هال نقش چلیپا نگاره ای بسیار کهن است که قدمت آن به دوران پیش از مسیحیت می رسد و برای ایمنی از چشم زخم به کار می رود زیرا ترکیب صلیبی آن از نیروی چشم زخم می کاهد. (شکل ۵۸)

شکل ۵۸ نقش خان یا چلیپا در گلیم شیریکی پیچ

مازنجیل

مازنجیل یکی از نقش های بسیار قدیمی در نقش و نگارهای گلیم های سیرجان است. این نقش، از برجسته ترین نقوش مورد استفاده در گلیم های قدیمی و جدید است. احتمالاً دلیل اصلی نامگذاری نقش زنجیر و به گویش محلی زنجیل پیوستگی زنجیره وار این نقش در حاشیه ی دست بافته هاست. زنجیر، از دو سمت چپ و راست و به صورت آینه ای گسترش می یابد. به نظر می رسد نقش میانی آن و شباهتی که به چشم دارد، می تواند این نقش را جزو نقوش دور کننده ی چشم زخم قرار دهد. اما تاشکیران، زنجیر را نوعی دستبند می داند که بر روی پاهای جلوی اسب قرار می دادند تا از فرار آن جلوگیری کنند. وی معتقد است این نقش نمادی از هماهنگی و وحدت عشاق، پیوستگی خانوادگی، ایثار عشاق و امید در کنار هم ماندن می باشد^۲ (اشکال ۵۹ و ۶۰)

^۱ - مریم نویدی، ناصر شهسواری، بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان، صفحه ۸

^۲ - نوردون تاشکیران، ترجمه مهدیه سلیمی و محمد افروغ، مطالعه ی مفاهیم نمادین نقش مایه ها بر روی گلیم، کتاب ماه هنر، ۱۳۹۱، شماره ۱۷۲، دیماه، ص ۹۹

شکل ۶۰ نقش مازنجیل در گلیم شیریزی پیچ جدید

شکل ۵۹ نقش مازنجیل در گلیم شیریزی پیچ قدیمی

مداخل

از جمله نقوش هندسی و تجرید یافته است که در حاشیه گلیم ها و قالیچه ها بافته می شود. شاید یک دلیل نام گذاری این نقش نحوه قرار گیری به صورت بالا و پایین تو در تو است. نقش های حاشیه به کار رفته در شکل ۶۱ که از نقوش مشترک بین گلیم و قالی افشار باف می باشد، به ترتیب از راست به چپ عبارتند از مداخل، ارو: احتمالاً دلیل نامگذاری آن به علت شبیه بودن به دندانهای آره است. (هفت رنگ یا ترمه،) (خوشه انگوری است). در شکل ۶۲، علاوه بر حاشیه ی (مداخل ، ارو)، دو حاشیه (مرغ پشت و رو یا گل بادامی) هم دیده می شود.

شکل ۶۲ نقش مداخل

شکل ۶۱ نقش مداخل

ستاره و شاخ یا چنگک و قلاب یا (s)

از دیگر نقش مایه های مورد استفاده در گلیم شیریزی پیچ ستاره است آستر هال ستاره را نشانه ی شادمانی بیان می کند و نمونه هایی از آن را به تصویر کشیده است که مشابه آن در گلیم شیریزی پیچ دیده می شود (اشکال ۶۳ و ۶۴ و ۶۵) گمان می رود که شاخ و چنگک از نقش مارپیچی که نشانه ی جاودانگی است سرچشمه گرفته باشد شاخ قوچ در تمدن های باستانی نماد باران، خورشید، ماه

و خدای کوهستان بوده است. قوچ در بین عشایر سمبل قدرت و جنگندگی و نعمت باروری است. نقشمایه شاخ در گلیم شیریکی پیچ به فروانی و نمونه های متعدد از نظر شکل و تعداد شاخ ها وجود دارد و بدلیل سر چنگک مانند آن به این نام هم خوانده می شود (اشکال ۶۷ و ۶۶) نقش ازدها یا قلاب به صورت حرف لاتین (S) است و به تناوب در نقش های قفقاز دیده می شود این نقش را نگاره ای برای ایمنی در مقابل چشم زخم می داند (اشکال ۶۸ و ۶۹)

اشکال ۶۳ و ۶۴ و ۶۵ ستاره در گلیم شیریکی پیچ

اشکال ۶۶ و ۶۷ تصویر انواع شاخ در گلیم شیریکی پیچ

شکل ۶۹ نقش قلاب در گلیم شیریکی پیچ

شکل ۶۸ نقش S در گلیم

حیوانات

حیوانات از جمله نقوش مشترک بین دستبافته های نقاط مختلف ایران می باشند که نسبت به طبیعت اطراف بافنده در دستبافته های آنها نقش می بندند. نقوش حیوانی به دسته های کوچکتر از جمله پرندگان، چهارپایان، حشرات، پرندگان و... تقسیم می شوند که یا مبین خود حیوان است یا جزیی از بدن او (اشکال ۷۰ و ۷۱ و ۷۲) این نقوش یا جنبه مقدس داشته اند و یا به عنوان حیوانات مفید و تاثیرگذار در معیشت ایل افشار، از آنها در دستبافته هایشان استفاده شده است.

شکل ۷۰ نمونه ای از پرندگان بافته شده در گلیم سیرجان

شکل ۷۱ نمونه ای از چهارپایان بافته شده در گلیم سیرجان

شکل ۷۲ نمونه ای از حشرات و خزندگان بافته شده در گلیم سیرجان

گیاهان

گیاهان، یکی از نقشمایه های تشکیل دهنده دستبافته ها می باشند و از تنوع زیادی برخوردارند. در میان نقشینه های گیاهی، بیش از همه درخت زندگی، درخت سرو، گل، شکوفه، شاخه و برگ مشاهده می شود. تمامی این طرحها، از گذشته ها به کار می رفته و هم جنبه ای زیباشناسانه دارد و هم بار معنایی و مفهومی در خود می پروراند. این دسته نقوش، با اندک تفاوتی تماماً از نقوش سنتی هستند.^۱ (اشکال ۷۳ و ۷۴) این ویژگی های نمادینه سرو و خورشید در شریعت زرتشتی، جایگاه خود را به عنوان نقوش طلایه دار در زرتشتی دوزی و به تبع آن، پته و قالی کرمان گشوده است.^۲

شکل ۷۴ گل بادامی گلیم شیریکی پیچ

شکل ۷۳ درخت سرو به شکل عادی گلیم فرش

^۱ - مریم نویدی، ناصر شهسواری، بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان، صفحه ۸ تا ۱۲
^۲ - فریده طالب پور و نجمه خدمتی، بررسی نقوش، نمادها و ریشه یابی آن ها در پته معاصر کرمان دوره جدید، ص ۸

شیوه های اجرای طرح و نقشه در گلیم

روش ذهنی باف: در این تکنیک بافنده از ذهن خلاق خود کمک گرفته و با توجه به محیط پیرامون خود، نقوش حیوانات، گیاهان، وسایل زندگی و غیره را به صورت نمادی در ذهن خود پرورش داده و به صورت هندسی روی بافت پیاده می کند. در نتیجه آثار باقی مانده از خود را به عنوان میراثی برای نسل بعد به ارث می گذارد و به این ترتیب نقوش از نسلی به نسل دیگر منتقل می شود و هر نقش از اصالت و قداست خاصی نزد قوم بافنده برخوردار است.

روش استفاده از نقشه های شطرنجی: در این روش نقوش هندسی یا منحنی بر روی کاغذ شطرنجی درشت طراحی، نقطه چین و رنگ آمیزی می شود. هر خانه کوچک و مربع شکل نقشه شامل یک جفت چله یا دو تار (یک تار رو و یک تار زیر) می باشد. بنابراین چله کشی بر اساس نقشه انجام می گیرد و باید به ازای هر خانه نقشه در چله کشی دو تار در نظر گرفت به طور مثال اگر نقشه مورد نظر در عرض شامل ۱۱۱ خانه مربع شکل باشد باید به تعداد ۲۱۱ تار چله کشی انجام شود که با توجه به زیر و رو بودن چله ها به صورت یک در میان ۱۱۱ جفت چله خواهیم داشت که با تعداد خانه های نقشه برابر است. بعد از ساده بافی با توجه به نقشه اقدام به بافت مقدماتی میکنیم که به بافت پله ای یا چاک دار معروف است.

انواع نقشه: یک طراح می تواند طرح گلیم را به صورتهای زیر طراحی کند

نقشه کامل: در این روش نقشه گلیم به صورت کامل طراحی می شود.

نقشه (قدی): در این روش طراح اقدام به طراحی نصف عرض و تمام طول گلیم می کند. در واقع

نصف گلیم از جهت عمودی طراحی شده و به صورت قرینه بافته می شود.

نقشه (ربعی): در این روش طرح به صورت کشیده می شود و هنگامی که تا وسط گلیم بافته شد نقشه را برعکس کرده و نیمه دیگر آن را می بافند. در واقع گلیم از طول و عرض قرینه بافته می شود.

نقشه واگیره ای: در این روش قسمت کوچکی از طرح گلیم به صورت واگیره طراحی شده و چندین بار در طول و عرض گلیم به صورت تکراری بافته می شود.^۱

---

^۱- رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته، در رشته ارتباط تصویر، ص ۳۲

فصل اول

پیشینه نقوش جاندار گلیم و بررسی نمونه ها

نقش

در لغت نامه دهخدا در باره ی نقش آمده است: نقش عبارتست از نشان، ترسیم، طراحی و آشکار کردن چیزی را و در تعریفی از هربرت رید آمده است: توزیع خط و رنگ در یک سلسله تکرارهای معین و حاکی از درجه ای از نظم در یک میدان محدود، از این تفکر ساده که بگذریم به تقارن به جای تکرار یک طرح در سلسله های موازی یکدیگر، طرح را وارونه می کنند و در مقابل طرح قبلی قرار می دهند. این روش شاید از بعضی از امکاناتی که در فن بافندگی وجود دارد پدید آمده باشد که با آن توازن کامل به دست آید. نقش مورد استفاده گلیم بافهای ایللیاتی نیز همانند رنگهایی که به کار می برند، در بردارنده ی آرزوها و امیالشان می باشد و با بافت این نوع نقوش، ذهنیاتشان را عرضه می کنند. نقوشی را که امروزه مورد استفاده گلیم بافها و عشایر گلیم باف و بافندگان است، در جمع بندی کلان و کلی، تقسیم به پنج گروه تقسیم می شوند.

نقوش باستانی

این دسته از نقوش قدمت و سابقه ای طولانی دارند و نمونه آنها را میتوان بر روی آثاری که از حفاری های سیلک، بر روی جام مارلیک و قالی پازیریک و زربفتهای روزگاران نزدیک به ظهور اسلام و حتی گاه بر روی بعضی منسوجات دوره اسلامی نیز دید. به دلیل آنکه نمادهای سمبولیک ریشه در اعتقادات انسانها دارد سالها و قرنهای متمادی تکرار شده و از نسلی به نسل دیگر انتقال یافته تا به عشایر رسیده است که نقوشی نظیر: بز و خطوط موجی شکل به عنوان مظهر آب، سرو به عنوان مظهر سرسبزی دائم و عمر جاوید، علامت صلیب به عنوان مشخصه چهارفصل، چهار جهت، شاخ قوچ به عنوان مظهر باروری و شیر به عنوان سمبل جنگاوری. از آن جمله است^۱.

۱- آلستر هال و دیگران، گلیم، صص ۶۵ و ۶۶

نقوش ذهنی

نقوش قابل استفاده در انواع هنرها از جمله گلیم بافی می تواند درست به تعداد آدم هایی که به تجسم نقوش می پردازند، متنوع و متعدد باشند و این امر از آنجا ناشی می شود که هر انسان مجموعه ای از احساسات، عواطف، علایق، گرایز و سلیقه های متفاوتی است که به اشکال گوناگون مجال بروز و ظهور دارد و بسیاری از نقوشی که امروزه مورد استفاده بافندگان گلیم قرار می گیرد، عبارتند از نقوشی که زاینده ذهنیات و تصورات شخصی خودشان می باشد که در تولیدات دیگران به هیچ وجه دیده نمی شود.^۱

نقوش عینی

مشاهدات هر انسان تأثیر عمیقی بر ابداعات و خلاقیت هایش دارد و بی شک عشایر که تمام عمر خود را در دامان طبیعت و با مظاهر مختلف طبیعی می گذرانند، در جریان کوچ خود با گیاهان، جانوران و مناظر متعددی برخورد می کنند که هر یک از آنها می تواند تأثیر شگرفی به روحیه شان داشته باشد و به یقین قسمت اعظم نقوش متنوعی که مورد استفاده گلیم بافان قرار می گیرد، حاصل تماس و رویا رویی مستقیم آنان با طبیعت است.^۲

نقوش تقلیدی

زندگی متحرک عشایر امکان خوبی در اختیار آنان قرار می دهد تا در جریان جا به جایی های متعدد از شهرها و روستاهای مختلف بگذرند و با مظاهر مختلف فرهنگها و تمدنهای گوناگون روبه رو شوند و

---

^۱ - نوردون تاشکیران، ترجمه مهدیه سلیمی و محمد افروغ، مطالعه ی مفاهیم نمادین نقش مایه ها بر روی گلیم، ص ۸

^۲ - آلستر هال و دیگران، گلیم .، صص ۶۵ و ۶۶

طبیعی است که تداوم این تماس ها خواه ناخواه موجب تاثیر پذیری ها و تأثیرگذاری هایی می شود و در مواردی نیز تأثیر پذیری ها، دامنه ای آنقدر وسیع دارد که حالت تقلید به خود می گیرد و عینا توسط بافنده ای مورد استفاده واقع می شود که نمونه های متعددی از این گونه طرحها را نیز که اصلاتی ایلیاتی یا عشایری ندارد، اما بر اثر تکرار در هنر عشایر جایی برای خود باز کرده است، می توان دید. در مواردی حتی دیده شده که محصولی بافته شده یا طرح و تصویری خاص مورد توجه بافنده قرار گرفته و عمیقاً به نمونه سازی آن بر روی گلیم پرداخته است^۱.

نماد

نماد همانطور که در معنای خود کلمه نهفته، نمود چیزی یا شیی بوده و اشاره به یک معنی مستتر می کند و به نوعی جایگزین چیزی شده و بر معنای خاصی دلالت دارد. در این قسمت نمادگرایی در هنرهای تجسمی بررسی شده و زمینه های پیدایش نماد در هنر ایران آورده شده و به تعاریفی از نماد از چند منبع موثق پرداخته شده است. نماد پردازی جزو قدیمی ترین روشهای بیان مفاهیم محسوب می شود؛ به طوری که انسان بدوی غایات مطلوب خویش را در قالب نماد بیان کرده و می کوشید از طریق علائم نمادین حیوانی، انسانی، گیاهی، تلفیقی با هم نوعان خود ارتباط برقرار کند. در هنرهای تجسمی، نماد، تأویل بصری از یک موضوع انتزاعی از طریق تبدیل مشخصات پویای آن موضوع به صفات ویژه ی شکل، رنگ و حرکت و ... تعریف شده است. زمینه های پیدایش نماد در هنرهای تجسمی و به طور خاص در هنر ایران را می توان در دو بستر عمده بررسی کرد. آئینها و اسطوره ها بنا به سرشت و ویژگیهای مشترکشان با نماد پیوندی ذاتی دارند؛ زیرا همان گونه که نماد بر معنایی جز معنای ظاهری دلالت میکند، در اسطوره ها و آئینها نیز شاهد مفاهیمی خارج از حوزه ی درک مستقیم هستیم. به طوری که همواره برای ارائه آنها ملزم به استفاده از نمادها بوده ایم. اسطوره ها، بستر مناسبی جهت پیدایش و پرورش نمادها، به عبارتی موضوع خلاقیت و ابداع نمادها در هنرهای

^۱ - حبیبه شریف، مطالعه تأثیر عناصر موجود در طبیعت بر نقوش گلیم جیرفت، دوفصلنامه علمی - پژوهشی انجمن علمی فرش ایران، شماره ۳۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۵، ص ۶۵

تجسمی به شمار می روند. همان گونه که در « فرهنگ اساطیر » آمده: اسطوره به عنوان جلوه‌های از فرهنگ با خلاقیت قومی رابطه ای مستقیم دارد و اینجا، خلاقیت نوعی آفرینش هنری است. هنر و اسطوره خاستگاه و غایت یکسان دارند، مانند دو روی سکه. نقطه فاصله بین این دو یکی نحوه ی ارائه و به اصطلاح ظرف بیان آن دو است و دیگر اینکه پدید آورنده ی اسطوره، خلاقیت جمعی است و بیان کننده ی اعتقاد قومی و قبیله ای، ولی عامل خلق اثر هنری عموماً آفرینش فردی است. اما هر دوی اینها در نهایت به جامعه و فرهنگ تعلق دارند^۱.

شاید بتوان به صراحت راجع به هنر ایران این نظر را داد، که هنری است، نمادگرا. و کارکرد نماد را در رشته های متفاوت هنری ایران به وضوح می توان دید. این وجه و مشخصه هنر ایرانی ارتباط آن را با اسطوره و مفاهیم اسطوره ای تقویت نموده است. نماد سه خصوصیت بارز دارد: اول در طبیعت است دوم قراردادی است و سوم تکرار پذیر است. وقتی نمادی داستان داشته باشد تبدیل به اسطوره خواهد شد. در هر فرهنگی نمادهای روایت دار وجود دارد که به خاطر دارا بودن داستان، اسطوره گشته اند.

از قرن هشتم میلادی، در سرزمین هایی که گلیم بافته می شد، نوعی نگرش واحد در خلاقیت هنری و فنی پدید آمد که از پذیرفتن دینی واحد در میان مسلمانان نشأت می گرفت. پیش از آن شمن گرای^۲، جاندارگرایی^۳، یهودیت، مسیحیت، بودیسم و غیره متداول بود. این دین نوین استفاده از برخی نگاره ها و شیوه های بازنمایی را که مربوط به باورهای گذشته بود، منع یا تشویق می کرد. در کشورهای بافنده گلیم، دین اصلی اسلام، مسیحیت و بودیسم بود و نمادهای مربوط به این ادیان عمیقاً بر افکار طراحان تأثیری گذاشت. اغلب حیوانات شاخ دار به منظور بازنمایی نقش بز طراحی می شدند. اسلام در بازنمایی صورت و پیکر محدودیت هایی نشان داد و از طرف دیگر نسبت به تکرار

---

^۱ - رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته، ص ۴۴ و ۴۵

^۲ -واژه شمن از زبان تونغوزی سیبری گرفته شده و در اصل به معنای دانا است. شمن ها بر این باور هستند که به حالت خلسه روحی رفته و با نیروهای طبیعت همراه شده و مسائل را حل و فصل کنند.

^۳ - به معنی آنیمیزم یا توتیمیزم یا فیتیشیزم است که در همه جای دنیا رواج داشته و به معنای پرستش مظاهر طبیعی است.

انحناها، و زوایا و اعداد علاقه نشان داد. نقش و نگاره های این دوران رابطه مستقیمی با دین دارد. خرافات، نمادهای تصویری و اعتقادات مربوط به نگاره های گوناگون، نسل به نسل تغییر می یابد و پیچیده تر می شود و جزئی از افسانه ها و فرهنگ بومی می گردد. معانی اصلی از میان می رود و نگاره ها باقی می مانند.^۱

طرح و نقش جانداري و پیشینه ی آنها در گلیم شیریکی پیچ

نقوش گلیم هر منطقه توسط بافندگان همان منطقه ذهنی بافی می شود و در بر گیرنده یکسری نقوش اصیل و منطقه ای است. شیریکی پیچ بافته هنرمندان سرزمین خشک کویر و هنر دست زنان و کودکان عشایر و روستایی، که خلاقیت ذهنشان آثار جاودانه می آفریند. شیریکی پیچ یکی از انواع دشوار و وقت گیر گلیم است که در کرمان خصوصاً مناطق عشایری سیرجان بافته می شود و از دور، نمایی شبیه قالی دارد و به علت زیبایی و کیفیت بافتش شبیه قالی است و آن را مادر قالی می نامند. شیریکی پیچ اصولاً هنری است عشایری، که از طریق اسکان و تردد عشایر در استان کرمان رواج یافته و کسانی که در حال حاضر مشغول تولید آن هستند، آن را از عشایر آموخته اند. رنگ در این بافته ها معمولاً محدود، غالباً قرمز، آبی و سبز تیره است.^۲ البته در چند سال اخیر رنگ هایی چون کرم و سایر رنگ ها به این مجموعه پیوسته اند. شیریکی پیچ، بافته های مختلفی را شامل می شود، از جمله: گلیم، نمکدان، کیف، سفره، روکرسی، جُل اسب و غیره که در متن این بافته ها خصوصاً گلیم ها مانند اکثر دست بافته های افشار از گل های تزئینی کوچک و سفید استفاده می شود. نقشمایه های گلیم شیریکی پیچ بسیار متنوع است. (اقتباس شده از مصاحبه های انجام شده با افراد محلی) اگر چه احساس می شود تعداد طرح ها محدود است، اما بافنده ی روستایی و عشایر، با ذهن خلاق خود

^۱ - آلستر هال و دیگران، گلیم، صص ۶۶ و ۶۵

^۲ - آلستر هال و دیگران، گلیم، صص ۱۷۲ و ۱۷۳

چنان نقش مایه ها را کنار هم می گذارد که هر چند نقش مایه ها تکراری است، اما حاصل بافته ای دلنشین از هنر دست بافنده هنرمند است، او می داند چگونه باید تابلویی خلق کند که نمود طبیعت و انتزاع آنچه می بیند، باشدطرح های شیریکی پیچ که امروزه به روی دار می روند، عبارتند از : انواع گلدانی ، گل فرنگ (موسی خانی)، طرح ترنج دار، نقش گل جنگلی، گل سه کله، گل شول، گل حشمتی، گل بادامی، گل خشتی بندی و طرح های تلفیقی که در واقع استفاده یک نگاره به خصوص، همراه جزئی دیگر مانند ترنج است .بافنده شیرکی پیچ همچون سایر بافندگان گلیم، آنچه را می بیند انتزاع می کند .نقش حیوانات و پرندگان کاملاً انتزاعی و تجسم ذهن بافنده است و شامل حیواناتی چون :شتر، بز، آهو، سگ، گربه، شتر و پرندگانی چون :بوقلمون، طاووس، گنجشک، کبوتر و غیره می باشد،نقوش حاشیه :علاوه بر نقوش حاشیه که در بالا نام برده شد، انواع موتیفها را می توان در حاشیه اشاره کرد .از انواع حاشیه ها به این موارد می توان اشاره کرد :حاشیه هفت رنگ، حاشیه مداخل، قلیچ بافی، بازوبندی، حاشیه دعا، پروانه، چهار بره، عنکبوت، کبک و... در اصطلاح گلیم بافان مناطق مختلف آن دسته از نقوشی که با ابعاد و اندازه کوچک در میان نقوش اصلی حاشیه و متن بافته می شوند و در واقع فضاهای خالی بین نقوش را پر می کنند، این نقوش را (پرکن) می نامند .کاربرد خرده نقش ها در شیرکی پیچ رواج دارد و بعضی از آنها به گونه ای درشت تر به صورت گلهها و نقش های اصلی نیز بافته می شونداز جمله این نقش ها می توان موارد زیر را نام برد: انواع قلاب، گل چارقده، گل وکیل، کفگیر، گل ستاره، چرخک، قلمرو، انواع نقوش هندسی، ترنج و اینها و صدها نقش تزئینی دیگر است که شیریکی پیچ را می سازد و به کارگیری نقش های اصیل و سنتی است که این هنر را جاودانه ساخته است و بیانگر هویت مردمی است که صدها سال بافندگی و نقش آفرینی را حفظ کرده اند. بافندگی روستایی و عشایری یکی از شیوه های دلنشین و ظریف است که اصالت خود را تا اندازه بسیار نگاه داشته است .طرح و نقش شیرکی پیچ، چندان یکسان نیست و از تنوع کافی برخوردار می باشد.

نقوش منطقه رایینی با ایل افشار، و نقوش این دو طایفه با طایفه شول متفاوت است. هر چند که طرح کلی یکسان است و بسیاری از نقوش بین کلیه ایلات مشترک می باشد، ولی گاهی بعضی از بافندگان نقش خود را از محدوده نقوش هندسی فراتر می برند و اغلب از ترکیب نقوشی غیر متقارن، نوعی نقش جدید به وجود می آورند^۱.

---

^۱ - مریم نویدی، ابولقاسم دادور، ناصر شهسواری، بررسی طرح ها و نقوش قالی افشار یاف سیرجان، صص ۱۳ تا ۱۳

اردک :

هنر ایرانی بازتاب نمادین و رمزگونه واقعیات و حقایق است. فرهنگ اسطوره ای - نمادین ایران با طبیعت و عناصر زمینی و آسمانی آن پیوند تنگاتنگ دارد. از دیرباز شرایط زندگی کشاورزی در مرز و بوم ایران موجب وابستگی مردم به آب و در نتیجه تکریم این عنصر مقدس بوده است. حضور عناصر مرتبط با آب، مانند گیاه و پرند، و به ویژه مرغابی و اردک، در ادوار مختلف تاریخ هنر ایران حاکی از پررنگ بودن باورهای مبتنی بر طبیعت نزد ایرانیان است از آنجا که نقش این پرند در دوران ساسانی و اوج آن‌اهیتاپرستی به وضوح در هنرها جلوه گر شده است می توان این فرضیه را مطرح کرد که مرغابی و اردک نمادی از آن‌اهیتا، ایزدبانوی باروری، و آب های پاک باشد.^۱ از سوی دیگر، با توجه به گذشته های دورتر، مرغابی و اردک می تواند به منزله پرند ای نقش شده باشد که در نی زارهای ایران فراوان بوده و پرند بومی منطقه محسوب می شده است. نقش مرغابی و اردک بر ظروف و اشیاء در هنرهای تزئینی و کاربردی ایرانیان دیده می شود و تداوم آن در هنر دوران اسلامی تا عصر صفویه نیز مشهود است. این نقش در تاریخ بارها تکرار شده است، اما چندان به چرایی حضور مداوم آن توجه نشده است. به نظر می رسد هنرمندان در ابتدا دیدی واقع گرا به مرغابی سانان داشته اند و آنچه در محیط خود مشاهده می کرده اند را به تصویر می کشیده اند و به مرور زمان نقش مرغابی به صورت نمادین درآمده و دارای بار معنوی و سلطنتی شده است تا آنجا که در اوج این فرایند مرغابی و اردک به صورت نمادی ایزدی نقش شده است. در نهایت با گذشت زمان و تحول باورهای مردمان به نقشی صرفاً تزئینی افول می کند.^۲ در کتاب منطق الطیر هم اردک، ظاهراً ناظر است به نوعی مرغابی های سفید. از آنجا که شوخ و چرک بر جامه سپید زود آشکار می شود، در میان عارفان و صوفیان ایرانی همیشه بر سر انجام امور خرق عادت و کرامت بحث و جدل فراوان بوده است. بط یا به زبان امروزی ما مرغابی یا اردک که عطار روایت می کند، مدام در آب است و غسل به جا

^۱ - شکیلا کریمی، نمادشناسی نقش مرغابی سانان در آثار هنری ایران، فصلنامه هنر و تمدن شرق، سال هفتم، شماره ۲۶، زمستان ۱۳۹۸، صص ۲۲ و ۲۳

^۲ - مجید بهره ور و همکاران، گونه شناسی شخصیت پرندگان در منطق الطیر، فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره شناختی، شماره ۴۱، زمستان ۱۳۹۴، ص ۱۵

می‌آورد. او خود را پاک از هر گناه و بدی می‌داند و مدام از کراماتش حرف می‌زند. روی آب می‌ایستد، سجاده بر آب می‌افکند و روی آب نماز می‌خواند. اردک سفید رمز زاهدانی است که همواره در پی شستشوی جامه و پاک نگاه داشتن آن‌اند. در اساطیر قدیمی و باستان هم اردک واسطه بین دریا و آسمان است و یکی از موجوداتی است که تجدید زمین بعد از طوفان نوح کمک کرد. در کل این پرنده نماد رضایت و خشنودی و ازدواج و فداکاری است و طبق سنتهای عبری نماد جاودانگی است^۱.

بز:

از جمله نقش‌هایی است که در گلیم به فراوانی استفاده می‌شود. نماد باران و آب و حاصلخیزی است. که از قدیم طبق سنتها و اعتقادات مردم در گلیم به کار می‌رود. بر اساس داستانی اساطیری مربوط به ایران نخستین انسان روی زمین کیومرث بود که در شاهنامه فردوسی از آن بعنوان نخستین پادشاه نام برده شده است. کیومرث حدود چهل سال بر زمین زندگی کرد و سپس با اهریمن زشتی‌ها در افتاد و به دست اهریمن کشته شد. دو قطره خون کیومرث بر زمین می‌چکد و از آن یک بوته ریواس دو شاخه می‌روید. این دو شاخه ریواس برهم می‌پیچند و از یک شاخه ی آن پسر زیبایی جوانی به اسم **مشی (ماری)** و از شاخه دیگر آن دختر زیبایی جوانی به اسم **مشیان (ماریانه)** متولد می‌شود و چون آنها غذا خوردن را نمی‌دانستند، خداوند فرشته‌ای را قالب یک بزکوهی سفید رنگ می‌فرستد تا مشی و مشیان را شیر بدهد. این بزکوهی تا آنها غذا خوردن را یاد بگیرند به آنها شیر می‌دهد، آنها بعد از گذشت سالیان بزرگ می‌شوند و روز سیزده فروردین با هم ازدواج می‌کنند. به اعتقاد من دلیل اینکه ما ایرانیان در روز سیزده فروردین سبزه گره می‌زنیم به نوعی برگرفته از همین داستان اساطیری است. از این منظر به باور مردم ایران باستان، بزکوهی مظهر فرشته‌ای است که خداوند برای بقا و ادامه‌ی حیات نسل بشر فرستاده است. نقش بزکوهی برای ایرانیان باستان نوعی مانیفست بوده که رویکردی مقدس داشته است و این قداست بر نقش‌هایی قابل

^۱ - رضا خزایی، بررسی نقوش دست‌بافته‌های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته، ص ۷۸

مشاهده است که هنرمندان شاخ های بزکوهی را به شکل لوزی کشیده اند و لوزی در خط ایلام کهن و میانه هیو یعنی تقدیس است. از همین رو هر جا که گذر آب باشد نقش های فراوان بزکوهی را می بینیم و مضمون آن آبخواهی است و بیان ارزش و اهمیت بی بدیل عنصر آب در نزد مردمان ایران باستان.

گوزن:

مظهر تیز پایی و طول عمر و وقار است و در باورهای اساطیری نماد نیروی بدنی و قدرت در دویدن است شاخ های آن نماد خورشید بوده و اغراق در نمایش شاخ ها نشانه گله داری و کشاورزی است شاخ گوزن با هلال ماه در ارتباط بوده و هر جا که گوزن هست آب هم هست شکل شاخ های گوزن یادآور زندگی درخت و رویش مجدد شاخ ها در هر سال گوزن را سمبل احیاء زندگی جدید کرده است.

شتر:

نمادی از ثروت و کامیابی را نشان می دهد. معمولاً شتر بخشی از شیربهای یک نو عروس را نشان می دهد و بنابراین در قالیها و گلیمهایی که به عنوان جهیزیه عروس یک دختر بافته می شود مشاهده می شود تصویر شتر نقش شده در قالی و گلیم ها نماد و نشانه خوشبختی و ثروت برای بافنده صاحب قالی است. اشاره ای که در قرآن به شتر شده است به عنوان آیه ای بزرگ بر چگونگی خلقت است نماد بردباری در گرسنگی، اطاعت و تحمل در سختی است.^۱

^۱ - رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته، ص ۷۸ و ۷۹

درخت سرو :

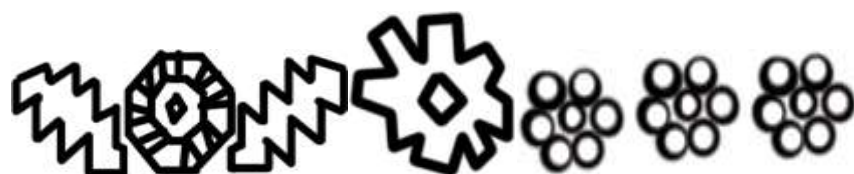

سیر تحول و تطور سرو به صورت نگاره بته ای و گلیم قالی طرح سرو و بید بسیار طولانی و پر پیچ و خم که قابل تفکیک به مراحل قبل از اسلام و بعد از اسلام است . وجه تمایز مرحله یکم در منزلت خاص سرو بوده ، بعنوان درخت مقدس و یک مظهر رمزی مذهبی و نشانی از خرمی و همیشه بهاری و مردانگی که سرآغاز آن هنر عیلامی – آشوری و سرانجام آن هنر هخامنشی است . اما در ادوار بعد از اسلام مفهوم مقدس خود را از دست داده و صرف یک نقش سنتی در هنرها بکار می رود. سرو درختی است که در تمامی فصول سبز بوده و هنگام وزش بادهای شدید انعطاف زیادی دارد . این نگاه که امروز آن را بته هم می نامند، پیشینه ای بس کهن دارد و در آثاری چون ترمه، زری، مینیاتور، قالی و پارچه و در معماری بسیار دیده می شود.

درخت زندگی:

در تمدن ایران، درخت زندگی «هوم» نام دارد که در دنیای مینوی ایزد است و در دنیای مادی گیاه، دشمنان را دور می سازد، درمان بخش است و سرور گیاهان به شمار می آید. هوم آسمانی را پسر اورمزد به شمار آورده اند و او را موبدی آسمانی دانسته اند که همانند موبدان به خدایان فدیه نثار می کند. فشردن آیینی این گیاه با پدیده های آسمانی همچون تابش خورشید و بارش باران پیوستگی دارد. فشردن این گیاه نوعی قربانی غیرخونین است. این قربانی خاصیت حیات بخشی دارد. قربانی شدن او موجب شکست شر است. این گیاه خودبه خود نیرو می دهد و شفا می بخشد و اگر آن را تقدیس کنند نیرویی معجزه آسا پیدا می کند. درخت چنان جایگاهی داشته که حالت تقدس و احترام آمیز آن حتی نزد هنرمندان شهرت فراوان دارد . نماد پردازی درخت جهان به معنای نماد پردازی کل کیهان است.

گل:

گل که ارتباطی وسیع با زمین مادر و ایزد بانوی باروری دارد و همین معنا به طور مشابه در نقوش موزون و بدیع به صور مختلف در طراحی فرش ایران دیده می شود. زاده شدن انسان از زمین، عقیده ای جهانی است. این احساس ژرف برون آمدن از زمین و زاده شدن از آن، مانند باروری فرسوده ناشدنی زمین و زندگی بخشیدن به عناصر حیات همچون درخت، گل سبزه و رود است.^۱

در این فصل جاندار به معنای داشتن زیست در نظر گرفته شده و شامل هم جانوران و هم گیاهان می باشد. لذا آنها را باهم مورد بررسی قرار می دهیم .

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
حاشیه عنکبوت	سپر و دفاع	
شیر	نمادی از قدرت و یا تعبیری از حضرت علی (ع)	
اردک	نماد آب	
گنجشک (چغوک)	نماد سرسبزی	

^۱ - رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته، ص ۷۸

گنجشک (چغوک)	نماد سرسبزی	
طاووس	نماد خوش اقبالی و بیشتر به دلیل کم بودن استفاده می شود	
طاووس	نماد خوش اقبالی	
گل	نماد رویش	

نقوش جانداري مورد استفاده در گلیم کرمان

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
گل و کیل	نماد رویش	
پروانه	نماد شادمانی	
کپی گل	رویش	
شتر	نماد خوش اقبالی و باعث وفور نعمت در شکار و برداشت محصولات است	

آهو	نماد ورزیدگی	
حاشیه گل و برگ	نماد رویش	

ادامه نقوش جاننداری مورد استفاده در گلیم کرمان

در قرن نوزدهم، بافندگان کرمانی، بسیاری از نگاره های منسوجات هندی را چون طرح های گل دار را وارد دست بافته های خود کردند. در اینجا طرح هایی از حیوانات وحشی و رام را با نگاره های گل دار و تاکستان ها در هم آمیختند^۱.

طرح های حیوانات وحشی و رام را با نگاره های گل دار و تاکستان ها

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
بز - بزغاله	مظهر پدیده های جوی بویژه باران	
طاووس	نماد خوش اقبالی - ایزد آب در اسطوره های ایرانی	
احتمالا درخت سرو	نماد سرسبزی و عمر دایم	

^۱ - آزاده سوری، پژوهشی در نقش پردازی گلیم قشقایی فارس، نشریه هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی دوره ۲۳، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۷، صص ۳ و ۴ (تطبیق)

درخت زندگی	نماد فنا ناپذیری	
گوزن	اغلب حیوانات شاخدار، نماد آب و باران	
بز-بزغاله	نماد باران	
از حیوانات تلفیقی، بز با دم طاووس	از حیوانات تلفیقی، بز با دم طاووس - نماد باران	
حاشیه گل و برگ	گل در میان دو ماهی یا برگ تجرید یافته	

این طرح ها اغلب توسط عشایر ایران بافته می شوند و اغلب نگاره ها و تزیینات طرح ملهم از ذهن بافندگان است. در این طرح ها قرینه بودن چندان معنا ندارد و حتی همین ویژگی و سادگی نقوش از عوامل اصلی زیبایی طرح های این گروه است. معمولا تفاوت کمی بین دست بافته های افشار و گروه های دیگر به چشم می خورد طرح های آنها شباهت فراوانی به دست بافته های شوشتر دارد.

بررسی نمونه های جاننداری در گلیم شیریکی پیچ

نمونه اول را با گلیمی با طرح سه کله سیرجان با نقش مایه های جاننداری بررسی می کنیم.

که در مناطق ترکمن نشین ما به فرش مکی معروف بوده است. در اکثریت آنها در متن گلیم دارای طرح لوز لوز بوده و یا از طرح های محرمانت نیز از آن استفاده می شود. در ضمن برای شلوغ کردن از نقوش هندسی و حیوانی پرکن هم به وفور استفاده می شود. که از پرنده گانی نظیر اردک گرفته تا پستاندارانی مثل شر فراوان دیده می شود.

شکل ۷۵ سه کله سیرجان

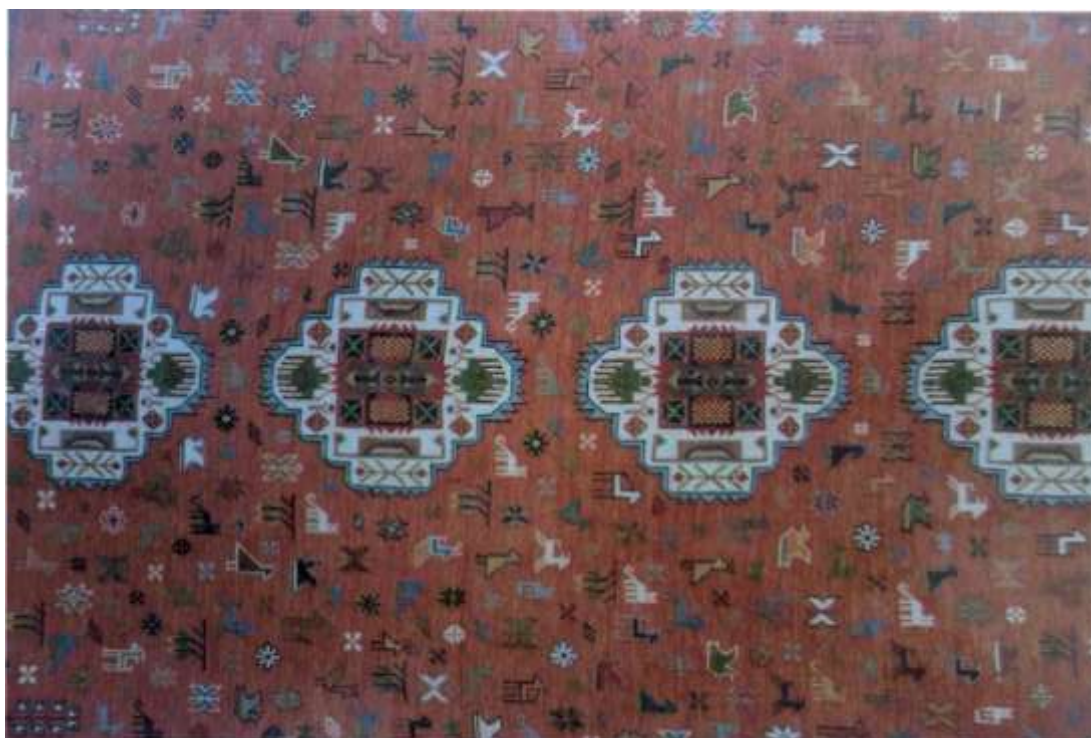
عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
گنجشک	پیام رسان بهار	
شیر	نماد قدرت	
اردک	وفور آب	
طاووس	نماد خوش اقبالی	

اردک	وفور آب	
بز-بزغاله	نماد باران	
شتر	نماد خوش اقبالی و باعث وفور نعمت در شکار و برداشت محصولات است	
پروانه	نماد شادمانی	
بز-بزغاله	نماد طلب باران	
گل	از طرحهای پر کننده	
درخت	نماد سرسبزی و فنا ناپذیری	

نمونه دوم بررسی گلیم شول

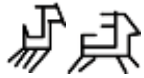

خواستگاه این نوع گلیم و مرکز تولید و نیز نوآوری در شکل و طرح و بافت این نوع گلیم، روستای دارستان سیرجان بوده است. در این منطقه طرح‌ها بیشتر الهام گرفته از طبیعت است که در محل زندگی آنان وجود دارد، مانند نقش بز، پرنده و درخت که در گلیم‌ها دیده می‌شود. ممکن است به صورت طرح بندی باشد، یعنی یک قطعه از طرح در سر تا سر گلیم چه در طول چه در عرض تکرار شده باشد. طرح هندسی هم در بافته‌ها نشان دیده می‌شود گلیم‌ها ی این مناطق صادراتی هستند و برای کشورهای اروپایی سفارش می‌گیرند. گلیم‌ها ی امروزی با استفاده از طرح‌ها و نقش‌های که به بافندگان داده می‌شود آماده می‌شود و طرح‌ها اصالت دیرین را ندارند. در گذشته همه گلیم‌ها به رنگ خود پشم بافته می‌شد و رنگ دیگری نداشت.

شکل ۷۶ گل شول (شول نام طایفه ای د منطقه سیرجان.)

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
طاووس	نماد خوش اقبالی	
گنجشک	پیام رسان بهار	
بز-بزغاله	نماد باران	
شیر	نماد قدرت	

پروانه	نماد شادمانی	
گل هشت پر	نماد سرسبزی	
درخت	نماد سرسبزی	
بیز-بیز غاله	نماد باران	
اردک	فراوانی آب	

نمونه بعدی گلیم با طرح بندبندی سیرجان^۱

شکل ۷۷ گلیم با طرح بندبندی سیرجان

^۱ - رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته، صص ۱۱۰ تا ۱۷۸

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
بز-بزغاله	نماد باران و آب	
طاووس	نماد خوش اقبالی	
نقش گل	نماد سرسبزی	
گنجشک (چغوک)	پیام آور بهار	

نمونه چهارم گلیم با طرح لوز و بررسی نمونه جاننداری در آن

یکی از نقوش یا نمادی که در طول قرون گذشته در گلیم های عشایری بسیار تکرار شده است نماد لوزی یا لوزی تو در تو است. این نگار گاهی با چند نگاره دیگر ترکیب شده تا قدرت بیشتری داشته باشد. گذشتگان ما از این نقش برای دفع چشم زخم در دستبافته های خود استفاده می کردند. آنها اعتقاد قلبی داشتند که با این نقش می توانند مقابل چشم زخم را بگیرند

شکل ۷۸ گلیم با طرح لوز لوز

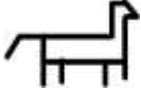

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
گوزن	اغلب حیوانات شاخ دار نماد باران محسوب می شوند.	
از حیوانات تلفیقی	نماد آزادی	

نمونه پنجم گلیم با طرح سه ترنج و بررسی نقوش جانداري^۱

شکل ۷۹ گلیم با طرح سه ترنج

^۱ - رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته، صص ۱۱۰ تا ۱۷۸

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
شتر	نماد خوش اقبالی و باعث وفور نعمت در شکار و برداشت محصولات است	
بز - بزغاله	نماد آب	
بزغاله	نماد باران	
پروانه	نماد شادمانی	
طاووس	نماد خوش اقبالی	
گل	نماد سرسبزی	

فصل دوم

نقوش هندسی در گلیم شیریکی پیچ با بررسی نمونه ها

در این فصل سعی گردیده تا موارد استفاده از نقوش هندسی در گلیم شیریکی پیچ سیرجان مورد بررسی و پیشینه آن نیز مورد مذاقه قرار بگیرد. نقوش هندسی مورد استفاده در گلیم شیریکی پیچ به دو فرم اصلی تقسیم بندی می گردد. اولین بخش آن نقوش هندسی مطلق مثل دایره و مستطیل و غیره می باشد که اغلب دارای معانی خاص نمی باشد و به جهت کاربرد فراوان جز لاینفک بافت و طراحی، شده است و گاهی هم دارای معانی و نماد می شود. اما در مورد دوم که شامل نقوش هندسی ترکیبی است مثل ستاره و چرخ و برگ نماها و نمادهای مربوط به آب و موج و هر آنچه که در رابطه با غیر جاندار است و نمادی از آن است و با دیدن آن مفهومی برای ما متواتر می شود صحبت زیادی می توان بر زبان و بر روی کاغذ جاری ساخت. لذا بر آن هستیم تا آنها را با بررسی نمونه ها معرفی نماییم.

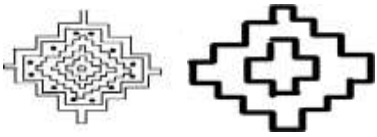

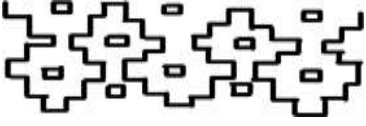

نمونه اول^۱

شکل ۸۰ نقش سه ترنج گلیم شیریکی پیچ

^۱ - رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته، ص ۵۴

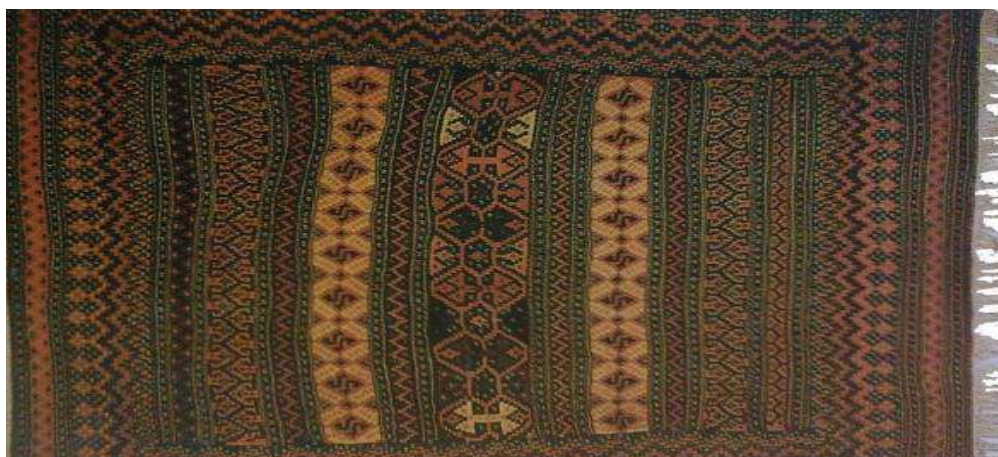
طرح های پیچیده فراوانی چون لاله عباسی، ردیف هایی از نگاره های متصل به هم، نگاره های ترکی و طرح های بلوچی با شیوه ی پودهای معلق و نیز طرح های باستانی مانند صلیب شکسته که در این دست بافت مشاهده می شوند.

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
چلیپا در قالب پلکانی	نماد چهار فصل، چهار دوره زندگی و...	
حاشیه مداخل	خطوط موجی شکل، نمادی از آب جاری	
حاشیه متداخل	نگاره های لاله عباسی	
گل	گل رز از مشخصات افشار	
قلاّب	اژدهای دو سر-نماد قدرت	

نمونه دوم

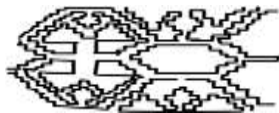

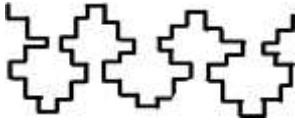

نمونه دوم یک گلیم شیریکی پیچ با طرح محرّمات است که مورد بررسی قرار می گیرد .

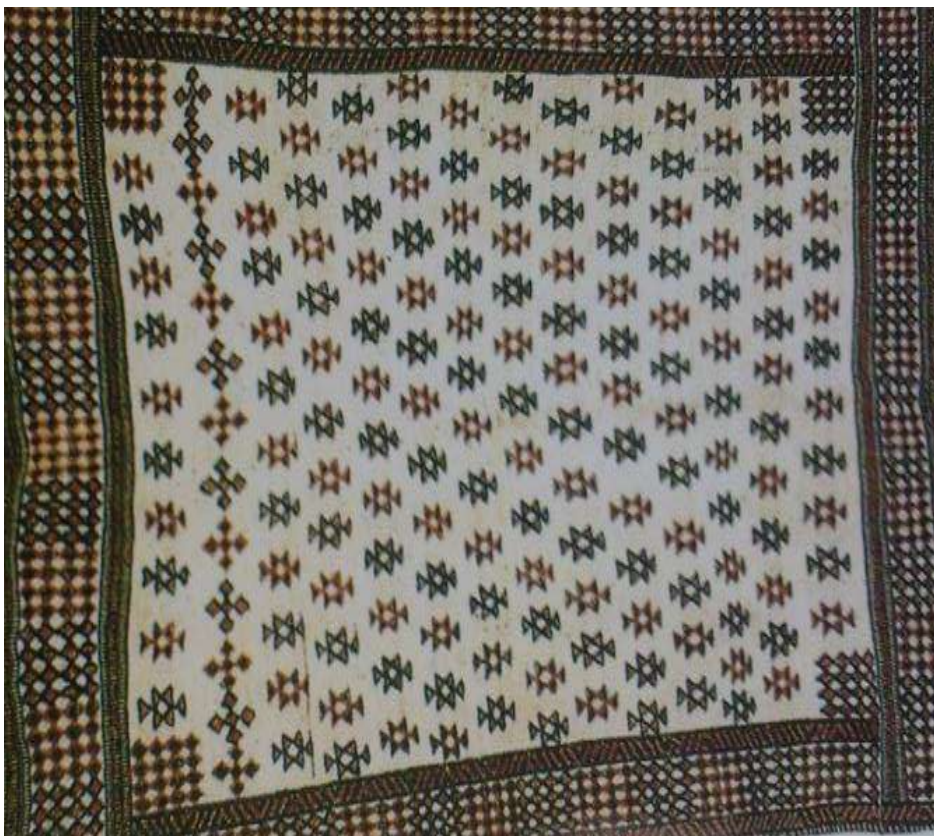
شکل ۸۱ نقش محرمات (راه راه)

این دست بافت به احتمال زیاد به شکل جانماز مورد استفاده قرار می گرفته است. با این که هیچ طرح قوسی شکلی در متن وجود ندارد، اما اشکال صلیبی، نوعی حالت گریز از مرکز به آن داده است.

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
نقش شاخ قوچ	مظهر برکت و قدرت	
اژدها	طرح ترکی -در این طرح، نقش اژدها مشاهده می شود.	
حاشیه متداخل	شاخ قوچ-نماد باران خواهی	
حاشیه متداخل	نگاره لاله عباسی	
حاشیه کجک	نمادی از آب جاری	

نمونه سوم

نمونه سوم یک گلیم شیریکی پیچ با نقش واگیره ای است که مورد بررسی قرار می گیرد.^۱ منظور از استعمال واژه بندی این است که یک قطعه کوچک از یک طرح در سرتاسر فرش چه از جهت طول و چه از سمت عرض تکرار گردد. چون این قطعات در مرحله تکرار به هم می پیوندند، آن را بندی یا واگره می نامند.

شکل ۸۲ گلیم شیریکی پیچ با نقش واگیره ای (طرح لوزی شکل پله ای با صلیبی در قسمت مرکزی)

بافته ی سیرجانی این گلیم، طرح ها را در دو اندازه ی مختلف به وجود آورده است. وقتی که به این گلیم از نزدیک نگاه می کنیم، طرح لوزی شکل پله ای با صلیبی در قسمت مرکزی، طرح اصلی آن را

^۱ - رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته، ص ۴۱

بوجود می آورد. اما زمانی که از دور به آن نگاه میکنیم، طرحی (مانند با رنگ های تیره در این دست بافت مشاهده می شود).

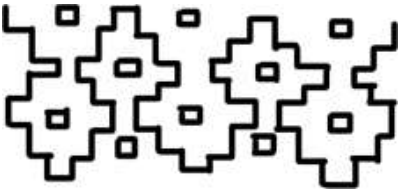
عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
ستاره	نماد شادمانی	
ستاره	نماد شادمانی	

نمونه چهارم

نمونه چهارم یک گلیم با طرح بند بندى سیرجان است که مورد بررسی قرار می گیرد. در این گلیم عناصر حیوانی و گیاهی و هندسی در هم آمیخته اند. که مد نظر ما فقط نقوش هندسی و انتزاعی است.

شکل ۸۳ طرح بند بندى سیرجان

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
چرخک	نشان دوک ریسندگی	
حاشیه متداخل	طرح لاله عباسی	

نمونه پنجم

نمونه پنجم یک گلیم با طرح لوز لوز سیرجان است که مورد بررسی قرار می گیرد. در این گلیم عناصر حیوانی و گیاهی و هندسی در هم آمیخته اند. که مد نظر ما فقط نقوش هندسی و انتزاعی است.

شکل ۸۴ یک گلیم با طرح لوز لوز سیرجان

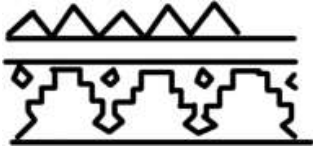

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
حاشیه قلاب	ترکیبی از طرح ازدهای دوسر-نماد قدرت	
حاشیه گل و برگ	نماد چشم زخم	

نمونه ششم

نمونه ششم یک گلیم با طرح سه ترنج سیرجان است که مورد بررسی قرار می گیرد. در این گلیم عناصر حیوانی و گیاهی و هندسی در هم آمیخته اند. که مد نظر ما فقط نقوش هندسی و انتزاعی است. همانطور که در شکل ۸۵ ملاحظه می فرمایید ابتدا باید به سه لوزی که ترنج نام گذاری شده توجه کرده و سپس تصاویری انتزاعی از گلدان در مرکز ترنج ها و نیز شکل‌های انتزاعی که نماد شکار است مورد توجه قرار می گیرد.

شکل ۸۵ سه ترنج سیرجان

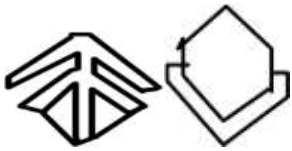
عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
حاشیه کجک و متداخل	نماد آب	
گل و برگ تجرید یافته	نماد چشم زخم	

نمونه هفتم

نمونه هفتم یک گلیم با طرح سه ترنج سیرجان است که مورد بررسی قرار می گیرد. در این گلیم عناصر حیوانی و گیاهی و هندسی در هم آمیخته اند. که مد نظر ما فقط نقوش هندسی و انتزاعی است. همانطور که در شکل ۸۶ ملاحظه می فرمایید ابتدا باید به سه لوزی که ترنج نام گذاری شده توجه کرده و سپس تصاویری انتزاعی از گلدان در مرکز ترنج ها و نیز شکل‌های انتزاعی که نماد شکار است مورد توجه قرار می گیرد.

شکل ۸۶ گلیم با طرح سه ترنج سیرجان

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
گلدان	نماد سرسبزی	
از عناصر پر کننده	نماد شکار	

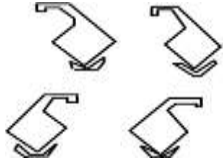

نمونه هشتم

نمونه هشتم یک گلیم با طرح بته قبادخانی سیرجان است که مورد بررسی قرار می گیرد. در این گلیم عناصر حیوانی و گیاهی وجود ندارد و فقط نقوش هندسی وجود دارد. حدود صد و بیست سال قبل قباد خان قشقایی یکی از ایلخانان قشقایی مسافرتی به کشور هندوستان و شهر بمبئی داشته در بازگشت که از راه دریا می آمده مسیرش محل قشلاق طایفه کشکولی کرمانی بوده و مهمان کلانتر طایفه حاج عبدالله کشکولی میشود قبا و یا ارخالقی بر تن داشته که دارای گل و بوته های درشت و جذاب و قشنگ نظر حاجیه جهان بی بی همسر با سلیقه حاج عبدالله کشکولی را جلب می نماید اظهار می دارد گل و بوته های آقای خان که در قبا دارد برای نقش قالی بسیار مناسب است از آن جایی که خوانین همیشه از مناعت طبع متعالی و بذل و بخشش برخوردارند فوراً ارخالق یا قبا را به بی بی هدیه می کند بی بی در طایفه کرمانی بافندگان چیره دست و خلاق و مبتکران بسیاری سراغ داشته از جمله بانو کربلایی بنیراز همسر مراد کرمانی و دختر تازه بعرصه رسیده اش گاجهان بهترین و با سلیقه ترین بافندگان بوده اند. ارخالق و یا قبای خان را برا آنها می فرستد بلافاصله قالی ۳*۲

ذرعدار کرده تا عید همان سال قالی شش متری به نقش گل و بوته های اهدایی خان در ردیف های مناسب و با سلیقه و ابتکار جالب و رنگ آمیزی دلپذیر بافته میشود که مورد تقدیر و تحسین همه بالاخص حاج عبدالله کلانتر و همسر با ذوق و با سلیقه اش جهان بی بی قرار می گیرد و از این به بعد بنام بوته قبا خانی چون از نقش ارخالق قباد خان بوده نامیده شد و در دست عموم قرار گرفته .

شکل ۸۷ گلیم با طرح بته قبادخانی

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
بته قباد خانی	نماد رویش	
حاشیه هفت رنگ	بازدارنده	

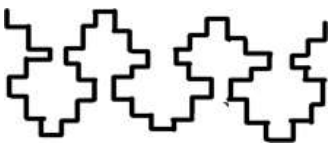

نمونه نهم

نمونه نهم یک گلیم با طرح دو ترنج سیرجان است که مورد بررسی قرار می گیرد. در این گلیم عناصر حیوانی و گیاهی و هندسی در هم آمیخته اند. که مد نظر ما فقط نقوش هندسی و انتزاعی است. از نحوه پیدایی این نقش و شکل اولیه دو ترنج اطلاع دقیقی در دست نیست. برخی آن را صورت تغییر یافته ای از نقش خورشید و برخی آن را همان نقش حوض می دانند که به تدریج و با تغییر معماری حوض، طرح ترنج نیز به اشکال لوزی، شش گوشه و هشت گوشه بدل شده است.

شکل ۸۸ گلیم با طرح دو ترنج سیرجان

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
از عناصر پرکننده	نماد شکار	
ستاره	نماد شادی بخش	
چرخ	دوک ریسندگی	
حاشیه قلاب	نماد وصل	
حاشیه متداخل	طرح لاله عباسی	

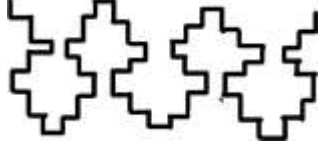
نمونه دهم

نمونه دهم یک گلیم با طرح سه کله سیرجان است که مورد بررسی قرار می گیرد. در این گلیم عناصر حیوانی و گیاهی و هندسی در هم آمیخته اند . که مد نظر ما فقط نقوش هندسی و انتزاعی است. طرح سه کله از رایج ترین گونه نقشه های گلیم های افشاری است که بافت آن با تفاوت هایی اندک

در نقش پردازی، در مناطق افشار نشین کرمان رواج دارد. نام گذاری این طرح بر اساس ساختار آن است که سه کنگره چلیپا مانند در انتهای عرضی زمینه قالی قرار می گیرد، که بافندگان منطقه هر کدام از آنها را یک کله به شمار می آورند. در فاصله بین کله ها نیز قاب های لوزی شکل با نقوش قلاب مانند قرار گرفته است. وجود ردیف نقش های هندسی - گیاهی معروف به آبشار در کناره طولی دو طرف زمینه قالی، از ویژگی های قالی های سه کله است. در طرح کلی یک تقارن مرکزی حکمفرماست.

شکل ۸۹ گلیم با طرح سه کله سیرجان

عنوان به گویش منطقه	نماد	عناصر
چرخک چهار وجهی	نماد شکار و چشم زخم	
حاشیه متداخل	نماد دوستی	
عناصر پرکننده	نماد برکت	
عناصر پرکننده -نقش کپی گل	رویش	
قلاب	ازدهای دو سر	
چرخک	دوک	
حاشیه متداخل	طرح لاله عباسی	

فصل سوم

جایگاه گلیم شیریکی پیچ به عنوان یک صنایع دستی در اقتصاد امروز

هنرهای سنتی، مجموعه هنرهای اصیل، بومی و مردمی هر کشور است که ریشه‌های عمیق و استوار در اعتقادات و باورداشت‌ها، آداب، عادات، رسوم، سنن و در مجموع فرهنگ معنوی جامعه دارد.

هنرهای سنتی ایران گروهی از هنرهای پر پیشینه کشورمان نظیر گلیم بافی را شامل می‌شود که برای خود جایگاه خاص و ویژه‌ای داشته و دارد و در طول تاریخ با تحولات و فراز و فرودهای متعددی روبه‌رو بوده و در حال حاضر هم تبلور عینی فرهنگ و هنر اصیل و پر مایه ایران اسلامی است.

بدون شک گلیم شیریکی پیچ یکی از شاخص‌ترین هنرهای سنتی ایران است. ولی هر یک از دیگر هنرهای سنتی نیز به سهم خود دارای ارزش و اعتبار خاص و ویژه‌ای بوده که اطلاع و آگاهی از دقایق و ظرایف آن برای همگان و به ویژه پویندگان راه هنر و فرهنگ کشورمان ضروری است. در کلیه کشورهای جهان، بدون استثناء صنایع، به چهار دسته صنایع سنگین، سبک، کوچک، و دستی تقسیم می‌شود که هر یک دارای خصوصیتی منحصر به خود است و برای شناخت بیشتر صنایع دستی و اهمیت آن می‌بایست بدو تعاریف، ویژگیها و دامنه‌ی عمل رشته‌های مختلف این صنعت خاص مورد بررسی قرار گیرد. صنایع دستی و مشخصاً گلیم شیریکی پیچ می‌تواند هم حالت کارگاهی و هم حالت خانگی داشته باشد همانند صنایع کوچک قابلیت استقرار در شهر و روستا را دارد و بدون نیاز به تکنولوژی پیشرفته بیشتر متکی به متخصص‌های بومی و سنتی است و قسمت اعظم مواد اولیه‌ی مورد مصرف آن از داخل کشور قابل تهیه و تامین است. افزون بر این، صنایع دستی مشخصاً گلیم شیریکی پیچ دارای ویژگیهای هنری و مصرفی به طور توأمان بوده و علاوه بر داشتن جنبه‌های مصرفی قوی، برخوردار از بینش، ذوق، اندیشه و فرهنگ تولیدکننده نیز هست و در مجموع می‌توان آن را یک «هنر-صنعت» نامید. چرا که هم ویژگی‌های یک صنعت را داراست و هم ضمن برخورداری از خصوصیات هنری، هنر محض محسوب نمی‌شود و به پشتوانه‌ی کار آیی‌های مصرفی و از آنجا که قابلیت تولید و تکرار دارد بیشتر جزو گروه هنرهای کاربردی قرار می‌گیرد. با این حال تاثیر فوق‌العاده‌ی سنت‌ها و رسوم منطقه‌ی در صنایع دستی مشخصاً گلیم

شیریکی پیچ به خوبی قابل رویت است. ولی با توجه به تعاریف فوق الذکر و سایر تعاریفی که تاکنون در زمینه صنایع دستی بویژه گلیم شیریکی پیچ عنوان شده می توان ویژگیهای زیر را برای محصولات دست ساخته قایل شد.

- ۱-انجام قسمتی اعظمی از مراحل اساسی تولید توسط دست
- ۲-حضور مؤثر و خلاق انسان در تولید و شکل بخشیدن به محصولات ساخته شده و امکان ایجاد تنوع و پیاده کردن طرحهای مختلف در مرحله ی ساخت این گونه فرآورده ها.
- ۳-تامین قسمت عمده ی مواد اولیه ی مصرفی از منابع داخلی.
- ۴-داشتن بار فرهنگی (استفاده از طرحها ، نقش ها ، و رنگ آمیزی اصیل، بومی و سنتی)
- ۵-عدم همانندی و عدم تشابه فرآورده های تولیدی با یکدیگر.
- ۶-عدم نیاز به سرمایه گذاری زیاد در مقایسه با صنایع دیگر.
- ۷-عدم نیاز به کارشناس و متخصص خارجی.
- ۸-دارا بودن ارزش افزوده زیاد در مقایسه با صنایع دیگر.
- ۹-قابلیت ایجاد و توسعه در مناطق مختلف (شهر ، روستا ، و حتی در جوامع عشایری)
- ۱۰- قابلیت انتقال تجربیات و رموز و فنون تولیدی به صورت سینه به سینه و همچنین طبق روش استاد و شاگردی و نیز به شیوه های آموزش مدون و نهایتاً آموزش آکادمیک و دانشگاهی .

وضعیت گلیم‌بافی در شهر جهانی سیرجان

شکل ۹۰ بافت گلیم شیریکی پیچ در سیرجان

شهرستان سیرجان، هم در داخل و هم در خارج از کشور، شهرت و جایگاه خاصی در تولید و تجارت دستبافته عشایری و روستایی - بخصوص در دهه‌های اخیر در گلیم (گلیم شیریکی و گلیم‌فرش) - به‌دست آورده است و این اعتبار ریشه در پتانسیل‌های خاص جغرافیایی، اقتصادی، تاریخی و فرهنگی این منطقه دارد؛ همین عامل باعث شده سیرجان در بین شهرهای استان کرمان معروف‌تر و درنهایت جهانی شود. امروزه تولید و فروش گلیم در منطقه سیرجان و حومه آن جلوتر از دیگر محصولات صنایع‌دستی از جمله قالی‌بافی، پته‌دوزی، ترمه‌بافی، مسگری و ... است و در صدر کالاهای صادراتی استان کرمان و شهرستان سیرجان می‌باشد؛ به‌نوعی، گلیم سیرجان در صدر کالاهای تولیدی و صادراتی صنایع‌دستی کشور قرار دارد. گلیم و دیگر دستبافته‌های افشاری و غیرافشاری منطقه سیرجان در دنیا اعتبار و شهرت خاصی دارد. به‌مرور که عشایر در سیرجان و حومه آن تخت قاپو

شدند، بالطبع دامداری کمرنگ شد و اغلب زنان عشایر، به هنر گلیم‌بافی اشتغال پیدا کردند. بیشتر زنان این شهر به حرفه بافندگی و برخی از مردان آن نیز به دادوستد یا دیگر حرف وابسته به هنر بافندگی، از جمله رنگرزی، دادوستد پشم و گرک و ...، سرگرم هستند. واقع‌بینانه، بعد از ۱۲ سال تحقیقات در دستبافته شهری، عشایری و روستایی استان کرمان، باید گفت والاترین هنر این استان، هنر بافندگی است و این استان خالق زیباترین دستبافته‌هاست. این هنر، شایستگی ارائه هویت و هنر ایرانی را ارد و بایسته است که استان کرمان در آینده‌ای نزدیک به‌عنوان شهر جهانی دستبافته شهری، عشایری و روستایی نیز ثبت و شناخته شود. در مناطق عشایرنشین، از جمله سیرجان، همان بافندگانی که در گذشته قالی و سایر دستبافته عشایری و روستایی، مانند خُرچین، جوال، توبره، کشک دان، نمکدان و ...، بافته‌اند، در دهه‌های اخیر نیز همان طرح‌ها، نقش‌ها و رنگ‌ها را با همان تبخّر و دانش و حتی بهتر از قبل در بافت گلیم شیریکی‌پیچ و گلیم فرش صرف کرده‌اند. در نتیجه، این پتانسیل، ارزش و قدمت در هنر بافندگی عشایری و روستایی استان کرمان، جهانی شدن گلیم سیرجان را در پی داشت. گلیم به‌عنوان یکی از قدیمیترین دستبافته، پیوسته حائز اهمیت است. این دستبافته در استان کرمان دارای تنوع زیادی در طرح، نقش، رنگ‌بندی و تکنیک و روش بافت است. این دستبافته در استان کرمان به‌صورت گسترده و متنوع هم در جوامع عشایری و روستایی و هم در نقاط شهری بافته شده و مورد استفاده مختلفی قرار گرفته و به تناسب شهرت دارد. گلیم‌های استان کرمان از نظر تکنیک بافت انواع مختلفی دارند که از میان آن‌ها می‌توان به گلیم‌های شیریکی پیچ اشاره کرده که به لحاظ ظرافت، تنوع نقوش و رنگ و کیفیت از شهرت بیشتر و جهانی - این تکنیک بافت ثبت ملی و ثبت جهانی شده است - برخوردار هستند. زیبایی گلیم‌های شیریکی پیچ استان کرمان بیشتر مدیون نقوش دل‌انگیز و رنگ‌های جذاب آن است. این نقوش برگرفته از طبیعت، محیط زندگی و هر آنچه که بافنده‌ی عشایری در اطراف و اکناف خود دیده و تجربه کرده است. به‌مرور زمان در ذهن خلاقش نقش بسته و بر دستبافته‌ها و گلیم‌هایش بافته‌اند. همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شده؛ در سال ۱۳۹۶ با توجه به پتانسیل منطقه و حمایت همه جانبه بخش‌های دولتی - بخصوص وزارت میراث فرهنگی، صنایع

دستی و گردشگری به‌عنوان متولی این هنر بخش‌های خصوصی و سایر همکارانشان و همچنین مسئولان، هنرمندان و دست‌اندرکاران هنر و صنایع دستی استان و شهرستان سیرجان، گلیم سیرجان ثبت جهانی شد و دست‌رنج بافندگانش بیش از پیش شهره گشت. با ثبت جهانی گلیم سیرجان در شورای جهانی صنایع دستی و راه یافتن این دستبافته ارزشمند به بازارهای جهانی و به‌تناسب توجه و حمایت ملی و بین‌المللی به چنین هنری، بیش‌ازپیش ضرورت معرفی، نگهداری، ترویج این هنر ارزشمند را به همراه داشت.

شکل ۹۱ گلیم «شیریکی پیچ» از شاخص‌ترین دست‌بافته‌های زنان روستایی و عشایری شهرستان سیرجان است که خاستگاه اصلی آن روستای دارستان در ۲۵ کیلومتری این شهر است. روستای دارستان از قدیم محل و مهد بافت گلیم بوده که این نام را نیز به همین خاطر به خود گرفته است. ناظران و داوران بین‌المللی شورای جهانی صنایع دستی به منظور ارزیابی پروژه جهانی شدن سیرجان به عنوان شهر جهانی گلیم شیریکی پیچ، از موزه گلیم سیرجان، نمایشگاه، فروشگاه‌های عرضه گلیم، کارگاهها و دارهای گلیم‌بافی روستای دارستان بازدید کردند.

معیشت مردم سیرجان بر پایه کشاورزی، باغداری، دامداری، صنعت، ساختمان، معدن، صنایع دستی، بویژه دستبافته عشایری و روستایی - بخصوص گلیم‌بافی و قالی‌بافی - و حمل‌ونقل استوار است. هنر گلیم‌بافی یا بافندگی، در این شهرستان مختص زنان و دختران است و تجارت آن مختص مردان است.^۱

با تمام تلاشهایی که انجام شده گلیم شیریکی پیچ از لحاظ اقتصادی و جایگاهش در اقتصاد امروز دارای موانع و با چالش‌های اساسی دست به گریبان است که می‌توان ذیلاً به آنها اشاره نمود.^۲

۱- خلأ مدیریتی و ساختاری در گلیم شیریکی پیچ که خود به نبودن مدیریت بازاریابی این صنعت مبدل شده است. ۲- بی توجهی به عوامل محیطی مؤثر بر بازاریابی و صادرات گلیم شیریکی پیچ در وضعیت پیچیده رقابتی حاکم بر بازار تجارتي گلیم شیریکی پیچ ۳- تمرکز بر بازارهای سنتی و نبودن طرح و برنامه برای شناسایی و تعیین بازارهای جدید با توجه به تحولات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و سیاسی صورت گرفته در جغرافیای انسانی و سیاسی جهان ۴- نبودن و خلأ مفرد در کاربرد استراتژیهای بازاریابی برای بازاریابی و صادرات گلیم شیریکی پیچ^۳

اثرات اقتصادی و اجتماعی صنایع دستی

تحولات اقتصادی و اجتماعی دوران پس از جنگ جهانی دوم، از جمله رشد فزاینده جمعیت سیاست‌تأمین اشتغال کامل به وسیلهی دولتها به ویژه رقابت در زمینه ی توسعه اقتصادی و افزایش درآمد سرانه در کشورهای در حال توسعه، مسایل گوناگونی را مطرح و اتخاذ تدابیری فوری را اجتناب‌ناپذیر می‌ساخت، یکی از راه‌حلها و ظاهراً ساده‌ترین آنها، الگوپذیری از کشورهای پیشرفته و صنعتی کردن ممالک در حال توسعه بود. از این رو کلیه منابع مالی و انسانی در این راه بسیج و تمامی

^۱ - عقیل سیستانی، پژوهشی در گلیم شیریکی پیچ شهر جهانی سیرجان، کرمان <http://golchehcarpet.com>

^۲ - عباس شول و دیگران، بررسی عوامل مؤثر بر بازاریابی صادراتی فرش دستباف استان کرمان، مجله توسعه و سرمایه، سال سوم، شماره ۶، پاییز و زمستان ۱۳۸۹، صص ۷ و ۸
^۳ - حجت ورمزیاری، واکاوی چالش‌ها و راهکارهای توسعه هنر-صنعت فرش دستباف روستایی ایران، دستاوردهایی برای سیاستگذاری، دوفصلنامه علمی - پژوهشی انجمن علمی فرش ایران، شماره ۲۳، بهار و تابستان ۱۳۹۷، صص ۲۱ تا ۱

تمهیدات به کارگرفته شد ولی نتایج حاصله جز در پاره ای موارد ، چندان موفقیت آمیز نبود ، زیرا اجرای طرح های عظیم صنعتی به موازات مزایایی که داشته و دارد نمی توانست مشکل اساسی کشورهای در حال توسعه که ایجاد کار و اشتغال دایم برای توده های وسیع انسانی است را به طور کامل حل کند. چرا که اولاً اجرای طرحهای بزرگ صنعتی نیاز به سرمایه گذاری های کلان دارد که با استفاده از ماشین آلات سنگین و متخصصان خارجی امکان پذیر است و ممالک در حال رشد با منابع ارزی محدود خود ، امکانات زیادی در این زمینه ندارند ، ثانياً ماشین آلات جدید اغلب با استفاده از اتوماسیون کامل و با معدودی کارگر فنی اداره می شود و نقش فعالی در ایجادکار و بالا بردن سطح اشتغال ندارد. کشورهای در حال توسعه معمولاً دارای باف اقتصادی خاص خود است، زیرا بخش قابل ملاحظه ای از نیروی انسانی آنها در خدمت کشاورزی و دامپروری است و فعالیتهای صنعتی نیز با بازدهی ناچیز در قلمرو صنایع مونتاژ محدود می شود و این خصوصیات همراه با ویژگیهای دیگر مانند درصد رشد فوق العاده جمعیت ، پایین بودن میزان برداشت محصول در واحد سطح و نداشتن بسیاری از امکانات زیربنایی موجب شده است که این گونه ممالک نتوانند با اقتباس از الگوهای توسعه ی اقتصادی ممالک پیشرفته به موفقیت قابل ملاحظه ای دست یابند. با توجه به این واقعیت و این که ممالک در حال توسعه به خوبی احساس کرده اند که روز به روز فاصله آنها با کشورهای پیشرفته افزوده میشود کوشش کردند که از امکانات بالقوه موجود خود برای پر کردن لا اقل بخشی از این فاصله استفاده کنند و برخی از این گونه کشورها نظیر ایران ، هند ، پاکستان ، چین ، مکزیک و... که دارای صنایع دستی پر سابقه و با پشتوانه بودند ، صنایع دستی را به عنوان یک رشته مکمل در اقتصاد خود مورد حمایت و تقویت قرار دادند و از این رهگذر به نتایج مطلوبی دست یافتند.

صنایع دستی دارای اثرات قابل ملاحظه ای در بر طرف کردن و تخفیف و تعدیل مسایل اجتماعی و توسعه ی اقتصادی است که ذیلاً این مهم از ابعاد مختلف مورد بررسی قرار می گیرد.

شکل ۹۲ - کرمان - سالن نمایشگاه گلیم شیرکی پیچ سیرجان پذیرای دختران و زنانی است که به روش سنتی و با مهارتی خاص اوج هنر سرانگشتان خود را بر تار و پود نخ ها می نگارند.

نقش صنایع دستی در بالا بردن سطح اشتغال

بدون تردید یکی از دلایل مهم در توجیه جنبه های مثبت صنایع دستی مربوط به اثرات آن در مبارزه با انواع بیکاری است ، بیکاری یکی از مسائل پیچیده و بغرنج کشورهای رو به رشد است که مولود افزایش سریع جمعیت است ، در بین انواع بیکاری متداولترین آن در ممالک در حال توسعه ، بیکاری پنهان است . مخصوصاً در آن دسته از کشورها که هنوز ساختمان جامعه ی کشاورزی و روستائی به صورت سنتی و کهن باقیمانده است بیکاری پنهان کاملاً به چشم می خورد به این معنا که مثلاً برای بهره برداری از ۲ هکتار زمین ۶ نفر ظاهراً به کار اشتغال دارند ولی در حقیقت می توان گفت ۴ نفر آنها زائدند یعنی ۲ نفر با استفاده از وسایل جدید کشاورزی می توانند به سهولت ۲ هکتار زمین را مورد بهره برداری قرار دهند، بنابر این ضرورت دارد تا امکانات اشتغال برای این نیروی ظاهراً دارای کار و لی واقعاً بیکار فراهم شود چرا که در غیر این صورت با ورود ماشین آلات کشاورزی بیکاری پنهان به بیکاری کاملاً آشکاری تبدیل می شود که اگر امکان به کار گیری افراد در محیط روستا

نباشد ناچار نیروی کار به مهاجرت دست خواهند زد و مهاجرت بی رویه به شهرها خود به خود به وجود آورنده ی بسیاری از معضلات فعلی کشورهای جهان سوم از جمله کشورمان است زیرا نیروی مهاجرت کننده به شهرها اغلب به علت فقدان امکانات کافی برای جذب آنان در بخشهای مولد، به کارهای کاذب شهری و... می پردازند و مشکلات موجود در زمینه های بهداشت، مسکن، آموزش و... را نیز شدت می بخشد. خوشبختانه امروز با امکانات گسترده ای که در زمینه ی فروش داخلی و صدور صنایع دستی به کشورهای خارجی وجود دارد، می توان برای این نیروی زائد در بخش کشاورزی، شغل و درآمد ایجاد کرد و از مهاجرت بی رویه ی آنان به شهرها جلوگیری کرد. حتی هرگاه بخش کشاورزی دارای نیروی انسانی زائد نباشد باز به علت خصوصیات بارز فعالیت مزبور که فصلی بودن آن است، کشاورز در مدتی از سال (حدود ۶ ماه) بیکار و غیر مولد است که با مکانیزه شدن کشاورزی این زمان افزایش یافته و گاه به ۸ ماه نیز می رسد و مسلم است که برای ماههای بیکاری کشاورزان و خانواده ی آنان باید فکر اساسی شود زیرا در غیر این صورت با توجه به بیکاری آنان از یک طرف و ناکافی بودن درآمد حاصل از کشاورزی برای اداره ی خانواده پر جمعیت روستائی از طرف دیگر، روستاییان چاره ای جز مهاجرت به شهرها نخواهند داشت. امروزه به تجربه ثابت شده است که ایجاد امکانات رفاهی نظیر: آب، برق، جاده و برخی از تسهیلات آموزشی و بهداشتی به تنهایی برای ماندن جمعیت در روستاها کافی نیست بلکه عامل مهم و اساسی، ایجاد شغل و درآمد برای ماههای بیکاری و فراغت روستاییان است و صنایع دستی با قابلیتها و خصوصیات ویژه ی خود از جمله عدم نیاز به سرمایه گذاری زیاد و امکان ایجاد و توسعه ی آن در مناطق روستایی به ویژه در داخل محل سکونت روستاییان می تواند چنین نقش مهمی را به نحو مطلوب ایفا کند چنانچه در حال حاضر نیز در تعداد زیادی از روستاها کشاورزان و خانواده شان با پرداختن به صنایع دستی و تولید محصولات نظیر قالی، گلیم، به درآمد جنبی قابل توجهی دست یافته اند و همین امر عامل مهمی در جلوگیری از مهاجرت آنان به شهرها بوده است افزون بر آن در برخی مناطق (نظیر مناطق کویری) به سبب فقدان امکانات

کشاورزی و یا فعالیتهای صنعتی به صورت جدید ، صنایع دستی و خانگی می تواند مهمترین منبع کار و اشتغال باشد. در نهایت ایضا این مطالب در مورد گلیم شیریکی پیچ هم صادق است.

شکل ۹۳ کارگاه های بافت گلیم و توسعه اشتغال

نقش صنایع دستی در ازدیاد درآمد سرانه

امروزه در بین کشورهای مختلف تلاش برای ازدیاد درآمد سرانه به صورت رقابتی پایان ناپذیر در آمده است و چنین به نظر می رسد که اگر کشورهای جهان سوم حتی بتوانند فاصله و شکاف کنونی که بین آنها و ممالک پیشرفته صنعتی وجود دارد را حفظ کنند در برنامه های خود توفیق حاصل کرده اند ، از این رو تردیدی نیست هر عاملی که به افزایش درآمد سرانه ی کشورهای درحال توسعه کمک کند در خور اهمیت است و صنایع دستی به علت داشتن مزایایی نظیر کار طلب بودن آن، سادگی تکنیک و عدم احتیاج به آموزش فنی وسیع و تاثیر فوق العاده ی آن در افزایش سطح اشتغال و... بیش از هر فعالیت اقتصادی دیگر زمینه برای توسعه و پیشرفت دارد بخصوص در مناطق روستایی و عشایری صنایع دستی می تواند به عنوان دومین منبع درآمد و در پاره ای از مناطق کشور حتی به

عنوان مهمترین عامل کار و درآمد به حساب آید. خوشبختانه در دهه های اخیر با توسعه ی راههای ارتباطی و شبکه ی حمل و نقل ، امکان دسترسی روستاییان به بازارهای شهری خیلی بیشتر از سابق شده و با صرف کمترین هزینه و در کوتاهترین مدت می توان فراورده های دستی را به خریداران شهری عرضه کرد. که الحمدلله این فرآیند در باره گلیم شیریکی پیچ هرچند ضعیف شروع شده است.

شکل ۹۴ بازار صنایع دستی و گلیم سیرجان

نقش صنایع دستی در تولید ملی

از آنجا که تولید صنایع دستی اساساً متکی به منابع داخلی است از این رو به طور معمول بیش از ۹۰ درصد ارزش داده ها در این رشته که به طور عمده شامل نیروی کار ، مواد اولیه ی مصرفی و وسایل و ابزار کار است در داخل کشور قابل فراهم شدن است و طبعاً هر گونه افزایش در میزان تولید و فروش فرآورده های دستی اثر مستقیمی در ازدیاد «تولید ناخالص ملی» دارد . اذا امروزه برخی از ممالک در

حال توسعه که در حقیقت صاحبان اصلی صنایع دستی هستند به جای صدور مواد خام نظیر پنبه ، پشم ، کنف ، پوست ، چوب، ابریشم و... تلاش برآن دارند که این گونه مواد را به محصولات دستی که تجربه و تبحر در ساخت و پرداخت آنها دارند تبدیل کرده و فرآورده های تولید شده خود را که دارای ارزش افزوده ی فوق العاده ای است به کشورهای پیشرفته صادر کنند. متأسفانه به علت فقدان آمار و اطلاعات دقیق از میزان تولید سالانه محصولات صنایع دستی در کشورهای روبه رشد که تا حد زیادی ناشی از اهمیت عامل «خود مصرفی» این فرآورده ها در مناطق روستایی و عشایری و عدم عرضه آن در بازار است ، تعیین سهم واقعی صنایع دستی در مجموع تولیدات ملی کشورهای مختلف جهان امکان پذیر نیست ولی به برخی از برآوردها و تخمین ها در این مورد می توان اشاره کرد. این مطلب و مولفه واقعا نیاز کشور ماست و گلیم بافی می تواند سهم کوچک اما جدی داشته باشد.

نقش صنایع دستی در توسعه گردشگری و مبادلات فرهنگی^۱

صنایع دستی یکی از مظاهر فرهنگی و هنری محسوب می شود و نظر به این که هر فرآورده ی دستی بازگو کننده خصوصیات تاریخی ، اجتماعی و فرهنگی کشور محل تولید است می تواند هم عامل مهمی در شناساندن فرهنگ و تمدن به حساب آید هم آن که موجبی برای جلب و جذب گردشگران قلمداد شود امروزه دیگر تنها آثار تاریخی وسیله جذب توریست به ممالک در حال توسعه که اکثراً دارای تمدنی کهن هستند، نبوده بلکه همراه آن فرآورده های دستی با طرح ها و اصالت های ویژه ی خود مطرح بوده و می تواند مکمل دیدنی های تاریخی هر کشور باشد ، تا آن جا که در برخی از کشورها که مهد صنایع دستی هستند در کنار مراکز تولید عمده ی محصولات دستی ، امکانات گردشگری فراهم شده تا جهانگردان ضمن اقامت در این گونه مراکز از نزدیک با چگونگی تولید مصنوعات دست ساخته آشنا شوند. به این تربیت ملاحظه می شود که صنایع دستی و صنعت گردشگری بر یکدیگر اثر متقابل داشته و می توانند موجبات رشد و توسعه یکدیگر را فراهم سازند. در

^۱-زکیه کریمی،بازاریابی صنایع دستی و اثرات آن بر گردشگری با تأکید بر گلیم نقش برجسته ی ایلام،نشریه فرهنگ ایلام،بهار و تابستان ۱۳۸۹ - شماره ۲۶ و ۲۷،ص ۸

این زمینه خوشبختانه اقدامات کوچک اما موثری در سطح شهرستان سیرجان و در سطح ملی انجام شده است.

نقش صنایع دستی در توسعه صادرات

از جمله مشخصات کشورهای در حال توسعه، اقتصاد تک محصولی و اتکاء به یک یا ندرتاً چند قلم محدود کالای صادراتی است. ضمن آن که اغلب این گونه ممالک صادر کننده مواد خام نظیر: نفت، پنبه، قهوه، مس، کنف، و نظایر آن هستند. متأسفانه تجربیات حاصله از بازرگانی بین المللی نشان داده بامختصر کاهش درب های جهانی این مواد، به یکباره تراز پرداخت های ممالک صادر کننده این گونه مواد دچار عدم موازنه می شود که گاه حیات اقتصادی آنها را تهدید به نابودی میکشد. از طرفی بنیان اقتصادی ممالک در حال توسعه بگونه ای است که برای اجرای برنامه های توسعه اقتصادی و اجتماعی و حتی درموردی برای تامین حداقل نیازهای خود به ارز احتیاج دارند که این امر در گرو امکان صدور مواد و محصولاتشان به خارج است. لذا توسعه ی صادرات اعم از صدور مواد خام، کالاهای نیمه ساخته و صنایع دستی و در نتیجه ایجاد درآمدهای ارزی، از شرایط اساسی توسعه اقتصادی است. در سالها ی اخیر صدور محصولات دستی نه تنها توسط کشورهای جهان سوم بلکه توسط برخی از ممالک پیشرفته نیز مورد توجه خاص قرار گرفته و به ویژه کشورهای مهد صنایع دستی می کوشند تا با اتخاذ تدابیر حمایتی و سیاستهای تشویقی موجبات رشد و توسعه صادرات صنایع دستی که یکی از اقلام مهم صادراتی آنها به حساب می آید را فراهم کنند. موفقیتهای حاصله در زمینه ی صدور گسترده ی محصولات دستی ناشی از عوامل زیر است:

۱- عدم مشابهت و فقدان جنبه ی رقابتی فرآورده های دست ساز با تولیدات صنعتی کشورهای پیشرفته. در این خصوص باید گفت که کشورهای پیشرفته به عنوان تقاضا کننده مطرح بوده و کشورها ی در حال توسعه حکم عرضه کننده را دارند (برخلاف کالاهای صنعتی).

۲-ارزانی نسبی قیمت صنایع دستی به علت پایین بودن سطح دستمزدها در ممالک در حال توسعه .

۳-بالا بودن قدرت خرید و «تمایل نهائی به مصرف» مردم در کشورهای پیشرفته و علاقه آنان به خرید و استفاده از اشیاء هنری - مصرفی .

۴-رعایت برخی ملاحظات اجتماعی و سیاسی از طرف کشورهای پیشرفته که موجب تعیین سهمیه و معافیت‌های گمرکی برای فرآورده های دستی صادراتی ممالک جهان سوم شده است.

پس از طریق بازار یابی و تشکیل شرکت های تعاونی تولید و نیز شرکت های تعاونی فروش بسیاری از مشکلات تولید کنندگان حل و صادرات آن تسهیل می گردد.^۱

شکل ۹۵ مدیرکل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کرمان با بیان اینکه ۸۰ درصد تولیدات گلیم شیریکی پیچ سیرجان به خارج از کشور صادر می شود، گفت: درسال گذشته یک میلیون دلار صنایع دستی استان کرمان به خارج از کشور صادر شده است.

^۱ - مهنار شایسته فر، اهمیت و لزوم پشتیبانی از صنایع دستی با تاکید بر ارایه راهکارها در رونق اقتصادی آن، دو فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات هنر اسامی، شماره بیستم، بهار -تابستان ۱۳۹۳، صص ۴۰۳

ابعاد فرهنگی و هنری صنایع دستی

معمولاً صنایع دستی را به «هنر - صنعت» یا «هنر کاربردی» در برابر «هنر محض» تعبیر میکنند. به بیان دیگر صنایع دستی به صورت حلقه‌ی مشترکی است میان هنر و صنعت. در روند تکاملی صنایع دستی نیز غالباً مشاهده می‌شود که یک هنر بومی در برخورد با نیازهای زندگی، حالت صرفاً ذوقی و تفننی خود را از دست داده و جنبه‌ی کاربردی و رفع نیاز پیدا کرده است. نمونه‌ی بارز این دگرگونی در سوزن دوزی بلوچ مشاهده می‌شود که تا چهل سال پیش به صورت یک کار تزئینی، زنان بلوچستان روی لباسهای محلی خود انجام می‌دادند ولی امروزه اشیاء و محصولات گوناگونی که مصرف شهری دارد با استفاده از نوار سوزن دوزی بلوچ تولید و عرضه می‌شود بدون آن که کوچکترین دخل و تصرفی در اصالت طرحها و رنگبندی سوزن دوزی بلوچ صورت گرفته باشد نتیجتاً این تحول، ابعاد هنر اصیل و بومی بلوچستان را گسترش داده و گروه‌های بیشتری را به صورت تولیدکننده و مصرف‌کننده در بر گرفته است که خود، تداوم آن را تضمین می‌کند. در حالیکه هنر محض در هر جامعه منحصر به قشری خاص بوه و در روند تحولات اجتماعی پشتوانه کافی برای استمرار آن وجود ندارد. به علت ارتباط نزدیک صنایع دستی با فرهنگ و سنتها از یک سو و با ساختار اقتصادی از سوی دیگر، مفهوم و قلمرو آن در همه‌ی کشورها ثابت و یکسان نیست. به گونه‌ای که در کشورهای صنعتی بیشتر محتوای هنری آن مطرح بوده و غالباً به شکل کاردر آتلیه در شهرها مشاهده می‌شود که طی آن اقلام محدودی از فرآورده‌های صنایع دستی توسط عده‌ای هنرمند که احتمالاً دوره‌های تخصصی هنری را نیز گذرانده‌اند تولید میشود. در حالی که در کشورهای جهان سوم صنایع دستی غالباً به شکل فراگیر و مردمی در جوامع شهری و روستائی متداول است. آنچه که برجستگی خاص به صنایع دستی می‌دهد حفظ استقلال و خلاقیت فکری صنعتگر در ساخت اشیاء گوناگون است که موجب شده تا هر کالای دست ساز برای خود هویتی داشته باشد و این درست برخلاف حالتی است که در مورد محصولات ماشینی با تولید انبوه مشاهده می‌شود. در همین زمینه «ژاک آنکتیل» رئیس

اسبق خانه صنایع دستی فرانسه سالها پیش گفته بود که : کارگر صنعتی به صورت یکی از اجزاء ماشین آلات کارخانه ای که در آن کار می کند در آمده زیرا همواره ملزم به انجام یک سلسله عملیات تکراری و ملال آور بوده و فرصت هرگونه ابتکار و حتی فکر کردن از او سلب شده است. به این ترتیب مشاهده می شود که امروزه صنایع دستی بیشتر متوجه تولیداتی شده که متکی به ابتکارات و خلاقیت های فردی در امر تولید به صورت ایجاد تنوع فوق العاده در طرح ها، نقوش و رنگها است. در حالی که ایجاد هرگونه تنوع در محصولات مشابه کارخانه ای صنعتی مستلزم صرف هزینه سنگین به صورت استفاده از ماشین آلات و دستگاه های جدید و حتی تغییر خط تولید خواهد بود . به علاوه برخی محدودیتها در تولید مصنوعات ماشینی مشاهده می شود مثلاً برای بافت پارچه در کارخانجات نساجی معمولاً بیشتر از هفت رنگ مختلف نمی توان استفاده کرد در حالی که امکان استفاده از چهارده رنگ هم برای تولید یک قطعه پارچه دست بافت یا رنگرزی شده دستی وجود دارد. مجموع این ویژگیها هویتی خاص به محصول تولیدی هر صنعتگر و در مجموع به صنایع دستی یک کشور و یا گروهی از کشورهای یک منطقه که دارای تاریخ ، فرهنگ و هنر مشترک هستند داده است. آن هم در شرایطی که به گفته آقای «آندرس کلاسن» رئیس اسبق شورای جهانی صنایع دستی : شرکتهای چند ملیتی با تولیدات متحد الشكل خود در سراسر جهان درجهت محو فرهنگ و هویت ملی کشورها بی وقفه تلاش می کنند. لذا با توجه به تاثیر گذاری شدید و محیط و فضای اطراف بر روی صنعتگران دستی در آینده خطراتی غنای فرهنگی و اصالت صنایع دستی را تهدید میکند. به صورتی که در میان نقش مایه ها و طرح های اصیل وبومی ورنی بافت عشایر ال سون استانهای اردبیل و آذربایجان شرقی متأسفانه و طی سالهای اخیر مشاهده شده که بافنده تصویر اتومبیل مامور اعزامی به منطقه رانیز بافته است. لذا این ضرورت کاملاً احساس می شود که سازمان های اجرائی مسئول و همچنین موزه ها ضمن تلاش درجهت احیاء و ترویج طرحهای بومی و سنتی با الهام از محیط جغرافیائی و آثار و بناهای تاریخی و بالاخره گلها ، گیاهان و جانوران هر منطقه ، زمینه ی لازم برای تنوع هر چه بیشتر و جلوگیری از طرح های تکراری و ملال آور و یا انحراف ذهن صنعتگران به موضوعات نامانوس بیگانه با

فرهنگ و محیط خود را فراهم سازند. برای این منظور در اغلب کشورهای که صنایع دستی آنها دارای ابعاد وسیعی است نظیر: هند، اندونزی و فیلیپین، مراکز طراحی زیر نظر شورای صنایع دستی مسئولیت شناسائی، بازسازی و انتشار طرح‌ها و نقوش اصیل و بومی هر منطقه از کشور را برای صنعتگران آن منطقه بر عهده دارد. خوشبختانه در ایران نیز با توجه به وسعت سرزمین، تنوع شرایط جغرافیایی، وجود آثار و بناهای بی‌شمار تاریخی، گوناگونی عادات و سنت‌ها، زمینه‌ی بسیار مطلوبی برای ابداع و خلق طرح‌ها و نقوش قابل استفاده صنعتگران دستی با الهام از نقش مایه‌ها و طرح‌های قدیمی فراهم است. به گونه‌ای که نه تنها باید از نفوذ پدیده‌های مخرب بیگانه به قلمرو صنایع دستی ایران جلوگیری شود، بلکه ضرورت دارد اصالت طرح‌های هر منطقه از کشور نیز حفظ شود. در این صورت دیگر لزومی نخواهد داشت تا طرح گلیم شیریکی پیچ عینا در منطقه آذربایجان نیز بافته شود، چه با این جابه‌جائی طرح‌ها نه تنها گلیم آذربایجانی نیست بلکه به اعتبار جهانی گلیم شیریکی پیچ نیز لطمه وارد کرده است، تردیدی نیست که ایجاد مراکز طراحی برای گلیم و فرش و صنایع دستی در مناطق مختلف کشور که به طور عمده متأثر از محیط و فرهنگ بومی منطقه باشد، می‌تواند این نارسائی در حفظ اصالت و ویژگی طرح‌ها و نقوش صنایع دستی را برطرف سازد. در صورت عدم توجه به این موضوع، در نتیجه‌ی توسعه ارتباطات و مراودات نه تنها شاهد اختلاط بلکه مسخ و بی‌ارزش شدن طرح‌های رایج در صنایع دستی کشور خواهیم بود.^۱

---

^۱-سیما کوبان، تجربه‌ای برای احیای گلیم سنتی ایران، پرتال جامع علوم انسانی، سال ۱۳۹۰، صص ۴ و ۳

شکل ۹۶ مدیرکل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کرمان: صادرکنندگان ترکیه صادرات گلیم شیریکی پیچ سیرجان را با نام خود به اروپا انجام می‌دهند.

با توجه به فرضیات پایان نامه که عبارت بودند از : ۱- به نظر می رسد بوجود آمدن دست بافته های استان کرمان برگرفته از محیط پیرامون زندگی ساکنان و سبک زندگی و نیازهای آنان بوده و این عوامل تأثیری مستقیم در بافت آنها داشته اند. ۲- و همچنین به نظر می رسد طرح ها و نقوش بکار رفته در دست بافته های استان کرمان هم برگرفته از محیط پیرامون زندگی ساکنان و فرهنگ و دین و باورهای آنان بوده و تأثیری که بطور مستقیم در زندگی روزمره آنان داشته است باعث توجه ویژه آنان در بکارگیری نقوش در این صنایع شده است.

داده ها و اطلاعات جمع آوری گردید و پس از طبقه بندی و بررسی داده ها شواهد به نفع فرضیات پایان نامه بوده و به معنای این است که سبک زندگی و نیازهای مردم کرمان و به طور اخص شهرستان سیرجان تاثیر مستقیمی در بوجود آمدن دستبافته های منطقه داشته است. قالی کرمان حصیربافی، گلیم بافی، سیس بافی، عریض بافی گبر دوزی، آجیده دوزی، زیلو، جاجیم، ترمه، خورجین بافی، شال بافی، پته دوزی نمونه هایی از دستبافته های استان کرمان است. که اکثر آنها دارای نقوش و طرح منحصر به خود است. مسلماً چون شهر سیرجان جزو استان کرمان است همه دستبافته های موجود در کرمان در شهر سیرجان هم بافته می شود. اما با تکنیک ها و مواد اولیه منحصر به خود. مثلاً در مورد قالی، قالی سیرجان، به لحاظ نرمی و کیفیت درست است که، توان رقابت با قالی شهر کرمان را ندارد اما زیبایی ها و ویژگی های خود را داراست. در زمینه گلیم در این سرزمین همه نوع گلیم بافته می شود اما گلیم شیریکی پیچ جایگاه ویژه ای را دارد. از جمله گلیم ها می توان به : سجاده، خورجین، جوال، جل، پشتی، سفره ی آرد و... اشاره نمود. بر اساس تحقیقات روی صنایع دستی و هنرهای دستی استان کرمان به این مطلب می رسیم که در مناطق عشایری و روستایی سیرجان، زنان عشایری و روستایی بسیاری از وسایل و ملزومات مورد نیاز زندگی روزمره خود را به کمک پشم، موی بز، پنبه و کرک با روش های گلیم بافی و قالی بافی به عنوان کفپوش سیاه چادرها

و منازل روستایی ، سفره ، روانداز، رختخواب پیچ ، تزئینات سیاه چادر ، توشه دان و محفظه نگهداری وسایل غذاخوری نوار «تنگ»، خورجین و غیره بافته اند. گلیم بافی در منطقه سیرجان، به لحاظ شیوه بافت، به دو گروه ساده باف (پودگذاری) و پیچ باف (پودپیچی) تقسیم می شود. گروه ساده باف، با تکنیک های ساده باف (پودنما، پودرو) تک قاب متصل، (تارپیوند) جفت قاب و (دوقلابه، پودپیوند) پود معلق، پود اضافه، چاک دار و تکنیک ترکیبی گلیم فرش بافته می شوند. از گروه پیچ باف یا پود پیچی به گلیم شیریکی پیچ باید اشاره کرد که مشهورترین و متداول ترین تکنیک بافندگی در منطقه سیرجان بشمار می رود. این تکنیک بافت، ثبت ملی شده و در ستانه ثبت جهانی است. مثلا وسایلی مثل جل اسب و مفرش و نمکدان که از گلیم شیریکی پیچ بافته می شده است، متناسب با سبک زندگی عشایری بوده و سایر اسباب و وسایلی که با گلیم درست می شده نیز جزو لوازم کاربردی زندگی بوده است. و همچنین طرح ها و نقوش و نحوه بافت این نوع گلیم نیز از فرهنگ و آداب و رسوم این مردم نشأت می گیرد مثلا طرح های محرمات برای سجاده. بنابراین این نقوش از همان ابتدا با توجه به اعتقادات و باورهای بافنده شکل گرفته و با توجه به اهمیت این نقوش در زندگی طبیعی اش، از آن ها الهام گرفته و در بافته های خودش استفاده کرده است. هر حیوان و گیاه و نقوش هندسی دارای بار معنایی خاصی بوده و معمولا مفاهیمی با ارزش معنوی را در خود دارد مثل شتر و اردک و... که از آن در گلیم استفاده شده است، با مرور زمان این نقوش جز نقوش اصلی قرار گرفت و طبق سنت ها و اهمیتی که این نقوش داشتند در بافته های بعدی نیز مورد استفاده قرار گرفت و مشخصه ی این قوم و قبیله قرار گرفت. کرمانی ها و به ویژه سیرجانی ها ابتدا از این نقوش برای یاری گرفتن در مسائل زندگی خود استفاده کرد و با توجه به چیزی که در اطراف خود می دید، این نقش مایه ها را انتخاب کرد، بافنده با توجه به موقعیتی که در آن قرار داشت، شروع به نقش پردازی می کند. طرح های شیرکی پیچ که امروزه به روی دار می روند، عبارتند از: انواع گلدانی، گل فرنگ (موسی خانی)، طرح ترنج دار، گل سه کله، گل شول، گل حشمتی، گل بادامی، گل خشتی بندی و طرح های

تلفیقی که در واقع استفاده یک نگاره به خصوص ، همراه جزئی دیگر مانند ترنج است .نقش حیوانات و پرندگان ، نقوش گیاهی،انواع موتیف هایی که در حاشیه و متن به کار می روند ، خرده نقش ها.باFNده شیرکی پیچ همچون سایر باFNندگان گلیم ،آنچه را می بیند انتزاع می کند .نقش حیوانات و پرندگان کاملاً انتزاعی و تجسم ذهن باFNده است و شامل حیواناتی چون :شتر ، بز ،آهو، شتر و پرندگان چون : طاووس، گنجشک، کبوتر و ...می باشد،از رایج ترین نقوش گیاهی که در این نوع باFNده ها یافت می شود، نقش بته و گل و گلدانی است .از جمله طرح هایی که اکثراً در گلیم یافت می شود ، نقش طاووس، بزغاله ،گوزن ، شتر ، گنجشک ، و نقوش گیاهی مانند گل هشت پر و ...است که از جمله نقش مایه های اصیل در گلیم می باشند،که طبق بررسی این نقوش می توان این نقش ها را مشاهده کرد. .

امروزه نیز به صورت حرفه ای و تجاری در این شهرستان به این هنر صنعت نگاه می شود

فهرست منابع

کتابها

- اربابی، بیژن، "کارگاه صنایع دستی (بافت)"، تهران، شرکت چاپ و نشر کتب درسی، چاپ نهم، ۱۳۹۴
- اسفندیارپور، هوشمند، "تاریخ بافت کرمان"، کرمان، مرکز کرمان شناسی، چاپ اول، ۱۳۸۴
- بختیاری، علی اکبر، "سیرجان در آیین زمان"، کرمان، مرکز کرمان شناسی، چاپ اول، ۱۳۷۹
- تناولی، پرویز، "دستبافته های افشار ایلات جنوب شرقی ایران"، تهران، فرهنگستان هنر، چاپ اول، ۱۳۸۹
- تناولی، پرویز، "نان و نمک"، تهران، انتشارات کتابسرا، چاپ اول، ۱۳۷۰
- دانشگر، احمد، "فرهنگ جامع فرش ایران"، تهران، نشر دی، چاپ اول، ۱۳۷۲
- سیستانی، عقیل، "معرفی صنایع دستی استان کرمان (با تاکید بر رشته های شاخص)"، تهران، پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، چاپ اول، ۱۳۹۸
- سیستانی، عقیل، "معرفی گلیم سیرجان، تهران"، تهران، عصر انتظار، چاپ اول، ۱۳۹۶
- علم، مجید، "گلیم شیریکی پیچ کرمان"، کرمان، مرکز کرمان شناسی، چاپ اول، ۱۳۹۱
- گلاب زاده، سید محد علی، "زن کرمانی روشنای زندگانی"، کرمان، موسسه فرهنگی کرمان شناسی، چاپ اول، ۱۳۹۰
- هال، آلستر، و، ویووسکا، جوزه لوچیک، "گلیم"، نیلوفر الفت شایان، شیرین همایونفر، تهران، کارنگ، چاپ اول، ۱۳۷۷
- یاوری، حسین، "آشنایی بیشتر با برخی از گلیم های دست بافت کشور"، تهران، سازمان صنایع دستی ایران، چاپ اول، ۱۳۶۶
- یاوری، حسین، "شناخت گلیم و گلیم مانند های آن، تهران"، تهران، انتشارات آذر، چاپ اول، سال ۱۳۸۹

مقالات

- بهره ور، مجید و همکاران، "گونه شناسی شخصیت پرندگان در منطق الطیر"، فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره شناختی، شماره ۴۱، زمستان ۱۳۹۴
- پروان، رسول، "نقش تاریخی ایلات افشار و بچاقچی در شکل گیری «گلیم پیچ باف» در ولایت کرمان"، مطالعات تاریخ فرهنگی، پژوهش نامه ی انجمن ایرانی تاریخ، شماره ی ۲۵، سال هفتم، پاییز ۱۳۹۴

- پروان، رسول، "مطالعه مستندنگارانه شیوه بافت گلیم شیریک پیچ معاصر سیرجان"، دوفصلنامه علمی- پژوهشی انجمن ملی فرش ایران، شماره ۳۱، تابستان ۱۳۹۶
- تاشکیران، نوردون، "مطالعه ی مفاهیم نمادین نقش مایه ها بر روی گلیم"، ترجمه سلیمی، مهدیه و افروغ محمد، کتاب ماه هنر، شماره ۱۷۲، ۱۳۹۱
- حاجیوند، بهنام، "طرح ها و نقوش افشارهای فارس پژوهش فرش"، ویژه نامه داخلی مرکز تحقیقات، شماره ۱، تابستان ۱۳۸۳
- خالقی فر، موسی الرضا، "تاثیر طرح و نقش قالی افشاری باف کرمان بر گلیم شیرکی پیچ"، پایگاه مجلات تخصصی نور (کتاب ماه هنر)، شماره ۱۶۹، مهر ۱۳۹۱
- سوری، آزاده، "پژوهشی در نقش پردازگی گلیم قشقایی فارس"، نشریه هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی، شماره ۲، دوره ۲۳، تابستان ۱۳۹۷
- سیستانی، عقیل، "پژوهشی در گلیم شیریکی پیچ شهر جهانی سیرجان"، کرمان، مجله اینترنتی گلچه شایسته فر، مهنراز، "اهمیت و لزوم پشتیبانی از صنایع دستی با تاکید بر ارایه راهکارها در رونق اقتصادی آن"، دوفصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات هنر اسامی، شماره ۲۰، بهار ۱۳۹۳
- شریف، حبیبه، "مطالعه تأثیر عناصر موجود در طبیعت بر نقوش گلیم جیرفت"، دوفصلنامه علمی - پژوهشی انجمن علمی فرش ایران، شماره ۳۰، پاییز وزمستان ۱۳۹۵
- شول، عباس ودیگران، "بررسی عوامل مؤثر بر بازاریابی صادراتی فرش دستباف استان کرمان"، مجله توسعه و سرمایه، شماره ۶، سال سوم، پاییز و زمستان ۱۳۸۹
- طالب پور فریده و خدمتی نجمه، "بررسی نقوش، نمادها و ریشه یابی آن ها در پته معاصر کرمان دوره جدید"، ماه هنر، شماره ۱، سال ۱۰، شماره پیاپی ۱۹، بهار و تابستان ۱۳۹۷
- کریمی، زکیه، "بازاریابی صنایع دستی و اثرات آن بر گردشگری با تأکید بر گلیم نقش برجسته ی ایلام"، نشریه فرهنگ ایلام، شماره ۲۶ و ۲۷، بهار و تابستان ۱۳۸۹
- مقصودی سوده، حیدری غفیفه، عسگری زهرا، "بررسی گلیم شیرکی پیچ سیرجان"، سومین کنفرانس ملی جامعه شناسی، تهران، خرداد ۹۴
- نویدی مریم، دادور ابولقاسم، شهسواری ناصر، "بررسی طرح ها و نقوش قالی افشار باف سیرجان"، پایگاه مجلات تخصصی نور (پژوهش در هنر و علوم انسانی)، شماره ۷، دی ۱۳۹۶
- نویدی مریم، شهسواری ناصر، "بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان"، هنر و معماری پژوهش در هنر و علوم انسانی، شماره ۸، اسفند ۱۳۹۶

ورمزیاری، حجت، "واکاوی چالشها و راهکارهای توسعه هنر- صنعت فرش دستباف روستایی ایران، دستاوردهایی برای سیاستگذاری"، دوفصلنامه علمی - پژوهشی انجمن علمی فرش ایران، شماره ۳۳، بهار و تابستان ۱۳۹۷

پایان نامه ها

حسین خانی، کامران، "بررسی سیر تحول فرش افشار کرمان"، پایان نامه کارشناسی ارشد صنایع دستی، دانشگاه هنر تهران، ۱۳۸۶

خزایی، رضا، دکتر آژند یعقوب، دکتر اسدالهی مصطفی "بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته"، پایان نامه در رشته ارتباط تصویر، دانشگاه تهران پردیس بین المللی کیش، تیر ماه ۱۳۹۳

منابع اینترنتی

<http://golchehcarpet.com>

<http://www.isna.ir>

<http://www.irna.ir>

<http://nassajiemrouz.com>

<http://www.sanaat.ir>

شماره صفحه پایان نامه	شماره صفحه منبع	منبع	عنوان تصویر	شماره تصویر پایان نامه
فهرست اشکال بخش اول				
۶	۳۰	معرفی صنایع دستی کرمان، عقیل سیستانی	نمونه قالی کرمان	۱
۷	۳۷	معرفی صنایع دستی کرمان، عقیل سیستانی	نمونه گلیم بافته شده در کرمان	۲
۸	۶۴	معرفی صنایع دستی کرمان، عقیل سیستانی	نمونه سپس بافی در کرمان	۳
۹	۶۸	معرفی صنایع دستی کرمان، عقیل سیستانی	نمونه حصیر بافی در کرمان	۴
۱۰	۲۵۱	آشنایی با صنایع دستی ایران(۱) ، نصرالله تسلیمی و همکاران	نمونه ترمه بافی در کرمان	۵
۱۱	-	سایت خبرگزاری جمهوری اسلامی	نمونه عریض بافی در کرمان	۶
۱۲	-	سایت نساجی امروز	نمونه شال بافی در کرمان	۷
۱۳	-	https://gashtool.com	نمونه گبردوزی در کرمان	۸
۱۴	-	https://gashtool.com	نمونه آجیده دوزی در کرمان	۹
۱۵	۲۴	معرفی صنایع دستی کرمان، عقیل سیستانی	نمونه خورجین بافی در کرمان	۱۰
۱۶	۹۱	https://gashtool.com	نمونه ترمه بافی در کرمان	۱۱
۱۸	۸۷	معرفی صنایع دستی کرمان، عقیل سیستانی	نمونه جاجیم در کرمان	۱۲
۱۹	-	https://gashtool.com	نمونه جاجیم در کرمان	۱۳
۲۴	۲۶	معرفی صنایع دستی کرمان، عقیل سیستانی	نمونه سفره در کرمان	۱۴
۲۷	۳۶	کارگاه صنایع دستی (بافت) ، بیژن اربابی ،	نمونه مفرش در کرمان	۱۵
۲۸	۳۴	کارگاه صنایع دستی (بافت) ، بیژن اربابی ،	نمونه جوال در کرمان	۱۶
۲۹	۳۴	کارگاه صنایع دستی (بافت) ، بیژن اربابی ،	نمونه جل سوزنی قشقایی در کرمان	۱۷
۳۶	۵	معرفی صنایع دستی کرمان، عقیل سیستانی	نمونه گلیم ساده باف	۱۸
۳۷	۶	معرفی صنایع دستی کرمان، عقیل سیستانی	نمونه گلیم تک قلاب	۱۹
۳۸	۷	معرفی صنایع دستی کرمان، عقیل سیستانی	نمونه گلیم جفت قلاب	۲۰
۳۹	۸	معرفی صنایع دستی کرمان، عقیل سیستانی	نمونه گلیم پود معلق	۲۱
۴۱	۸	معرفی صنایع دستی کرمان، عقیل سیستانی	نمونه گلیم شیریکی پیچ	۲۲
۴۲	۱۸	معرفی صنایع دستی کرمان، عقیل سیستانی	نمونه گلیم فرش	۲۳
۴۴	۵	تاثیر طرح و نقش قالی افشاری باف کرمان بر گلیم شیریکی پیچ موسی الرضا خالقی ،	قالیچه سه کله	۲۴
۴۴	۵	تاثیر طرح و نقش قالی افشاری باف کرمان بر گلیم شیریکی پیچ موسی الرضا خالقی	قالیچه سه کله با تعداد مربع بیشتر	۲۵
فهرست اشکال بخش دوم				
۸۱	۵	مطالعه مستدنگارانه شیوه بافت گلیم شیریک پیچ معاصر سیرجان رسول پروان	دار گلیم بافی افقی از جنس آهن	۲۶
۸۲	۵	مطالعه مستدنگارانه شیوه بافت گلیم شیریک پیچ معاصر سیرجان رسول پروان	سمت راست : شانه گلیم بافی و قالیبافی . وسط : چاقوی گلیم و قالیبافی . سمت چپ : قیچی	۲۷

۲۸	چهار مرحله گرد گیری گلیم شیریکی پیچ	۷	مطالعه مستندنگارانه شیوه بافت گلیم شیریک پیچ معاصر سیرجان رسول پروان	۸۴
۲۹	سمت راست گلیم قالی که حاشیه بزرگ و دور قاب های متن به صورت قالی بری بافته و روگیری شده است. سمت چپ :گلیم سوزنی که تمام سطح گلیم به صورت پیچ باف بافته شده است.	۹	مطالعه مستندنگارانه شیوه بافت گلیم شیریک پیچ معاصر سیرجان رسول پروان	۸۹
۳۰	گره متن. سمت راست: نمای گره های پیچ باف که با برش چله ها تصور شده است و از سمت زیردار به آن نگاه شده است. سمت چپ: نمای چله ها که خامه به دور آن پیچیده شده است و بیننده از کنار زیردار به آن نگاه می کند.	۱۰	مطالعه مستندنگارانه شیوه بافت گلیم شیریک پیچ معاصر سیرجان رسول پروان	۸۹
۳۱	گره آبدوزی . سمت راست : نمای گره پیچ باف که با برش چله ها تصویر شده است و از سمت زیردار به آن نگاه شده است. سمت چپ : نمای چله ها که خامه به دور آن پیچیده شده است و بیننده از کنار زیردار به آن نگاه می کند	۱۱	مطالعه مستندنگارانه شیوه بافت گلیم شیریک پیچ معاصر سیرجان رسول پروان	۹۰
۳۲	بافت پیچشی معکوس(گره متن)	۸۰	کارگاه صنایع دستی بافت بیژن اربابی	۹۱
۳۳	بافت پیچشی ساده(گره متن)	۸۰	کارگاه صنایع دستی بافت بیژن اربابی	۹۱
۳۴	بافت پیچشی جناقی(گره متن)	۸۰	کارگاه صنایع دستی بافت بیژن اربابی	۹۲
۳۵	گلیم شیریکی پیچ به صورت کیف	۵	مطالعه مستندنگارانه شیوه بافت گلیم شیریک پیچ معاصر سیرجان رسول پروان	۹۳
۳۶	گلیم راه راه عمودی	۵	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۶۰
۳۷	طرح محرمات با نقش گل بادامی	۵	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۶۰
۳۸	طرح محرمات با نقش گل هشت پر	۵	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۶۰
۳۹	نقش گلدان در وسط گلیم	۶	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۶۱
۴۰	نقش گلدان در قاب مربع گلیم خشتی	۶	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۶۱
۴۱	طرح سه کله با زمینه راه راه	۶	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۶۲
۴۲	گلیم با طرح سه کله	۶	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۶۲
۴۳	نقشه کله و محراب در قالیچه سه کله	۵	بررسی طرح ها و نقوش قالی افشار باف سیرجان سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۶۲
۴۴	نقش گل قشقه ای در وسط قالیچه سه کله	۶	بررسی طرح ها و نقوش قالی افشار باف سیرجان سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۶۳
۴۵	نقش گل قمر و	۶	بررسی طرح ها و نقوش قالی افشار باف سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۶۳

۴۶	۶	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	طرح موسی خانی و سه کله در گلیم شیریکی پیچ
۴۷	۶	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	نقش موسی خانی در گلیم شیریکی پیچ خشتی
۴۸	۷	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	گلیم شیریکی پیچ خشتی
۴۹	۷	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	گلیم فرش خشتی
۵۰	۷	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	گلیم با نقش ترنج
۵۱	۷	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	گلیم با نقش ترنج
۵۲	۸	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	طرح شول در متن گلیم سه کله
۵۳	۸	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	گلیم شیریکی پیچ با طرح بندی شول
۵۴	۱۰	بررسی طرح ها و نقوش قالی افشار باف سیرجان سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	گلیم با طرح حشمت
۵۵	۱۰	بررسی طرح ها و نقوش قالی افشار باف سیرجان سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	گلیم با طرح تلفیقی
۵۶	۱۰	بررسی طرح ها و نقوش قالی افشار باف سیرجان سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	گلیم با طرح بابا بیگی
۵۷	۱۰	بررسی طرح ها و نقوش قالی افشار باف سیرجان سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	نقش بابا بیگی و شباهت آن به ۴ گل لاله
۵۸	۹	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	نقش خان یا چلیپا در گلیم شیریکی پیچ
۵۹	۹	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	نقش مازنجیل در گلیم شیریکی پیچ قدیمی
۶۰	۹	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	نقش مازنجیل در گلیم شیریکی پیچ جدید
۶۱	۱۰	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	نقش مداخل
۶۲	۱۰	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	نقش مداخل
۶۳	۱۰	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	ستاره در گلیم شیریکی پیچ
۶۴	۱۰	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	ستاره در گلیم شیریکی پیچ
۶۵	۱۰	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	ستاره در گلیم شیریکی پیچ
۶۶	۱۰	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	تصویر انواع شاخ در گلیم شیریکی پیچ

۶۷	تصویر انواع شاخ در گلیم شیریکی پیچ	۱۱	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۷۰
۶۸	نقش S در گلیم	۱۱	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۷۱
۶۹	نقش قلاب در گلیم شیریکی پیچ	۱۱	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۷۱
۷۰	نمونه ای از پرندگان بافته شده در گلیم سیرجان	۱۱	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۷۱
۷۱	نمونه ای از چهارپایان بافته شده در گلیم سیرجان	۱۱	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۷۱
۷۲	نمونه ای از حشرات و خزندگان بافته شده در گلیم سیرجان	۱۱	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۷۲
۷۳	درخت سرو به شکل عادی گلیم فرش	۱۲	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۷۲
۷۴	گل بادامی گلیم شیریکی پیچ	۱۲	بررسی طرح ها و نقوش گلیم شیریکی پیچ سیرجان مریم نویدی و ناصر شهسواری	۷۲

فهرست اشکال بخش سوم

۷۵	سه کله سیرجان	۵۸	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	۱۱۱
۷۶	گل شول (شول نام طایفه ای د رمنطقه سیرجان.)	۶۰	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	۱۱۲
۷۷	گلیم با طرح بندبندی سیرجان	۶۲	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	۱۱۳
۷۸	گلیم با طرح لوز لوز	۶۳	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	۱۱۴
۷۹	گلیم با طرح سه ترنج	۶۴	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	۱۱۵
۸۰	نقش سه ترنج گلیم شیرکی پیچ	۵۴	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	۱۱۹
۸۱	نقش محرمات (راه راه)	۵۵	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	۱۲۱
۸۲	گلیم شیریکی پیچ با نقش واگیره ای (طرح لوزی شکل پله ای با صلیبی در قسمت مرکزی)	۵۶	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	۱۲۲
۸۳	طرح بند بندی سیرجان	۶۲	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	۱۲۳
۸۴	یک گلیم با طرح لوز لوز سیرجان	۶۳	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	۱۲۴
۸۵	سه ترنج سیرجان	۶۴	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	۱۲۵
۸۶	گلیم با طرح سه ترنج سیرجان	۶۵	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	۱۲۶

۱۲۸	۶۸	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	گلیم با طرح بته قبادخانی	۸۷
۱۲۹	۶۹	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	گلیم با طرح دو ترنج سیرجان	۸۸
۱۳۱	۷۱	رضا خزایی، بررسی نقوش دست بافته های استان کرمان با تکیه بر گلیم و پته	گلیم با طرح سه کله سیرجان	۸۹
۱۳۶		سایت خبرنگاری ایسنا	بافت گلیم شیریکی پیچ در سیرجان	۹۰
۱۳۸		سایت خبرنگاری ایسنا	شاخص ترین دست بافته های زنان روستایی و عشایری شهرستان سیرجان...	۹۱
۱۴۱		سایت خبرنگاری ایسنا	سالن نمایشگاه گلیم شیریکی پیچ سیرجان...	۹۲
۱۴۳		سایت خبرنگاری ایسنا	کارگاه های بافت گلیم و توسعه اشتغال...	۹۳
۱۴۴		سایت خبرنگاری ایسنا	بازار صنایع دستی و گلیم سیرجان	۹۴
۱۴۷		سایت خبرنگاری ایسنا	۸۰ درصد تولیدات گلیم شیریکی پیچ...	۹۵
۱۵۱		سایت خبرنگاری ایسنا	صادرکنندگان ترکیه صادرات گلیم شیریکی پیچ...	۹۶